

PÁRTATLAN
IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

VAGY

MEGTORLÁS

NÉPBÍRÓSÁG-TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

**PÁRTATLAN
IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS
VAGY
MEGTORLÁS**

PÁRTATLAN
IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

VAGY

MEGTORLÁS

NÉPBÍRÓSÁG-TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

A kötet szerzői:

Farkas Csaba, Gyenesei József, Karsai László, Nánási László,
Rigó Róbert, Soós István, Tánczos-Szabó Ágota, Zinner Tibor

Szerkesztő:

dr. Gyenesei József

Korrektúra:

Tánczos-Szabó Ágota

Tipográfia és borítóterv:

Mudri Andor

ISBN 978-963-7236-72-3

A kötet megjelenését támogatta:

Bács-Kiskun Megyei Főügyészség,
Fornetti Kft.

A kötetet kiadta:

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára

Nyomdai munkálatok:

Adria Print Kft.
6000 Kecskemét, Külső-Szegedi út 136.

Felelős kiadó:

dr. Gyenesei József
levéltár-igazgató

Kecskemét, 2011

**A TANULMÁNYOK NÉPBÍRÓSÁG-TÖRTÉNETI
KONFERENCIÁN (2011. MÁJUS 23. KECSKEMÉT)
ELHANGZOTT ELŐADÁSOK SZERKESZTETT VÁLTOZATAI.**

A MAGYARORSZÁGI NÉPBÍRÁSKODÁS JOGANYAGA 1945–1950

Magyarországon a II. világháború végétől néhány éven át a büntető ítélkezésnek egy rendkívüli formája, a népbírászkodás működött, egy addig nem létezett jogi kategória, a háborús és népellenes bűncselekmények miatt eljárás alá vont személyek ügyeiben. Ez a háborút követő korszak rendkívüli viszonyai között egyrészt korábban nem tapasztalt történésekre reagált, másrészt a megelőző társadalmi rend cselekményei ellen lépett fel, s az addigi jogrendtől eltérő szabályokon és szervezeten alapult. Ez a népbírászkodás meghatározott normák alapján létezett, a társadalmat működtető alapvető szabályozó rendszer, a jog révén működött. Az emberi életviszonyokban a rendkívüli körülményekre vagy a társadalmi rend változásaira a hatalom birtokosa a jogalkotás révén új szabályokkal reagál. Ennek eredményeként a jog minden társadalomban a hatalommal rendelkező formalizált eszköze érdekei, értékei érvényesítésére, amely erőszakkal is kikényszeríthető. A magyarországi népbírósági jog ugyanezen alapon működött meghatározott kül- és belpolitikai helyzetben¹.

I. A rendkívüli bírászkodás magyarországi előzményei

Hazánkban 1945 előtt is voltak az általánostól eltérő büntető bírászkodásnak előzményei, amelyekre minden esetben az ország rendkívüli viszonyai – háború, a társadalmi rend megváltoztatása vagy visszaállítása – miatt került sor. E körbe tartozott az 1849. február 13-i I. törvénycikk (tc.) „A rögtönítélő hadi s polgári vegyes bíróságok felállítása, szerkezete, eljárása, s ítéletek alá tartozó esetek meghatározása tárgyában”, az 1919. március 1-jei XXIII. néptörvény „A háborúval kapcsolatban felelős személyek elleni eljárás előkészítéséről”, a Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 22-én és 24-én kibocsátott I. és IV. rendeletei a statáriumról, s a forradalmi törvényszékek-

---

ról, majd a Tanácsköztársaság bukását követően, a restauráció során, 1919. augusztus 19-én kiadott 4039/1919. ME rendelet „A törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló 4038/1919. ME rendelet kiegészítéséről”.²

E jogforrások közül kettő a kiemelendő. Először – a megalkotó hatalom gyors bukása miatt a gyakorlatban nem alkalmazott – 1919:XXIII. néptörvény, amely szintén egy vesztes háború után írta elő a büntetőjogi felelősségre vonást egy olyan személyi kör ellen, akikkel megegyezők a II. világháború után valóban eljárás alá kerültek. Az 1. § szerint felelősségre kellett volna vonni egyrészt azokat, akik mint magyar vagy közös miniszterek a „világháború előidézésében vagy annak vétkesen könnyelmű továbbfolytatásában” részesek voltak, vagy a háborúval összefüggésben az 1848:III. tc. 32. §-ában meghatározott valamely cselekményt vagy mulasztást követtek el, másrészt azokat, akik mint magyar vagy közös közhivatalnokok a háború előidézésében vagy folytatásában felelős állásban hivatalos ténykedésükkel részesek voltak, ha cselekményük vagy mulasztásuk szándékos vagy gondatlan volt.

A 4039/1919. ME rendelet³ viszont valóban alkalmazást nyert: az 1. § szerint a célzott személyi kör a bukott „tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai” voltak, akik „hatósági jogkört bitorolva vagy színlelve a büntető törvényekbe ütköző cselekményt követtek el”, továbbá e hatalom fegyveres erejének tagjai, valamint azok a korábban nem említett személyek, akik a „tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében” valósítottak meg bűncselekményeket, „tekintet nélkül arra, hogy a cselekményt a jelen rendelet életbeléptetése előtt vagy utóbb követtek el”.

Az így megállapított ún. „kommunista bűncselekmények” miatt 1920 júliusáig az ország meg nem szállt területén 53 304 személy ellen indult eljárás, akik közül 74-et végeztek ki. A korabeli ügyészi értékelés szerint nehezen lehetett e bűntények „megtorlására a Btk. szakaszait megtalálni és alkalmazni, nem mindig összhangban a tudomány által tanított joggal és az azelőtti bírói gyakorlattal”.⁴

Magyarországot egyébként már az I. világháború után is nemzetközi jogi kötelezettség terhelte a háborús bűnösnek tekintett állampolgárai kapcsán: az 1921:XXXIII. tc-vel kihirdetett 1920. június 4-i trianoni békeszerződésnek a büntető rendelkezésekről szóló VII. részében a győztesek kikötötték a felelősségre vonással kapcsolatos jogkörüket. A 157. cikkben a magyar kormány elismerte a „Szövetséges és Társult Hatalmaknak azt a jogát, hogy katonai bíróságaik elé állíthassák mindazokat a személyeket,

akiket a háború törvényeivel és szokásaival ellenkező cselekmények elkövetésével vádolnak”. Az ország számára kiadatási kötelezettséget is előírt a rendelkezés, de a gyakorlatban nem érvényesült e szerződés hely.

II. A népbírászkodás nemzetközi politikai és jogi alapjai

A modern nemzetközi jogban az 1864. augusztus 22-i genfi egyezményrel jelentek meg az államoknak a háborúval kapcsolatos kötelezettségeit tartalmazó előírások. Ezek a XX. század fordulójától bővültek az 1906. július 6-i újabb genfi egyezményrel, illetve az első és a második hágai nemzetközi békeértekezleten megállapított, s 1899. július 29-én és 1907. október 28-án aláírt megállapodásokkal, amelyek számos szabályt tartalmaztak a „háború törvényeiről és szokásairól”.⁵

Az első világháború után újabb nemzetközi egyezmények születtek a háború jogalapjával és viselésével kapcsolatban: így az 1924. október 2-i genfi jegyzőkönyv a nemzetközi viták békés rendezéséről⁶, majd az ugyanitt 1925. június 7-én aláírt, a mérges gázok és a bakteriológiai fegyverek használatát eltiltó megállapodás⁷. Elvileg a legfontosabb „A háború igénybevételéről való lemondás tárgyában” Párizsban 1928. augusztus 27-én kötött nemzetközi szerződés (Briand-Kellog paktum) volt⁸. A „hadra kelt seregek sebesültjei és betegei helyzetének javítása és a hadifoglyokkal való bánásmód tárgyában” is újabb egyezmény született Genfben, 1929. július 27-én⁹. E nemzetközi jogi dokumentumok szankciókat nem tartalmaztak a bennük foglaltak megsértése esetére.

Az 1939-ben kitört újabb világháború során az addigi egyezmények nem vagy csak részlegesen érvényesültek. A későbbi nyertes hatalmak több deklarációjukban rögzítették szándékaikat a győzelem utáni teendőkre e vonatkozásban is: így az 1943. október 30-i moszkvai háromhatalmi nyilatkozat leszögezte, hogy „*azokat, akik a kegyetlenkedésekért, mérsárlásokért és kivégzésekért felelősek, vagy azokban beleegyezően részt vettek, visszaküldik azokba az országokba, amelyekben förtelmes bűntetteiket elkövették, avégből, hogy a felszabadított országok törvényei szerint ítéelkezhessenek fellettük*”. Az 1945. február 5-i jaltai nyilatkozatban kimondták, hogy az összes háborús bűnösöket bíróság elé állítják, majd az 1945. augusztus 8-i londoni egyezmény ismét megállapította, hogy a háborús bűnösöket visszaküldik azokba az országokba, amelyekben bűntetteiket elkövették.¹⁰

A szövetségeseknek a büntetőjogi felelősségre vonással kapcsolatos álláspontját szemléletesen világítja meg Robert H. Jackson, az Amerikai Egyesült Államoknak a tengelyhatalmak háborús bűnöseinek üldözését irányító főmegbízottja/főügyész, aki memorandumában rögzítette azokat az alapvonásokat, amelyek e speciális bűncselekményi kategóriáknál irányadóak. Mint írta, *„minden eljárás nélkül egyszerűen kivégezhetnénk őket”*, de a győztesek általánosan elfogadott értékrendje szerint szükséges a *„bűnöségük határozott és pártatlan eszközök útján történt megállapítása”*, a vádlottak *„ártatlanságának vagy vétkességének megállapítása olyan tárgyalás során, amely szenvedélymentes lesz”*. A felelősségre vonás körét illetően lezögezte, hogy vád alá kerülnek mindazok, akik az ország kormányzásában, haderejében, gazdasági életében hatalommal rendelkeztek, és *„akik minden civilizált mértékkel mérve bebizonyíthatóan közönséges bűnösök”*.¹¹

Ezen elvek mentén történt Londonban 1945. augusztus 8-án a háborús főbűnösök megbüntetéséről szóló egyezmény megkötése, s a felettük ítélkezni jogosult Nemzetközi Katonai Törvényszék szervezeti és hatásköri szabályzatának (Charter) megalkotása. E statútum 7. cikke három kört határozott meg a felelősségre vonás alapjaként: a béke elleni, a háborús és az emberiség elleni bűncselekményeket. Béke elleninek minősült az agresszív vagy a nemzetközi egyezmények megsértésével kezdeményezett háború megszervezése, előkészítése, kirobbantása és viselése, háborús bűncselekmények voltak a háború törvényeinek és szokásainak megsértései, így a megszállt terület polgári lakosságának legyilkolása, kínzása, elhurcolása, hadifoglyok, túsok kínzása, megölése, a tulajdon elrablása, települések céltalan rombolása, a katonai szükségesség által nem indokolt pusztítások, míg emberiség elleninek számítottak a háború kitörése előtt vagy alatt a polgári lakosság elleni erőszak, a kegyetlenkedések, üldözésük politikai, faji vagy vallási okokból, függetlenül attól, hogy az adott állam jogrendszere engedélyezett-e ilyet. A 14. és a 27. cikkek szerint a bizonyítás felvételéről és a kiszabandó büntetés mértékéről a Törvényszék belátása szerint szabadon döntött.¹²

Magyarországot, mint a II. világháború egyik vesztes államát, kötötték a győztesek rendelkezései a felelősségre vonásokat illetően. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány által Moszkvában 1945. január 20-án megkötött fegyverszüneti egyezmény 14. pontja írta elő, hogy *„közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítélkezésben e személyek felett”*.

(Korábban a Horthy Miklós kormányzó küldöttei által 1944. október 11-én kötött ideiglenes fegyverszüneti megállapodás semmilyen rendelkezést nem tartalmazott erről.)¹³

A békeszerződés megkötéséig az ország a győztes nagyhatalmak képviselőiből álló Szövetséges Ellenőrző Bizottság felügyelete alatt állt, amely figyelemmel kísérte a felelősségre vonással kapcsolatos intézkedéseket és eljárásokat is. A testület 1945. február elején felszólította a magyar kormányt, hogy állítsa össze a háborús bűnösök listáját, s azt vele közölje, továbbá márciusban előírta a népbírósi elítélések rendszeres jelentését. A kormány a kötelezettségnek megfelelően tájékoztatta a bizottságot a tett intézkedésekről. A halálos ítéleteket csak a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék engedélyével lehetett végrehajtani azért, nehogy kivégzésük miatt az esetleg ott szükséges kihallgatásuk meghiúsuljon. (Ezt mint alapelvet a népbíráskodásról szóló rendelet javaslatának 1945. január 25-i megvitatásakor Miklós Béla miniszterelnök közölte.)¹⁴

A háborút jogi értelemben befejező és az ország nemzetközi szuverenitását helyreállító 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződés belföldi felelősségre vonási kötelezettséget nem szabott meg, mivel a 6. cikke csupán azt mondta ki, hogy „*Magyarország meg fogja tenni a szükséges lépéseket az iránt, hogy biztosítsa az alább említett személyeknek letartóztatását és bírósági eljárás végett kiadását: a) a háborús bűnök, valamint a béke vagy az emberiség ellen elkövetett bűnök elkövetésével, elrendelésével, avagy az ilyenekben való részességgel vádolt személyek, b) bármely Szövetséges vagy Társult Hatalomnak oly állampolgárai, akik azzal vannak vádolva, hogy nemzeti törvényeiket árulás, vagy a háború alatt az ellenséggel való együttműködés által megszegték*”. Azonban a békeszerződést becikkelyező 1947. évi XVIII. törvény (tv.) miniszteri indokolása szerint „*Magyarországnak arra való joghatósága, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak által ki nem kért háborús és népellenes bűnösök felett való ítélkezésben maga is közreműködjék, továbbra is fennmarad*”.¹⁵

A nemzetközi egyezmények nem határozták meg az ország számára a felelősségre vonás módját, jogrendjét. Így az arról szóló, a debreceni kormány által 1945. január 25-én elfogadott 81. ME rendelet (Nbr.) létrehozása és annak tartalma saját döntés eredménye volt. Mint évtizedekkel később a népbírósi jogszabályt megítélő 2/1994. (I. 14.) alkotmánybírósi határozat indokolása megállapította, a „*fegyverszüneti egyezményből önmagából fakadó jogi kötelezettség csupán a háborús bűnösök büntetőjogi felelősség-*

---

re vonására vonatkozott”, de ennek „mikéntje: a visszaható hatályú büntető jogalkotás, a tényállási elemek és a büntetések meghatározása, a különbíró-ságok felállítása formailag a magyar állam »szuverén« döntése volt”.¹⁶

III. A népbírászkodás hazai politikai alapjai

Magyarország szovjet hadsereg által megszállt területén az általuk támogatott vagy eltűrt, már a bukott korábbi politikai rendszer idején is működött, illetve akkor illegális pártok kapták meg az állam újraalkotásával kapcsolatos lehetőséget. A meghatározóvá vált kommunista párt egyik vezetője, Vas Zoltán a szovjet csapatok által néhány nappal korábban megszállt Szegeden 1944. október 18-án tartott nagygyűlésen elmondott beszédében már kijelentette, hogy *„büntetni akarunk, de csak a hazaáruló fasisztákat”*.¹⁷ A kommunisták 1944. november 30-i programja szólt a felelősségre vonás kérdéséről is, amelyeknek tételeit a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok december 3-án meghirdetett programja átvette: eszerint a *„hazaárulókat, a felelős bűnösöket le kell tartóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak. Vagyonukat el kell kobozni”* (I/1.), továbbá a *„közigazgatási szerveket, a bíróságokat, a honvédséget, a karhatalmat meg kell tisztítani a nyilas, hazaáruló és egyéb népellenes elemektől”* (I/4.). A program I/9. pontja a ténylegesen már az I. világháború kezdetén megszűnt igazságszolgáltatási forma, az esküdtbíráskodás visszaállítását hirdette meg.¹⁸

Az új politikai-jogi berendezkedés kiépítése során az 1944. december 21-én Debrecenben összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés a rendkívüli körülményekre figyelemmel és az addigi magyar közjogi rendnek megfelelően felhatalmazta a kormányt az ország ügyeinek vitelére, a szükséges intézkedések megtétele érdekében a rendeleti kormányzásra.¹⁹ A megválasztott Ideiglenes Nemzeti Kormány (INK) december 22-én kiadott nyilatkozatában kimondta, hogy *„megtisztítja az állami szerveket a nyilasoktól és egyéb németbencektől, felelősségre vonja a hazaárulókat”*.²⁰

Az új kormány által alkotott jogszabályok közül elsőként „A közalkalmazottak igazolásáról” szóló 1945. január 4-én elfogadott 15. ME rendelet preambuluma mondta ki, hogy mégsem az esküdt-, hanem a *„felállítandó népbíróságok”* fogják majd a *„népellenes cselekmény elkövetőjét és a háborús bűnösöket”* felelősségre vonni.²¹

IV. A magyar büntetőjog állapota 1944. december 21-én

A kormány azonnali feladatai közé tartozott a felelősségre vonások megkezdése. Ennek során eldöntendő volt, hogy az INK-nak legitimitációt adó Ideiglenes Nemzetgyűlés összeülésekor hatályos jog vagy új jogszabály alapján történjenek-e majd az eljárások. Az addigi normákat illetően az igazságügyi kormányzat egyébként kifejezetten leszögezte, hogy az „*összes régi törvények és rendeletek hatályban vannak*” a zsidókra vonatkozóak kivételével, amelyeket viszont a „*hatályon kívül helyezé-
s sem szabad alkalmazni*”.²²

Az anyagi jogban ekkor hatályban volt:

- a „Független magyar felelős magyar ministerium alakításáról” szóló 1848:III. tc. 32. § a) pontja, amely szerint a miniszterek felelősségre vonhatók „*minden oly tettért, rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy a tulajdon szentségét sérti*”,
- az 1878:V. tc-kel megállapított büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (Btk.),
- az 1921:III. tc. „Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről”,
- az 1930:II. tc. „A katonai büntető törvénykönyvről” (Kbtk.),
- a Btk. az egyik legsúlyosabb állam elleni bűncselekménynek, a hűtlenségnek a tényállásait szerteágazóan újrafogalmazó 1930:III. tc. 58–71. §-ai, illetve a büntetését szigorító 1934:XVIII. tc. 2–4. §-ai,
- az 1940:XVIII. tc. „A magyar állam biztonságát és nemzetközi érdekét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről”, továbbá
- a magyar állam által becikkelyezett, hivatkozott nemzetközi szerződések.

Az eljárási jogot illetően hatályos volt:

- az 1896:XXXIII. tc. „A bűnvádi perrendtartásról” (Bp.),
- az 1897:XXXIII. tc. „Az esküdtbíróságokról”, bár ennek alkalmazását a 6898/1919. ME rendelet felfüggesztette²³,
- az 1912:XXXIII. tc. „A honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról” (Kbp.), amelyet „A honvédség igazságügyi szervezetének módosításáról” szóló 1925:XIII. tc. némileg megváltoztatott,

-
- az 1920:X. tc. „A miniszterek felelősségre vonása esetében követendő eljárásnak ideiglenes szabályozásáról”,
  - az 1938:XVI. tc. „Az állami rend megóvása végett szükséges büntetőjogi rendelkezésekről”.

Ezen más társadalmi közegben született törvények azonban az anyagi jogot illetően nem tartalmaztak olyan tényállásokat, szankciókat, amelyek teljes körűen, minden elemükben az új politikai hatalom igényeinek megfelelően maradéktalanul felhasználhatóak lettek volna.²⁴ Az eljárási jogban pedig hosszabb időt igénylő (különösen az esküdtbíróóságok megalakítására és működésére vonatkozóan), jellemzően az egy-egy terheltet, illetve sértettet alapul vevő, az egyéni jogokat védő megoldások szerepeltek.

Így pl. a német támogatással 1944 októberében hatalomra került, Szálasi Ferenc vezette nyilas párthoz kapcsolódó magatartások a Btk. IV. fejezete 152–162. §-aiban foglalt lázadás, továbbá az 1930:III. tc. 58. §-a szerinti hűtlenség büntették a tényállásait megvalósították, de ezekre a legsúlyosabb esetben is csupán 10–15 évi államfogház, illetve fegyház büntetést lehetett kiszabni. A háború alatt számtalan esetben történt élet elleni cselekményekhez (Btk. 278. § gyilkosság, 279. § emberölés) kapcsolódó felbujtói, tettesi, bűnrészesi magatartások a közvetlen egyéni felelősségen nyugodtak és az egyes sértettek sérelmére elkövetett tettek megítélését tették lehetővé, a tömegesen előfordult esetek kezelését nem. Az 1940:XVIII. tc. címe ellenére alapvetően az igazgatási és a gazdasági normák megsértését rendelte büntetni. A politikai döntéshozók felelősségre vonásához pedig alapul szolgálhatott volna az 1848:III. tc. 32. §-a, de az ott megfogalmazott tényállás elbírálásához az 1920:X. tc. 1–15. §-ai parlamenti bíróság megalakítását és bonyolult külön eljárási rendet szabtak meg.²⁵

Ilyen jogi környezetben a kormány új jogszabály megalkotása mellett döntött, melyet sürgettek a belföldi fejlemények is.

V. A népbíráskodásról szóló jogszabály létrehozása és jogforrási szintje

A korábbi magyar királyi kormányzattól, illetve a megszálló német csapatoktól a szovjet hadsereg által elfoglalt területen az új politikai berendezkedés kialakulása során a helyi hatalmat megragadó nemzeti bizottságok töre-

kedtek a háborúval kapcsolatban bűnösnek tekintett személyek felelősségre vonására.

Így pl. Szegeden az új polgármester, a szociáldemokrata Valentiny Ágoston december 12-én tervezetet terjesztett a nemzeti bizottság elé a „*házaárulók, háborús bűnösök, a nyilas, fasiszta és németbarát elemek*” bíróság elé állítására. A bizottság az 1945. január 4-én elfogadott rendeletével döntött a népbíróság felállításáról, részére anyagi jogi szabályokat meg nem határozva, de eljárásában a „*gyorsított eljárás perrendtartását*” előírva.²⁶

Orosházáan is a helyi bizottság határozta el a „*népbíróság azonnali felállítását*”, melynek működése során „*nem annyira a múlt megtorlása a fontos, hanem a jelenben és a jövőben a további aknamunka megakadályozása és megtorlása*”. A bizottság 1944. december 26-án az akkor már igazságügy-miniszter Valentinyhez intézett feliratában kezdeményezte minden megyében népbíróság felállítását, javasolva azt is, hogy azok működésük során – „*megfelelő értelmezéssel, illetve módosítással*” – anyagi jogból a Btk. (az 1930:III. tc. miatt már nem hatályos) 142–145. §-ait, és az 1921:III. tc. 1–5., 10. §-ait alkalmazzák, míg eljárásukban „*A nép esküdtbíráskodásáról*” szóló 1918:III. néptörvényt és a 4038/1919. ME rendeletet tartásák „*szem előtt*”.²⁷

Sátoraljaújhelyen a helyi nemzeti bizottság 1945. január 24-én döntött népügyész kinevezéséről, aki február 1-jén meg is kezdte működését.²⁸

A harcok sújtotta fővárosban az új hatalmi szerv, a Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. január 29-ével hozta létre a néptörvényszéket, ahová népbíró, népügyészt nevezett ki. E bíróság eljárására a Btk-át és a Kbp-ét tekintette irányadónak, s amelynek 124 rendbeli gyilkosság miatt hozott ítélete alapján február 4-én megtörténtek az első kivégzések.²⁹

A meghatározott kül- és belpolitikai helyzetben az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 12-i ülésén határozott a népbíróságok megalakításáról. Ennek szükségességét az előterjesztő Valentiny Ágoston igazságügy-miniszter azzal indokolta, hogy a kormány elejét akarja venni az önkényes eljárásoknak, továbbá így a népbíróságokat „*közös nevezőre hozza és jogait meg szabja*”. A minisztertanács döntött a jogforrás szintjéről is, mivel a vonatkozó jogszabályt a kormány adja ki rendeletként, nem pedig törvényként a nemzetgyűlés, hiszen azt a tanácskozásokra „*állandóan együtt tartani nem lehet*”.³⁰

Az Igazságügyi Minisztériumban (IM) elkészített tervezetet a kormány 1945. január 25-én lényegi vita nélkül elfogadta, és a 81. ME rendelettel megalkotta „*A népbíráskodásról*” (Nbr.) szóló jogszabályt, amely az új hivatalos lap, a Magyar Közlöny február 5-i számában jelent meg.³¹

Az év folyamán a jogszabály hiányosságai, illetve az újabb szabályozási igények miatt a kormány többször kiegészítette és módosította eredeti rendelkezését. Ezek közül a legjelentősebb, novelláris változásokat az 1945. május 1-jei 1440. ME rendelet (Novella) jelentette, amelyet követett augusztus 5-én „A népbírászkodás körében a távollevő terhelt ellen folyó eljárásra, úgyszintén a közvád képviselőjére vonatkozó szabályok kiegészítése tárgyában” hozott 5900. ME, majd augusztus 19-én „A közhivatalok munkafegyelmének fokozottabb biztosításáról” szóló 6750/1945. ME rendelet.

A kormány 1945 szeptemberében a több hónap szünet után immáron Budapesten összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés elé terjesztette legfontosabb rendelkezéseinek törvényerőre emeléséről szóló javaslatát, köztük a népbírászkodásra vonatkozó rendeleteket is. A nemzetgyűlés szeptember 14-én tárgyalta meg a javaslatot, amelyet a kommunista párti Kovács Kálmán, az IM politikai államtitkára terjesztett elő.³²

Az előterjesztés szemléletesen világította meg, hogy miért volt szükség az új jogszabály megalkotására, és ennek eredményeként új szervek, anyagi és eljárási normák megalkotására. Az előadó kiemelte, hogy az addigi bíróságok és szabályok *„megfelelőek normális időkben és a normális élet során elkövetett bűncselekmények”* megítélésére, de *„nem alkalmasak a rendkívüli idők rendkívüli arányú cselekedeteinek gyors és eredményes büntetésére”*. Ennek érdekében félre kellett tenni a *„büntetőjog klasszikus elveit”*³³, és a *„törvénynek visszaható erőt kell biztosítani”*. A felszólalás azt is leszögezte, hogy nemcsak a háborús bűnösök felelősségre vonása szükséges az országot kötő nagyhatalmi akarat miatt, hanem az azt megelőzően az *„esztendők hosszú során át folytatott esztelen politika”* gyakorlóinak és támogatóinak megbüntetése is, mivel szintén felelős az, aki a *„magyar feudális, reakciós és fasiszta politika menetében bárminő módon vétkezett a nép ellen”*. Így célja szerint a népbírósági jogszabály *„egyrészt meg akarja torolni az elkövetett bűnöket, másrészt elejét kívánja venni az új bűnök elkövetésének”*.

A pártok képviselőinek hozzászólása után a nemzetgyűlés egyhangúlag elfogadta az előterjesztést, s így megszületett „A népbírászkodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről” szóló 1945. évi VII. tv.

A kormány a későbbiekben, az ún. koalíciós években többször kezdeményezte a népbírászkodási jogszabály módosítását, de ezek közül csak a Nemzetgyűléshez 1947. december 4-én benyújtott javaslata került megtárgyalásra, amelynek eredményeként történt meg az az évi XXXIV-ként kihirdetett törvény elfogadása.³⁴

Az új jogintézménnyel kapcsolatos felfogást hűen tükrözi Ries István szociáldemokrata igazságügy-miniszter kijelentése, amely szerint „ezeknek az ügyeknek az elbírálása nem jogi, hanem elsősorban politikai kérdés. A vádlottaknak olyan bíróság elé kell kerülniök, amely a demokratikus Magyarország felfogását képviseli, annak felépítését meggyőződéssel akarja szolgálni. Olyan új jogszabályokra lett szükség, amelyek módot nyújtanak arra, hogy mindazokat a cselekményeket meg tudják torolni, amelyek Magyarországot közvetlenül vagy közvetve ebbe a szörnyű katasztrófába döntötték. Erre a célra szerveződött meg a népbíróság.”³⁵

VI. A népbíráskodásról szóló jogszabály tartalma, szerkezete

A 68 §-ból álló Nbr. egyaránt tartalmazott szervezeti (24–28., 37., 39–42., 54., 56–59. §), anyagi (1–3., 5., 9–18. §), eljárási jogi (4., 6., 8., 19–23., 29–36., 43–53., 55., 60–64. §), továbbá vegyes (7., 38., 65–68. §) rendelkezéseket. E szabályozási megoldás a korábbi évtizedek jogalkotási gyakorlatához képest szokatlan volt, a szintén rendkívüli időben keletkezett 1849:I. tc. szerkezetéhez hasonlított.

Az 1945-ben kibocsátott módosító és kiegészítő rendeletek a törvényerőre emeléskor nem kerültek beépítésre az Nbr-be. Így elmaradt az egységes szerkezetű szöveg létrehozása, s a vonatkozó rendeletek a három paragrafusból álló 1945:VII. tv. négy mellékleteként kerültek közzétételre. Ugyanakkor nem történt meg „A népbíróságok és a népügyészségek zavartalan működésének biztosítása tárgyában” 1945. május 25-én hozott 2590. ME rendeletnek a törvénybe iktatása, amely norma négy paragrafusa fontos eljárási kérdéseket rendezett a két szerv működése kapcsán.³⁶

A számos részletmódosítást hozó, 32 §-ból álló, 1947. évi XXXIV. tv. az alapszabályozásnak megfelelően ugyancsak tartalmazott szervezeti, anyagi és eljárási jogi rendelkezéseket. (A népbíráskodás joganyagából jelen tanulmányban a szervezeti szabályokra fordítok nagyobb figyelmet, mert azok megoldásai révén az igazságszolgáltatás az addigiakban nem ismert módon és mértékben vált a politika által érintetté és meghatározottá.)

VII. Szervezeti rendelkezések

1. A népbíróságok

Magyarországon 1944. december 21-én a dualizmus korában létrehozott törvénykezési szervezet működött. Az igazságszolgáltatás központi elemét, a bíraskodást illetően még a 1868:LIV. tc. mondta ki, hogy a legfőbb bírói hatóság polgári személyek ügyeiben a Kúria, míg felsőbbbíróságként két ítélőtáblát jelölt meg. Az állami igazságszolgáltatás alaptörvényét jelentő „A bírói hatalom gyakorlásáról” szóló 1869:IV. tc. létrehozása után került megalkotásra „Az első folyamodású bíróságok rendezéséről” (a törvényszékekről és járásbíróságokról) szóló 1871:XXXI. tc. Az 1871:XXXIII. tc. létrehozta az „*igazságszolgáltatás körül az állam közérdekeinek*” képviselőjére a királyi ügyészséget főként bünygyi feladatokkal, majd a királyi ítélőtáblák és főügyészségek számát az 1890:XXV. tc. gyarapította. Az 1913:VII. tc. 1. §-a alapján a fiatalok bünygyeiben a törvényszékek és egyes járásbíróságok jártak el. Az egész törvénykezési szervezet az igazságügy-miniszter felügyelete alatt állt, aki az ügyészséget utasításaival irányította is.

Az ország területét megcsökkentő trianoni békeszerződést követően változatlan szerkezetű igazságszolgáltatási szervezet működött tovább. Mivel a fegyverszüneti szerződés 2. pontja az ország határaiként az 1937. december 31-i állapotot jelölte meg, az eszerinti területen 5 ítélőtábla és főügyészség (Budapest, Debrecen, Szeged, Győr, Pécs), 23 bünygyekkel foglalkozó törvényszék, ügyészség s ezek melletti börtön, 142 járásbíróság, nagyrésztük fogházzal, valamint 8 országos fegy- és 5 javítóintézet létezett.³⁷

A katonai igazságszolgáltatás elkülönült szervezetben folyt, mivel a Kbp. szerinti bíróságok voltak az illetékesek a hadsereg és a csendőrség állományába tartozókkal szembeni eljárásokra: első fokon honvéd törvényszékek működtek, felettük pedig a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék állt. A bíróságok mellett az illetékes parancsnoknak alárendelt honvéd ügyészek tevékenykedtek.

A háborút követően, a harcok megszűntével a helyükön maradt vagy a kitelepítés, menekülés után visszatért igazságügyi személyek öntevékenyen, illetve a meg szálló szovjet csapatok vagy az újonnan alakult néphatalmi szervek felhívására hozzákezdtek feladataik ellátásához. Az egyes szervezeti egységek a továbbiakban magukat az új államhatalom, az Ideiglenes Nemzeti Kormány szervének tekintve folytatták munkájukat.³⁸

Az Nbr. viszont nem az addigi igazságszolgáltatási szervekre bízta a felelősségre vonások elvégzését, hanem új szervezatként népbíróságokat és népügyészségeket hozott létre. Az új hatalom és a régi igazságszolgáltatási szervezet viszonyát akként magyarázta a korabeli monográfiájában – a népbíróként is tevékenykedett kiscgazdapárti – Berend György, hogy „*forradalmi átalakuláskor az uralomra jutott rendszer nem bízhat a megszüntetett uralmi rend szolgálatában állott tisztviselőkben és így, legalábbis átmenetileg – még akkor is, ha ez a szakszerűség rovására menne – kénytelen a megbízhatóságra fektetni a fő súlyt*”. Ennek következtében a „*népbíráskodás olyan bíróság által történő törvényalkalmazás, illetve igazságszolgáltatás, amelyben az eljáró bírók valamennyien, vagy azok túlnyomó része nem szakképzett bíró, hanem jogi képzéssel nem rendelkező és azt élethivatászerűen nem űző személyekből áll*”.³⁹

Ennek megfelelően az Nbr. olyan bíróságot hozott létre, – mint ahogy Kovács Kálmán hivatkozott beszédében elmondta – amelyben a „*magyar demokrácia politikai összetétele tükröződik*”: a 39. § a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba (MNFF) tömörült öt párt (kiscgazda, kommunista, szociáldemokrata, paraszt, polgári demokrata) részére biztosította a laikus népbírák delegálásának jogát a helyi nemzeti bizottságokon keresztül a megye élén álló főispánnak, aki kijelölte a konkrét tanácstagot határozatlan időre. Az eljáró tanácsok összetétele a későbbiekben változott, mivel a Novella 19. §-a alapján a szakszervezetek is egy népbírót küldhettek. Ezt az 1947. évi XXXIV. tv. 12. § (2) bekezdése eltörölte, mint ahogy a politikai változások eredményeként a polgári demokraták részvételét is. A kommunista és a szociáldemokrata párt 1948. június 12-i egyesülését követően létrejött Magyar Dolgozók Pártja, mint jogutód két főt delegált a népbírói tanácsokba anélkül, hogy ennek jogszabályi rendezése megtörtént volna. A tag a kijelölést nem utasíthatta vissza, a népbíró tárgyalási naponként tiszteletdíjat kapott.

Népbíró elvileg bármely magyar állampolgár lehetett, az Nbr. 39. §-a csupán annyi megszorítást tartalmazott, hogy nem volt kinevezhető az, „*aki büntett, nyereségvágyból elkövetett vétség, vagy fasiszta jellegű cselekmény miatt elítéltetett*”. Az előző politikai rendszer jogi szabályozására és ítéltetésére figyelemmel viszont nem tekintetett büntetett előéletűnek az, akit fasisztaellenes vagy a zsidótörvényekben meghatározott valamely cselekmény miatt ítélték el.⁴⁰

Egy, az addigi tapasztalatok miatt 1946-ban a pártokhoz intézett igazságügy-miniszteri felhívás szerint kívánatos volt, hogy az ítékezésben csak olyan személyek vegyenek részt, akik „*feddhetetlen erkölcsi előéle-tűek, politikai magatartásuk és tevékenységükön felül bizonyos élettapasztalattal is rendelkeznek*”. Ennek megfelelően a körirat olyan párttagok jelölését szorgalmazta, akik „*legalább 20., de lehetőleg 26. életévüket betöltött koruk folytán kellő garanciát nyújtanak arra, hogy a népbíráskodással elérni kívánt cél valóban*” meg is valósuljon.⁴¹

A teljes politikai váltás során megszűnt az 1869:IV. tc. 11. §-ában foglalt, a bírák párt és szakszervezeti tagságát tiltó rendelkezés érvényesülése, amelyet az 1871:XXXIII. tc. 16. §-a az ügyészekre is kiterjesztett. Ezen szabályokat az igazságügy-miniszter 1945. március 6-i leirata negligálta azzal, hogy bár a „*politikai pártokba való belépést tilalmazó rendelet hatályon kívül helyezve még nincs, azonban ha a tisztviselők pártokba óhajtanak belépni, az ellen észrevételt nem teszek*”. Hamarosan az 1945. március 8-i 538. ME rendelet szabályozta a közszolgálati alkalmazottaknak a politikai pártok vagy a szakszervezetek működésében való részvételét: az 1. § általános jelleggel lehetővé tette az ilyen szervezetekbe való belépést, a 3. § pedig az ítéldbírák számára is engedélyezte a tagságot, annyi megszorítással, hogy pártban tisztséget, megbízást nem vállalhattak, szervezőtevékenységet nem fejthettek ki. Ennek megfelelően az igazságügyi szervek állományának jelentős része valamely párt tagja lett, a népbíráskodásban résztvevő hivatásos személyek jellemzően valamelyik munkáspárté.⁴²

Küldötteikre az egyes pártok szabályokat is hoztak: pl. a szociáldemokrata előírás szerint a „*munkáspárti népbírók maguk között testvéries bizalommal viseltessenek*”, közöttük az „*ítélet meghozatalánál véleménykülönbség nem fordulhat elő*”. Előírásra került, hogy a polgári pártok bíráit „*szép szóval, meggyőzéssel, a lehetőség minden eszközével a szavazatok többségének elérése céljából meg kell nyerni*”. Az eljárási magatartás pedig legyen „*komoly és [a] tárgyalás minden mozzanatára a legnagyobb figyelmet*” fordító. A munkáspárti – kommunista, szociáldemokrata, szakszervezeti tanácsi – népbírák tevékenységének összehangolására országszerte közös aktívák létrehozására is sor került, „*egységes nevelésük, irányításuk*”, s annak érdekében, hogy a „*szükséges politikai szempontok szem előtt tartásával a törvény szellemében ítéelkezhessenek*”.⁴³

Az igazolási fellebbezésekről szóló 4080/1945. ME rendelet 5. § (4) és a 7. § (4) bekezdései szerint az ilyen ügyekben a népbíróóság tanácskozási jogú tagja volt egy, az egyetemi tanács által kiküldött, jogerősen igazolt egyetemi tanár is akkor, ha egyetemi rendes, rendkívüli vagy magántanár ügye került elbírálásra.⁴⁴

A népbíróósági tanácsot az Nbr. 42. §-a szerint az igazságügy-miniszter által kijelölt, jogi szakképzettséggel rendelkező személy vezette⁴⁵.

Az Nbr. 43–51. §-ai a Bp. XVIII–XIX. fejezeteiben szabályozott valamikori esküdtbíróósági és az akkor is élő törvényszéki tanácsi eljárás sajátos vegyülékét hozták létre a bírói szerepeket illetően. A tanácsvezető bíró jogköre a tárgyalás előkészítésére, annak vezetésére (rend fenntartása, szereplők kikérdezése, bár ezt őt követően a népbírák is megtehették), majd a bizonyítási eljárás befejezése után a népbírák zárt tanácskozásán való részvételre terjedt ki. Ennek során összefoglalta a tárgyalást, felvilágosítást nyújtott az alkalmazható jogszabályokról, indokolt véleményt nyilvánított arról, hogy a bizonyítás eredményeként milyen bűncselekmény elkövetése látszik megállapíthatónak. De arról nem nyilatkozhatott, hogy milyen nemű, mérvű büntetést szabna ki. Ezt követően a 49. § szerint a népbírák többségi szavazással döntöttek a megállapítható bűncselekményről, a bűnösség kérdéséről, majd igenlő határozat esetén – miután megkapták a vezető bíró tájékoztatását az alkalmazható szankciókról – a büntetés neméről és mértékéről. Ezután a vezető bíró hirdette ki az ítéletet, amelynek írásba foglalása szintén az ő feladata volt.

A vezető és a népbírák ítélethozatali viszonyát illetően az egymást követő jogszabályok különbözően rendelkeztek: az Nbr. szerint a vezető nem szavazhatott a bűnösségről, a büntetésről pedig csak akkor, ha három egybehangzó vélemény nem volt. Ekkor két azonos népbírói szavazathoz csatlakozhatott. A Novella 20. §-a megadta számára a jogot, hogy valamelyik népbíró felkérésére véleményt nyilváníthasson a bizonyítottságról, továbbá szavazategyenlőség esetén szavazhatott. Az 1947. évi XXXIV. tv. 16. §-a egyenlősítette a vezető bírót, mivel a népbírák után már ő is szavazhatott.

Az Nbr. 50. §-a sajátos eszközt adott a tanácsvezető kezébe az ítélet-hirdetés utánra: ha meggyőződése szerint a népbírák határozatukat a jogszabályok lényeges intézkedéseinek megsértésével hozták és a döntés ellen fellebbezésnek helye nem volt, akkor indokolt előterjesztéssel fordulhatott a jogorvoslati fórumhoz, a Népbíróóságok Országos Tanácsához (NOT) a vádlott javára. Ez a jogkör mindaddig megmaradt, amíg a tanácsvezető szavazási egyenjogúsítása meg nem történt a hivatkozott törvényhellyel.⁴⁶

Mivel az Nbr. megengedte az egyfokú jogorvoslatot, ezért az 56. § létrehozta a NOT-ot, amely a pártok országos vezetősége által közvetlenül delegált, jogi szakvizsgáló személyekből álló ötfős tanácsokban járt el. E tagok küldetése határozatlan időre szólt, és feladataik ellátásáért – a rendes bírák és államügyészek státusa szerinti – fizetést kaptak. A testület és az eljáró tanácsok elnökeit az igazságügy-miniszter jelölte ki a tagok közül.

A NOT hatásköre eredetileg a népbíróságok ítéletei elleni fellebbezések elbírálására terjedt ki. Később az 1947. évi XXXIV. tv. 22. § (2) bekezdése alapján – a Kúriához hasonlóan – a népfőügyész által a jogegység érdekében kezdeményezett perorvoslat elbírálására is jogot kapott, továbbá a 23. § (1) bekezdése alapján jogegységi döntvényt hozhatott a népbíráskodás körében. Ezeknek a döntéseknek a meghozatalára a jogegységi tanács volt a jogosult, amelyben a NOT bírát reprezentáló politikai pártok mindegyike két-két taggal volt képviselve.

„A nemzetgyűlési választásokról” szóló 1945. évi VIII. tc. 53. §-a alapján az igazságügy-miniszter által kijelölt NOT bíró elnöke volt a Kúria és a Közigazgatási Bíróság 1–1 bírójából, továbbá a pártok küldötteiből álló Választási Bíróságnak, amely a szavazás érvényessége felett határozott.

2. A népügyészségek

Az Nbr. a Bp. megoldását alkalmazva vádelvű eljárást hozott létre, vagyis a népbíróság csak annak a személynek a felelősségéről dönthetett, akit a vádirat vádlottként nevezett meg, és csak azon magatartásról, amit az tartalmazott. A vádfunkció gyakorlását azonban nem bízta az addigi államügyészségre, hanem a 24. §-sal önálló szervezetként felállított mindegyik népbíróság mellett egy-egy népügyészséget.

A népügyészeket az igazságügy-miniszter nevezte ki a szakvizsgázott jogászok közül a helyi nemzeti bizottság ajánlása, illetve meghallgatása után. A miniszter bármikor felmenthette őket, de ebben az esetben államügyészi kinevezést kaphattak.

A népügyészek feladata volt – a Bp. 83–86. §-aira utalva – az Nbr. 29. §-a szerint a nyomozások irányítása. Ezek során a 30. § alapján a Bp. XII. fejezetében a vizsgálóbíróra megszabott jogok is őket illették. A népügyész a rendőrség által végzett nyomozást a befejezése után megszüntette vagy vádiratot nyújtott be.

Az 54. § szerint a NOT mellett a népfőügyész és helyettesei látták el a teendőket, akiket az igazságügy-miniszter javaslatára a kormány nevezett ki. Hatáskörébe kezdetben a fellebbezésekkel kapcsolatos vádképviselői teendők tartoztak, majd az 1947. évi XXXIV. tv. 22. § (1) bekezdése alapján – a rendes bírászkodás keretében a legfőbb államügyészhez hasonlóan – bármely népbíróság jogerős határozata, intézkedése ellen, ideértve a NOT rendes tanácsa által hozott határozatokat, tett intézkedéseket, továbbá az igazolási ügyekben a fellebbviteli eljárás során hozott határozatokat is – amelyek jogszabályt sértettek – a NOT-nál a jogegység érdekében perorvoslattal élhetett.

Egyebekben az Nbr. 55. §-a népfőügyész jogállását és jogkörét illetően a főállamügyészekre vonatkozó rendelkezések alkalmazását írta elő. Ennek megfelelően a népfőügyész általános és egyedi rendelkezéseket bocsátott ki a népügyészségek számára, amelyek kötelesek voltak azokat érvényesíteni: így körrendeletei, utasításai szóltak a jogalkalmazási, jogértelmezési kérdésekről.⁴⁷

A népügyészi szervezet tagjai – ha egyébként nem voltak államügyészek – a bírói státusnak megfelelő fizetésben részesültek.

A népügyészség ugyanolyan centralizált, az igazságügy-miniszter utasításai alatt álló szervezet volt, mint az államügyészség, tagjaira a 25. § szerint az 1871:XXXIII. tc. és az egyéb ügyészségi rendelkezések vonatkoztak.

Az Nbr-t kiegészítő 5900/1945. ME rendelet 2. §-a szerint a közvád-lói tennivalók ellátásával az igazságügy-miniszter egyes ügyekben a népügyészség szervezetén kívül álló személyt is megbízhatott, akit ugyanazon jogok illettek, mint a népügyészt. Tevékenységéért eseti díjazást kapott.

3. Az Igazságügyi Minisztérium

Az igazságszolgáltatási szervek 1867 óta az IM felügyelete alatt állottak, amely ellátta a velük kapcsolatos igazgatási, személyzeti, gazdasági feladatokat: e megoldást a vonatkozó jogszabályok fenntartották, a népügyészségek esetében ezt az Nbr. 25. §-a, míg a népbíróságokra a 21.400/1945. IM rendelet mondta ki⁴⁸.

Az IM-en belül önálló ügyosztály alakult alatt a „*népbírászkodás politikai irányításához fűződő nyomós pártérdekre*” figyelemmel. Ennek személyzetét a munkáspártok tagjai adták, akik beosztásuk révén „*irányító és*

---

ellenőrző befolyást gyakorolhatnak a népbíróságok munkájára”.⁴⁹ Ez a részleg látta el a népügyészségekkel kapcsolatos feladatokat is. A vádlói szervezetnek meghatározott személyekkel szembeni eljárásokban, illetve ügyekben ide kellett felterjeszteniük előzetes jóváhagyásra intézkedéseik tervezeteit, illetve innen kapták az utasításokat.⁵⁰ Ennek és az államügyészségi részlegnek a fontosságát illetően írta Domokos József legfőbb államügyész – aki 1946 áprilisától az IM adminisztratív államtitkára is volt, és e minőségében a büntető törvénykezés egészét irányította – az MKP főtitkárának, Rákosi Mátyásnak, hogy a „*IV. büntetőjogi és X. népbírósági osztály politikailag a leghasznosabb*”.⁵¹

Az IM-ben rendszeresen sor került Domokos elnökletével a X. ügyosztály vezetője, a NOT elnöke, a népfőügyész, továbbá a legfontosabb szervek, a budapesti népbíróság elnökének és az itteni népügyészség vezetőjének részvételével a népbíráskodással kapcsolatos értekezletek tartására: ezeken az aktuális jogalkalmazási kérdések felvetésére, a szükséges intézkedésekről való döntésekre, és azok végrehajtói személyének kijelölésére került sor. Ez utóbbi különösen fontos volt a „*fasiszta perek meggyorsítása*” érdekében, mivel a kommunista álláspont szerint ez „*túlnyomó részben a bírák és ügyészek egyéni magatartásán múlik*”, mellyel az „*igazságügy-miniszter vagy a népfőügyész megfelelő úton foglalkozhat*”.⁵²

Az igazságügy-miniszter általános és egyedi utasításokat adott a népügyészségek működésére. Az 1945. május 25-én kibocsátott 2590. ME rendelet 4. §-a szerint háborús, illetve meghatározott népellenes büntettek miatt a népügyész csak a miniszter hozzájárulásával szüntethette meg a nyomozást vagy ejthette el a vádat.

A Ries István által a népügyészségek vezetőihez 1945. szeptember 24-én kibocsátott 17.785. IM. X. leirat általános eligazítást adott a feladatokra és az elvárt vádlói magatartásra.⁵³

A bevezető leszögezte, hogy a „*népbíráskodás helyes alkalmazása nemcsak azért léteérdekünk, mert a fegyverszüneti egyezmény értelmében a háborús bűnösök megbüntetésére kötelezettséget vállaltunk, hanem a fasiszmus gyökeres kiirtása, s ezzel a demokrácia előfeltételeinek a megteremtése is ezen áll vagy bukik. Nemcsak belső szellemi és gazdasági újjászületésünk előfeltétele a fasiszmus elleni kérlelhetetlen harc szellemétől áthatott népbíráskodás, hanem külpolitikai hitelünk is attól függ, hogy ezt a feladatot hogyan tudjuk megoldani*”. Az eljárások során pedig a „*büntetőper lelke az ügyész*”, ezért az ő „*helyes ügyködésétől függ a népbíráskodás sikere*”.

Mivel ezen ügyek politikai jellegűek, ezért a leirat szerint minden törvényes eszközt fel kellett használni a bűntettek személyi és tárgyi oldalának megállapítására. A „*tettes egyéniségének*” megismerése érdekében megállapítandók voltak személyes körülményei, műveltsége, osztályhelyzete, s az, hogyan „*jutott kapcsolatba a jobboldali mozgalmakkal*”, továbbá „*lelki fертőzöttsége a jelenben is fennáll-e?*”. Felderítendő volt a cselekmény „*politikai és társadalmi háttere*”, és az, hogy az elkövetés motívuma „*harácsolási és vagyonszerzési vágy*” volt-e. Mint a leirat leszögezte, ezekre a „*körülményekre röviden és tömören már a vádiratban utalni kell*”.

A gyanúsítottakat a vizsgálóbírói jogkör alapján mindig ki kellett hallgatni, e nélkül vádiratot benyújtani nem lehetett. Ha a rendőrség eljárását követően szükségessé vált a nyomozás anyagának kiegészítése, azt saját hatáskörben kellett elvégezni. A leirat szerint így volt biztosítható, hogy az ügyek megfelelő előkészítéssel, a szükséges bizonyítékokkal kerüljenek tárgyalásra.

A rendelkezés egy addig nem ismert nyomozás-megszüntetési okot is létrehozott. A népügyésznek ugyanis figyelemmel kellett lennie az eljárás alá vont osztályhelyzetére, és „*kétkezi munkás, földműves, törpebirtokos, kisiparos*” esetén a miniszter előzetes jóváhagyásával megszüntethette az eljárást, ha a „*tettes a cselekmény kártékony hatását felismerte, népellenes nézeteit revidálta*”, vagy ha a „*magatartás a fasiszta demagógia eredménye*”, és a „*cselekmény a köz szempontjából egyébként is csekély jelentőségű*”. Ennek jogi indokát az adta, hogy a „*cselekmény a politikai deliktum tényálladékának azt a lényeges kritériumát, hogy a közt veszélyeztesse, nem meríti ki, ennél fogva a cselekmény nem büntethető*”. E rendelkezés gyakorlati okát a leirat abban jelölte meg, hogy az ilyen „*megszüntetésekkel meg fog változni az az állapot, hogy a népbíróság kis egzisztenciák kis jelentőségű ügyeivel van elfoglalva, és a valódi feladat megoldására nem nyílik alkalma*”. Megszüntetés esetén viszont a gyanúsított átkísérése mellett a nyomozati iratokat át kellett tenni az internálási eljárás érdekében a rendőrséghez.

A leirat felhívta a figyelmet a védelem jogainak biztosításra is. Ennek során az általa felajánlott bizonyítást – ha az „*ügy lényegére valóban döntő fontosságú*” – indokolt volt felvenni.

A vádemelést követően minél hamarabb szükséges volt a tárgyalás megtartása, mert a „*magyar nép ezekben az ügyekben elvárja és megköveteli a gyors megtorlást*”. A leirat szerint, ha a vádló a per előkészítése során kellően felderítette a tényállást, az összes fontos körülményt, akkor teljesülhetett ez a követelmény. Előírásra került, hogy a bizonyítás befejeztével

---

a népbünyészi vádbeszédben „*úgy a tettes egyéniségét, mint a politikai és társadalmi háttérét, a bűncselekmény indító okait a tárgyilagosság keretein belül kell szenvedéllyel a népbíróság elé kell tárni*”.

4. Más személyek és szervek a népbírászkodás során

Az Nbr. 27., 38. §-ai és a 45.477/1945. IM rendelet szerint a törvényszéki elnököknek a mellette működő államügyészszégi vezetővel egyetértésben ki kellett jelölnie saját állományából a helyben működő népbünyészség és népbíróság segédszemélyzetét (pl. lajstromvezetők, írkokok)⁵⁴.

A fogva tartottak elhelyezésére a 46.111/1945. IM rendelet szerint az államügyészszégek felügyelete alatt álló bírósági letartóztató intézetek szolgáltak, amelyek személyzete szintén az általános vádhatóság felügyelete alá tartozott.⁵⁵

A legnagyobb népbünyészségen, Budapesten a 7202/1945. IME rendelet szerint külön szerződéses sajtóelőadók foglalkoztatására került sor a „*sajtótérmekekben található háborús és népellenes bűncselekményekre utaló adatok feltárása*”, és ezek „*nyomozásának az elősegítése*” végett.⁵⁶

A fontosabb ügyekben ún. politikai ügyészek is működtek. Elnevezésük ellenére nem tartoztak az ügyészi szervezetekhez, a pártok megbízottai voltak az eljárás bírói szakában. Hatáskörüket jogszabály nem határozta meg, azt a NOT I. 1348/1946. határozata akként fogalmazta meg, hogy „*semmiféle olyan jognyilatkozatot nem tehet, amely a vád tulajdonképpeni képviselőjét ellátó népbünyész nyilatkozatával ellentétes*”, így „*különösen nem diszponálhat a vád felett*”. Mivel ezen ügyekben a „*sértett maga a magyar nép*”, és ehhez tartozik minden személy, így a „*politikai ügyész is, aki a Bp. 13. §-a szerinti magánfél analógiájára azért csatlakozik az eljáráshoz, hogy a bűnvádi per történelmi, politikai és pszichológiai háttérét megvilágítsa és a tanulságok levonásával utat mutasson a demokratikus fejlődés felé*”. Konkrét jogosultságait a Bp. 51. §-a alapján gyakorolhatta. (Ilyen szerepet látott el pl. a szociáldemokrata Szalai Sándor, Marosán György, Horváth Zoltán Bárdossy László, Sztójay Döme, Imrédy Béla volt miniszterelnökök, a kigazda Nagy Vince Szálasi Ferenc és társai, a kommunista Ujhelyi Szilárd a zsidó deportálásokat irányító Baky László, Endre László és Jaross Andor perében.)⁵⁷

Az 1947. évi XXXIV. tv. 6. § (1) – (3) bekezdése által létrehozott három új népellenes – az újjáépítés vagy a háborús jóvátétel miatt fontos üzemnél elkövethető – bűncselekményi tényállás alkalmazhatóságának külön feltétele volt: ezen esetekben eljárást csak akkor lehetett indítani, ha azt az üzem tárgya szerint illetékes miniszter egy külön szakbizottság meghallgatása után közérdekből szükségesnek tartotta. Az indokolás szerint⁵⁸ „különleges szakértelmet kíván” ezen érdek felismerése. Ez az adott miniszter feladata volt, akit véleményének megalkotásában a 43.000/1948. IM rendelet⁵⁹ szerinti bizottság támogatott, mely öt állandó és több, esetenként behívott tagból állt. Egy-egy tagot a Gazdasági Főtanács, az Országos Tervhivatal, a Jóvátételi Hivatal elnökei, a Szakszervezeti Tanács és az igazságügy-miniszter nevezett ki, míg a behívottat az üzemre illetékes miniszter.

5. A népbíróági és népügyészégi szervezet létrehozása, majd megszüntetése

Az Nbr. 37. §-a szerint az új szerveket a törvényszéki székhelyeken kellett felállítani. A létrehozásuk érdekében a főispánokhoz, törvényszéki vezetők-höz, a székhelyükön működő nemzeti bizottságokhoz, s a rendeletben megnevezett öt párt országos központjához intézett 1945. február 12-i 45.477. IM körrendelet⁶⁰ szerint a „népbíróságok azonnali felállítása és a bírászkodás megkezdése a legsürgősebb feladatok egyike”. Ezért a tanácsok felállítása érdekében a pártoknak a népbíráknak jelölt személyeket „késedelem nélkül” a főispán tudomására kellett hozniuk, aki ezt követően az illetékes nemzeti bizottság véleményét kikérve kinevezte az adott személyt. A nemzeti bizottság „haladéktalanul” ajánlást tett az igazságügy-miniszter részére a népügyészek személyére, a törvényszéki elnökök pedig kötelesek voltak közölni azon hivatásos bírák nevét, akiket tanácsvezetői kijelölésre alkalmasnak tartottak. Ebben az „irányadó szempont a bűnügyi tárgyalások vezetésében való jártasság mellett a demokratikus felfogás vitathatatlansága” volt.

A körrendeletnek megfelelően a nemzeti bizottságok általában államügyészeket, ügyvédek jelöltek népügyészeknek, de előfordult bíró, törvényszéki jegyző, rendőrfogalmazó, árvaszéki ülnök, vámtiszt nevezése is. A bírósági elnökök tanácsvezetőnek jellemzően törvényszéki, esetenként járásbíróági bírákat hoztak javaslatba, továbbá gondoskodtak a segédszemélyzet kijelöléséről.⁶¹

A szervezés eredményeként létrejöttek a népbíróságok és népügyészségek a törvényszéki székhelyeken: Baja, Balassagyarmat, Budapest, Debrecen, Eger, Győr, Gyula, Kalocsa, Kecskemét, Miskolc, Nagykanizsa, Nyíregyháza, Pécs, Sátoraljaújhely, Sopron, Szeged, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg városokban. A 2250/1945. ME rendelet a törvényszéki székhellyel nem bíró Esztergom és Bihar vármegyékben Esztergomban és Berettyóújfaluban is elrendelte a szervek felállítását.⁶²

A legnagyobb szervezeti egységnél, Budapesten 1945 áprilisában a népbíróságon 10 tanácsvezető és 4 helyettes bíró dolgozott, akik közül eredetileg 9 törvényszéki, a többi pedig had-, illetve járásbíró volt. (A háborús főbűnösök pereinek meggyorsítása érdekében az igazságügy-miniszter 1946 februárjában további kilenc tanács felállítását rendelte el.) Az itteni népügyészségen ekkor 15 népügyész működött, akik korábban ügyvédként, államügyészként, bíróként dolgoztak, illetve akadt köztük hadbírójelölt, joggyakornok is. A fővároson kívüli népbíróságok egyébként jellemzően kis szervek voltak: pl. a bajai 1–1 tanácsvezetőből és helyetteséből állt, s mellettük 2 népügyész működött. Kalocsán 4 tanácsvezető került kijelölésre, míg Sátoraljaújhelyen egy népügyész kezdte meg a működést. Az ítélőtáblai székhelyek közül Szegeden 4, Debrecenben és Pécsen 3–3, míg Győrben 2 népügyész szolgált.⁶³

A népbírák összetétele vegyes volt: a kommunista, szociáldemokrata, szakszervezeti küldöttek általában munkások, értelmiségiek, a paraszt- és kisgazdapártiak földművesek, alkalmazottak, vállalkozók, míg a polgári demokraták (mely pártoknak sok helyen nem is volt helyi szerve) értelmiségi, alkalmazotti foglalkozásúakat jelöltek.⁶⁴

Az Nbr-nek megfelelően létrehozott szerv Budapesten 1945. március 6-án, míg az április 1-jén szovjet megszállás alá került Sopronban május 14-én kezdte meg működését a népbíróság. E két időpont között országszerte megindult az új szervek munkája, bár néhol késve, mivel a pártok népbírákat nem jelöltek, illetve késtek a nemzeti bizottságok a népügyészi javaslatokkal. A NOT március végére alakult meg.⁶⁵

A szervezet munkáját Domokos József legfőbb államügyész később akként értékelte, hogy *„vezető népbíráink és népügyészeink [...] munkája minőség és mennyiség tekintetében egyaránt nem hasonlítható össze a köz-*

törvényi ügyekkel foglalkozó bírák és ügyészek munkájával”. A tanácsvezetőknek „nagyfokú szellemi munkája mellett az idegei is állandó megterhelés alatt állnak”, s a közvélemény „minden szavát és intézkedését nagyító alatt tartja”.⁶⁶

Az Nbr. hatálya alá tartozó ügyek száma 1946 végétől jelentősen csökkent, ezért pártközi értekezlet döntött a szervezet fokozatos megszüntetéséről. Az 1947. évi XXXIV. tv. 11. §-a felhatalmazta az igazságügy-minisztert, hogy a kellő ügyforgalommal nem rendelkező népbíróságot rendelettel megszüntesse, és területére más szomszédos szerv illetékességét kiterjessze, mert mint az indokolás leszögezte, a „felszabadulást megelőzően elkövetett háborús és népellenes bűncselekmények üldözése fokozatosan befejeződik”, ezért „egyes bíróságok megszüntethetőnek mutatkoznak”.⁶⁷

Ennek megfelelően a 3800/1948. (I. 14.), a 88.100/1948. (VIII. 26.), a 108.672/1948. (X. 6.), a 113.900/1948. (X. 15.) és a 4100/1949. (I. 16.) IM rendeletek egymás után felszámolták a népbírói szerveket. A 4281/1949. (X. 15.) MT rendelet a budapesti népbíróság működését november 1-jével, míg a 4312/1949. (XI. 12.) MT rendelet Debrecenben és Pécsen 1950. február 1., Győrben március 1., Szegeden pedig április 1-jével szüntette meg a népbíróságokat. A háborús és népellenes bűncselekményekkel kapcsolatos hatáskörük a felsőbbbíróságok székhelyei szerinti megyei bíróságokra, míg az egyéb bűncselekmények esetén az általában illetékes ítélkező szervekre szállt át.⁶⁸

A 4021/1949. MT (V. 7.) Korm. és a 40.500/1949. (V. 21.) IM rendeletek szerint a megszűnt népbünyészségek feladatait 1949. július 1-jétől a budapesti, debreceni, szegedi, pécsi és a győri államügyészségek vették át.⁶⁹

A 73/1950. (III. 11.) MT és a 21.400/1950. (III. 29.) IM rendeletek az év március 31-ével megszüntették a NOT és a Népfőügyészség tevékenységét is. A kormányrendelet 2. §-a szerint a NOT-nál lévő ügyek ekkor „A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről” szóló 1949. évi XI. tv. 40. és 73. §-ai értelmében fellebbezési hatáskörrel felruházott szervekre szálltak át. Ezek ekkor „Az igazságügyi szervezet átalakítása tárgyában” hozott 1949. évi 9. tvr. 2. § (1) bekezdésének megfelelően – a Kúria és az ítélőtáblák helyébe lépett – Legfelsőbb Bíróság vagy a felsőbbbíróságok voltak. A népfőügyész helyett pedig a legfőbb államügyész vagy az illetékes főállamügyész járt el, attól függően, hogy a perorvoslat elbírálása mely bíróságra tartozott.⁷⁰

Ekkorra „Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezésekről” szóló 5000/1946. ME és az annak végrehajtását szolgáló 5700/1946. ME, valamint az igazságügyi hatóságok „lét-

---

számcsökkenése és az antidemokratikus elemektől való megtisztításáról” szóló 18.667/1946. IM rendeletek alapján lebonyolított ún. B-listázás, továbbá az 1949. évi XI. tv. alapján biztosított volt a magát népi demokráciának nevező rendszer érdek- és értékrendjének megfelelő szervek működése. E törvény átvette a népbírászkodás megoldását, hiszen preambuluma szerint annak érdekében, hogy a „büntető igazságszolgáltatásban a jogi szakképzettség mellett a dolgozó nép meggyőződése és felfogása teljes erővel érvényesülhessen, annak gyakorlásában mind első fokon, mind a fellebbvitel során a hivatásos bíróval együttműködve, a nép jogi képesítéssel nem rendelkező képviselői útján közvetlenül részt vesz”.⁷¹

Az 1945. évi VII. és az 1946. évi VII. tv-ek szerinti bűncselekményekre vonatkozó rendezést „Az igazságügyi szervezettel kapcsolatos hatásköri és eljárási szabályok módosításáról” szóló 1950. évi 46. tvr. 9. § (1) bekezdés a) és b) pontjai megváltoztatták, mivel azok elbírálását a területileg illetékes megyei bíróságra ruházták.⁷²

A népbíróságok tanácsvezetői és a népügyészek szervezetük megszűnése után visszakerültek eredeti bírói, államügyészi beosztásukba, vagy más igazságügyi szervhez nyertek kinevezést, ügyvédi gyakorlatot folytattak, illetve a jogszolgáltatáson kívül helyezkedtek el.⁷³

VIII. A népbírászkodás büntető anyagi jogi szabályai

1. Általános rész

A büntető anyagi jogszabályok általános része minden egyes bűncselekményi tényállásra vonatkozóan a felelősség, az azt kizáró körülmények, az elkövetői alakzatok és a szankciók kérdésével foglalkozik. Az Nbr. és kiegészítő jogszabályai alapvetően önálló büntető anyagi jogot határoztak a Btk-ban foglalt általános normákhoz képest. A 10. § kifejezetten leszögezte, hogy az Nbr. a specialitás viszonyban áll a büntető kódexszel, mivel annak rendelkezései csak akkor alkalmazhatóak, ha a „rendelettel nem állanak ellentétben”. E speciális büntetőnormák szerinti körből az alábbiak felvillantása indokolt, figyelemmel arra, hogy Berend György korabeli monográfiája dogmatikailag máig érvényesen feldolgozta a joganyagot.⁷⁴

a) A népbírászkodás személyi, területi, időbeli hatálya

Az Nbr. preambulumanak általános megfogalmazása szerint mindazon személyek a népbírászkodás hatálya alá tartoztak, *„akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak”*. Ezen kör a 2. § szerint kiterjedt a magyar (polgári egyének, fegyveres erő tagjai) és idegen állampolgárokra, életkorukra tekintet nélkül. Ezzel szorosan összefüggött a területiség kérdése, amelyről ugyanezen jogszabályhely kimondta, hogy a magyar államterületen kívül elkövetett bűncselekményre is fennáll a joghatóság mindaddig, amíg a *„tettes kiadása elrendelve nincs”*.

Az időbeli hatályt illetően az Nbr. 1. §-a áttörte a „nullum crimen et nulla poena sine lege” és a visszaható hatály tilalmának elveit, mivel kimondta, hogy a *„rendeletben körülírt bűncselekmények az esetben is büntethetők, ha a cselekmény a rendelet életbeléptekor már befejeztetett, s a befejezésének időpontjában fennállott törvényes rendelkezések alapján az büntethető nem volt”*.

Meg kell jegyezni, hogy a visszamenő hatály nem volt ismeretlen a korábbi magyar jogban sem. A megelőző rendkívüli időkben, az I. világháború alatti, majd az azt követő jogalkotás olykor átlépte e határt: *„A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen a hadi szállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról”* szóló 1915:XIX. tc. 24. §-a, *„Az osztrák-magyar bank által kibocsátott bankjegyek felülbélyegzése tárgyában a minisztérium részéről tett rendelkezések jóváhagyásáról”* szóló 1920:III. tc. 10. §-a, s *„A hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló 1915:XVIII. tc. kiegészítéséről”* rendelkező 1921:XLIII. tc. 4. §-a által létrehozott büntető tényállás – mint az utóbbi szakasz kimondta – *„alkalmazást nyer azokban az ügyekben is, amelyek a jelen törvény életbeléptése előtt elkövetett bűncselekmények alapján merültek fel, tekintet nélkül arra, hogy az eljárást e törvény életbeléptése előtt vagy után indították meg”*.

Az időbeli hatályhoz szorosan kapcsolódott az elévülés külön szabályozása: az Nbr. 9. §-a megállapította a Btk. 106. §-ának⁷⁵ érvényesülését azzal a megszorítással, hogy a Szovjetunió elleni német támadás, *„1941. június 21. napja után a fegyverszünet megkötéséig elkövetett cselekményekre az elévülés a fegyverszünet megkötésének napjával (1945. január 20.) veszi kezdetét”*. Az elmúlt politikai rendszer büneivel való leszámolás érdekében azt is kimondta, hogy az *„1919. évben és az azután elkövetett ama politikai gyilkosságokra vonatkozólag, – amelyek üldöztetését az uralmon volt hatalom megakadályozta – az elévülés csak 1944. évi december hó 21. napján*

---

veszi kezdetét”. Ezt a Novella 5. §-a úgy egészítette ki, hogy ugyanez vonatkozott a sajtó útján elkövetett, az Nbr-rel megállapított „szellemi bűncselekményekre” is, vagyis utólag büntethetővé vált bármely annak idején nyomda, rádió, film útján megjelent gondolat. Az időbeli hatály illetően szabályozását a jogalkotó, illetve a monográfia azzal magyarázta, hogy *„nem maradhatnak büntetlenül azok, akik az országot romlásba vitték, akik tárgyi és személyi javainkat, de erkölcsi értékeinket is tönkretették”*, s mindez a *„népbírószági eljárás quasi forradalmi természetéből szükségszerűen következik”*.⁷⁶

b) A felelősség

A hagyományos – egyéni felelősségen és felróható, bűnös magatartáson nyugvó – büntetőjoggal szemben a népbírószági jog rendelkezései Berend értékelése szerint a quasi kollektív és quasi objektív felelősségen, a vélelmezett anyagi bűnösségen és az eredményfelelősségen alapultak. Mint írta, a *„háborús és népellenes büntettekkel vádolt cselekményeiből azt kell értékelni csupán, milyen veszélyeztető, vagy ténylegesen jogsértő eredményt okozott a tettesnek vagy részesnek azon cselekménye, amely a törvény valamely rendelkezése”* alá vonható. Ebből következett, hogy a különös részi tényállásokkal szemben az *„ellenbizonyítás, a szándék hiányának vagy a motívumnak kimutatása kizárt”*.⁷⁷

c) A szankciórendszer

A népbíráskodás célja az Nbr. preambuluma szerint a *„történelmi katasztrófa okozóinak”* mielőbbi megbüntetése volt, s ezen keresztül a magyar népnek való elégtételadás, valamint a megtorlás. De ez nem egy öncélú bosszú, mivel a *„megtorló és elrettentő cél alapelve, hogy a jövőben nem lehet felelőtlenül a nép sorsával játszani, és minden politikusnak tisztában kell lennie azzal, hogy akár tudatlanságból, akár rosszindulatból, de felelőtlenül játszik a nép sorsával, a szándékon kívül eső eredményért is a legsúlyosabb felelősség terheli”*.⁷⁸

A cél érdekében az Nbr. 3. §-a a Btk-ból merítő, de alapvetően saját joghátrányrendszert hozott létre. Ebben benne volt a kódexben is ismert 1. halál, 2. fegyház, 3. börtön, 4. fogház, továbbá 5. a vagyonekobzásig terjedhető pénzbüntetés, 6. az állásvesztés vagy foglalkozástól való eltiltás, s 7. a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése. Emellett lehetőség volt inter-

nálás, továbbá a 15/1945. ME rendelet 19. § 3. bek. a), b), c) pontjai⁷⁹ szerinti fegyelmi büntetések (feddés, áthelyezés, előléptetésből kizárás) kiszabására is. Valamennyi büntetést alkalmazni lehetett önállóan, illetve az 5–7-et valamelyik mellett mellékbüntetésként is.

Az internálás jogalapját „A honvédelemről” szóló 1939:II. tc. 150. §-a adta: ez kimondta, hogy azokat, akiknek meghatározott területen tartózkodása a „közrend és a közbiztonság vagy más fontos állami érdek szempontjából aggályos vagy gazdasági okokból káros”, onnan lakóhelyüktől függetlenül kitilthatóak. Az ilyen személyeket rendőri felügyelet vagy őrizet alá helyezni, s „képességeiknek megfelelő munkára” kötelezni lehetett. A részletszabályokat a 8130/1939. ME és a 760/1939. BM rendeletek tartalmazzák.⁸⁰

A Novella 1. §-a némileg megváltoztatta a szankciókat: a fenti 1–3. mellé főbüntetésként beiktatta a kényszermunkát, továbbá mellékbüntetésnek rendelte a pénzbüntetést, a vagyoneklobzást, az állásvesztést vagy foglalkozástól való eltiltást s a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztését, amelynek kiszabása mindig kötelező volt. Ezen túl viszont megszüntette a fogház s a fegyelmi büntetések, valamint az internálás alkalmazhatóságát.

A Novellával kialakult szankciórendszer háborús büntettek esetén vagylagos volt, vagyis a 9. §-a szerint bármely főbüntetést ki lehetett szabni, míg népellenes cselekmény miatt a 13. § alapján a börtön volt a joghátrány.

Míg a legsúlyosabb szankció kiszabására az Nbr. még nem adott szempontot, addig a Novella 2. §-a szerint az akkor volt alkalmazható, „ha a cselekmény tárgyi súlyával és a vádlott alanyi bűnösségének fokával egyedül a halálbüntetés áll arányban”. Ezt a Novella 15. §-a szerint fiatalkorúval szemben is ki lehetett szabni, ha a cselekmény elkövetésekor tizenhatodik életévét betöltötte. Ennek indoka az volt, hogy a nyilas uralom alatti területeken sok fiatalkorú vett részt a kegyetlenkedésekben, követett el tömeges emberöléseket.⁸¹ A halálbüntetés agyonlövással vagy akasztással, nyilvánosan került végrehajtásra. Az utóbbit az 1947. évi XXXIV. tv. 1. § (1) bekezdése megszüntette, és a végrehajtás kapcsán visszatért a Bp. 503. §-a szerint a nyilvánosság kizárásához.

A kényszermunka az addigi magyar büntetőjogban ismeretlen büntetési nem volt, azt határozatlan időtartamra vagy életfogytiglan lehetett kiszabni. A beiktatását az a megfontolás indokolta, hogy „személyes testi munkájukkal járuljanak hozzá az ország újjáépítéséhez azok, akiknek a tevékenysége nagymértékben előidézője volt, hogy ez az újjáépítés szükségessé

---

vált”. A Novella szerint azt kényszermunkatáborban kellett volna végrehajtani, azonban annak megszervezése elmaradt, helyette a férfiak számára a 78.000/1946. és a 94.416/1947. IM rendeletek a budapesti, szegedi, váci, míg a nők részére a márianosztrai fegyintézet elkülönített részeit jelölték ki.⁸²

A szabadságvesztés tartamát „tól-ig” mértékben határozta meg a jogszabály, de a fegyházbüntetést életfogytiglan is ki lehetett szabni.

2. Különös rész

a) A népbíróági jogszabályok tényállásai

A büntetőjogi különös rész az egyes büntetendő cselekményeket (tényállásokat), és a rájuk kiszabandó büntetéseket határozza meg. Ennek megfelelően az Nbr. önálló részben foglalkozott e kérdésekkel. A jogszabály a népbíráskodás hatálya alá tartozó bűncselekmények tényállásainak két körét határozta meg: a 11. § 1–5. és a 13. § 1–6. pontjai a háborús, míg a 15. § 1–3. pontjai a népellenes büntettekéről szóltak. Az utóbbinak egy privilegizált (enyhébb megítélésű) alakzatát is létrehozták a 17. § 1–5. pontjai, amelyek a népellenes vétségekről szóltak. A 12., 14., 16., 18. §-ok az egyes tényállásokra kiszabható büntetési nemet és mértéket határozták meg. E tényállások megfogalmazásuk szerint a múltban elkövetett büntetendő magatartásokat határozták meg.

A későbbiekben a jogalkotás több alkalommal módosította, illetve kiegészítette az eredeti rendelkezéseket: így a Novella 6., 8., 10., 12. §-aival némely tényállást újrafogalmazott (11. § 5., 13. § 1.), illetve újakat hozott létre (13. § 1., 7., 15. § 4–6., valamint az addigi vétségeket újból tágabban és büntettként meghatározó 17. § 1–7. pontjai). A 7., 9., 11., 13. §-ok újraszabták az egyes tényállásokra kiszabható büntetéseket és mértékeket is. A Novella 8. §-ának második bekezdése újdonságot hozott, mert már a jövőben elkövethető bűntettet is meghatározott.⁸³

„A közhivatalok munkafegyelmének fokozottabb biztosítása tárgyában” kiadott 6750/1945. ME rendelet 1. §-a folytatta ezt a jogalkotást, mivel az Nbr. 15. §-hoz beiktatott egy 7. pontot, amely szintén jövőbeni magatartást rendelt büntetni. Az 1947. évi XXXIV. tv. 5. §-a a múltra nézve rendelkezett az Nbr. 11. § 4. és a 13. § 3. pontjainak kiegészítéséről, míg a 6. § (1) bekezdése a 15. § 8. pontjával a jövőre nézve egészítette ki a népellenes

büntettek körét. E törvény 6. § (2)–(3) bekezdései visszahozták a népellenes vétség kategóriáját két jövőbeni büntetendő magatartás meghatározásával. A 7. §-sal létrehozott két büntettet – amelyekre a törvény 8. §-a kizárta a visszamenőleges hatályt – a jogalkotó viszont nem sorolta be sem háborús, sem népellenes cselekménynek, így azok önálló büntetőnormát határoztak meg.⁸⁴

A létrehozott tényállások tartalmaztak általános megfogalmazást, így pl. az Nbr. 11. § 1. pontja szerint bűnös volt az, aki a „*háborúnak Magyarországra való kiterjedését [...] elősegítette*”, mint ahogy a konkrétan megfogható is, hiszen a 13. § 4. pontja szerint felelős volt az is, aki „*magyar állampolgár létére a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS., Gestapo stb.) kötelékébe lépett*”.

Mivel a megalkotott deliktumok addig nem szerepeltek a hagyományos magyar büntetőjogban, ezért megalapozottan jelenthette ki Domokos legfőbb államügyész, hogy a „*népbíráskodás hatáskörébe tartozó bűncselekmények tényálladási elemei nincsenek olyan határozottan konkretizálva, mint a rendes bíróságok elé tartozók [...], adott esetben komoly megfontolás tárgyát képezheti az, hogy a vád tárgyává tett cselekmény valóban háborús vagy népellenes avagy a demokratikus államrendet fenyegető bűncselekmény-e: ehhez helyes mérlegelésre és megítélésre van szükség*”.⁸⁵

Berend György értékelése szerint a jogszabályban foglalt „*felsorolás meglehetősen körülményes, részletekben szétfutó és első látásra nehezen áttekinthető*”.⁸⁶

Néhány esetet megemlítve megítélhető, hogy az egyes tényállások kikkel szemben nyertek alkalmazást. Így az Nbr. 11. § 1. pontja szerinti háborús bűnös volt az „*aki az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését, vagy Magyarországnak a háborúba mind fokozottabb mértékben történt belesodródását vezető állásban kifejtett tevékenységével vagy magatartásával elősegítette, vagy azt megakadályozni nem törekedett, bár erre vezető közhivatali állásánál, politikai, közgazdasági, közéleti szerepénél fogva módja lett volna*”. Ez alapján is kerültek elítélésre pl. Imrédy Béla, Sztójay Döme volt miniszterelnökök.⁸⁷

Szálasi Ferencet e jogszabályhelyen túl az Nbr. 11. § 3. és 4. pontjai miatt is elítélte a népbíróság, mert a „*fegyverszünet megkötését erőszakkal vagy befolyásának kihasználásával megakadályozni igyekezett*”, illetve „*vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzésére irányuló lázadáshoz, a hatalom megtartásához*”.⁸⁸

Bárdossy László hajdani miniszterelnök bűnössége elsődlegesen az Nbr. 11. § 2. pontja szerint került kimondásra, mert mint a „*kormány, országgyűlés tagja, vagy mint vezető állást betöltő közalkalmazott, kezdeményezője, vagy, bár a következményeket előre láthatta, részese volt olyan határozat hozatalának, amely a magyar népet az 1939. évben kitört világháborúba sodorta*”.⁸⁹

A Novella 6. §-ával megállapított Nbr. 11. § 5. pontja került alkalmazásra az 1942. januári Újvidéken és környékén folytatott razzia irányítóival, Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornaggyal és Grassy József vezérőrnaggyal szemben, mert mindkét elítélt a „*megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve kegyetlenkedett, vagy aki általában felbujtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának*”.⁹⁰

A nyilas hatalomátvétel utáni kinevezés elfogadása az Nbr. 13. § 3. pontja szerint háborús büntettet jelentett: pl. ezért mondta ki bűnösnek Temesváry Gyula volt budapesti királyi főügyész-helyettest a népbíróság, mert 1945. március 27-én elfogadta a nemzetvezetőtől a koronaügyész-helyettesi kinevezést, és rá az esküt is letette.⁹¹

A 15. § 1. pontja szerint népellenes bűnös volt a „*minisztériumnak, az országgyűlésnek az a tagja*”, illetve az a „*vezető állást betöltő közalkalmazott, ki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt, vagy annak meghozatalában tudatosan résztvett*”. Ez alapján került pl. vád alá Mikecz Ödön volt igazságügy-miniszter, mint az ún. I. zsidótörvény, „A társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” szóló 1938: XV. tc. javaslatának előterjesztője.⁹²

A 17. § 4. pontja szerinti népellenes büntett miatt ítélte el a népbíróság pl. Miskolczi Ágost koronaügyész-helyettest, mert „*kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött*”. Az ítélet a vádlottnak az 1930-as években kifejtett publicisztikai és tudományos munkáit róttá fel.⁹³

b) Más tényállások

A népbíráskodás az Nbr. 20. §-ának hatásköri szabályai szerint kiterjedt:

- az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921:III. tc. 1–5. §,

- az 1930:III. tc. 58–59. § (hütlenség),
- a Btk. IV. fejezete szerinti lázadás, s a 172. § 1. bekezdésében foglalt izgatásnak az 1912: LXIII. tc. 19. §-a szerinti háború idején elkövetett,
- az ezekkel összefüggésben levő más, különösen a Btk. XVIII., XX–XXII., XXXVI–XXXIX. fejezeteiben meghatározott (élet, testi épség, közegészség elleni, személyi szabadság megsértése, vagyonrongálás, gyújtogatás, vízáradás okozása, közveszélyű)

bűncselekményeinek tényállásaira is, ha azok politikai jellegűek voltak.

Ez utóbbinak a meghatározása a legképlékenyebb fogalmak közé tartozott. Mint Berend írta, *„maga az elkövetés időpontja és módja politikai jelleget ad a cselekménynek, amennyiben a fennálló politikai rendszer uralmi eszközeit, [...] annak részükre büntetlenséget biztosító magatartását használtak ki”* az elkövetők.⁹⁴

A cselekmény jellegének megítélését az Nbr. 21. §-a az államügyészség vezetőjére, a Novella 14. §-a a főállamügyészre, míg az 1947. évi XXXIV. tv. 9. § (4) bekezdése a népfőügyészre bízta. Mivel mindkét szervezet az IM irányítása alatt állt, a tényleges döntések ott születtek a cselekmény mikénti elbírálására.

E törvény 9. § (1) bekezdése a népbíróság hatáskörébe utalta immáron a hütlenségnek az 1930:III. tc. 57–71. §-aival megállapított valamennyi tényállását, kivéve, ha az elkövető tényleges katonai szolgálatban állt. De ez csupán az eljáró szervezet kijelölést jelentette, mivel kimondta, hogy az ilyen cselekményekre a *„népbíráskodásban irányadó különleges anyagi jogszabályok nem nyernek alkalmazást”*. Az indokolás leszögezte, hogy a *„népbíróság hatásköre [...] minden politikai természetű bűncselekményre kiterjed”*, ezért vált szükségessé kompetenciájának bővítése.⁹⁵

Az utolsó hatáskörbővülést „A büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról” szóló 1948. évi XLVIII. tv. 50. § (1) bekezdése hozta, mert az 1940:XVIII. tc. 1., 5., 6., 10., 11. §-ai (tiltott csapatgyűjtés, közszükségleti cikk készletének megsemmisítése, tiltott útlevélhasználat és tiltott határátlépés, az állam nemzetközi érdekének veszélyeztetése) szerinti tényállások miatti eljárást a Budapesti Népbíróság kizárólagos illetékességébe utalta.

---

c) Az 1946. évi VII. tv. a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről

A népbíróságok működését alapvetően befolyásoló jogszabály volt az 1946. évi VII. törvény⁹⁶, amely indokolása szerint azért született, mert az addigi szabályozás a „*demokratikus állami rendszer védelmére elégtelen, nagyrészt meg nem felelő*” és idejétmúlt.⁹⁷

Államvédelmi törvényekkel minden politikai rendszer rendelkezik annak érdekében, hogy a léte vagy intézményei elleni támadásokkal szemben védekezni tudjon. Ennek megfelelően a modern magyar büntetőjog történetében az 1878. évi Btk. I–VI. fejezetein és az 1921:III. tc-en túl más jogszabályok is léteztek az államrend védelmében. E körbe tartozott

- az 1913:XXXIV. tc. a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról,
- az 1919:XI. néptörvény a népköztársasági államforma védelméről⁹⁸.

Az új államvédelmi törvény hatályon kívül helyezte az 1921:III. tc-et, a Btk. és az 1938:XVI. tc. némely rendelkezéseit.⁹⁹

A megalkotott norma célja a „*demokratikus állami rendszer megbontására törő reakció mindennemű szervezett tevékenységének büntetés alá helyezése*” volt, nemcsak a „*közvetlen támadásokkal és merényletekkel, hanem az annak aláásására alkalmas közveszélyes szellemi fertőzéssel szemben is*”, s az ilyen elkövetőknek „*szigorú megtorlásban kell részesülniük*”.¹⁰⁰

A célnak megfelelően a törvény 1–8. §-ai védendő jogtárgynak minősítették a demokratikus államrendet, a köztársaságot, azok intézményeit, az államfő személyét és a demokratikus meggyőződésű csoportokat. Mint az indokolás leszögezte, a velük szembeni „*szorosan vett támadó cselekményeken felül bünteti a demokráciaellenes lázítás és izgatás különböző nemeit, továbbá a háborús és népellenes [...] büntettek magasztalását és ilyenek elkövetőjének feldicsérését*”. A megalkotott tényállások széles körű értelmezésre adtak lehetőséget, a politikai hatalom érdekeitől függően bármilyen magatartást valamely büntetőnorma alá lehetett vonni.¹⁰¹

A törvény 1. § (1) bekezdésében meghatározott mozgalom vagy szervezkedés vádjával számos eljárás indult a politikai ellenfelekkel, kinevezett ellenségekkel való leszámolás jegyében: pl. 1947-ben a kisgazdapárt széttűzése érdekében az ún. köztársaság elleni összeesküvés szereplői ellen, akik

közül hat perben 229 vádlott került a népbíróság elé, 1949-ben Mindszenty József esztergomi érsek vagy Rajk László, az MKP egyik vezetője és társaik ellen.¹⁰²

A tényállásokhoz szigorú szankciók (halál, kényszermunka, fegyház) kapcsolódtak, amelyekről a 10. § rendelkezett: a Novellával megállapított fő- és mellékbüntetések kiszabását tette lehetővé.

IX. Eljárási jog

Az anyagi joggal szemben a népbíráskodás eljárási szabályai a Bp-n nyugodtak, melyhez képest a specialitásokat határozták meg az Nbr. és kiegészítő szabályai.

Az eljárás a rendőrség által folytatott nyomozással indult, azt a 46.308/1945. IM. IV. rendelet szerint a Bp. 93–101. §-ai szerint kellett végezni.¹⁰³

Eljárást az Nbr. 6. §-a szerint szökésben lévővel szemben is lehetett folytatni. Később a kiegészítő 5900/1945. ME rendelet 1. §-a a terhelt távollétében hozott halálos ítélet ellen fellebbezést nem engedett, míg a kiszabott pénzbüntetés, vagyonelkobzás végrehajtható volt. Ha a terhelt kézre került, akkor őt a népbíróság tárgyaláson kihallgatta, és ennek eredményéhez képest határozott az ítélet fenntartása vagy új tárgyalás elrendelése iránt.

A nyomozás során az előzetes letartóztatást – a Bp. 143. §-a szerinti bírósági vagy rendőrségi jogkörrel szemben – a népügyész rendelte el, amely ellen az általános szabállyal szemben nem volt helye jogorvoslatnak, az Nbr. 33. § második bekezdése szerint. (Ebben az eljárásban nem volt a Bp. 148. §-a szerinti vizsgálati fogság.) Ennek határideje a Bp. 147. §-a szerinti 15-tel szemben 30 nap volt, s ha ennyi idő alatt a népügyész nem állította a terheltet tárgyalás végett a népbíróság elé, vagy nem nyújtott be vádiratot, a kényszerintézkedést meg kellett szüntetni. Vádemelés esetén a népbíróság a letartóztatást a népügyész indítványára 30 nappal meghosszabbíthatta. A tárgyaláson az intézkedés a népbíróság érdemi határozatának hozataláig is meghosszabbítható volt. Azonban annak tartama az ítélet meghozataláig a 6 hónapot nem haladhatta meg.

A letartóztatás korlátozott tartama miatt az Nbr. 33. §-ának negyedik bekezdése – az addigi jogban „A polgári perrendtartásról” szóló 1911:I. tc. 388. §-ában foglalt részítélethez hasonló – intézményt vezetett be: ha több

---

bűncselekmény volt a vád tárgya, akkor ezek közül bármelyik esetén a bűnösséget közbenszóló határozattal meg lehetett állapítani, s ebben az esetben a letartóztatás 6 hónappal meghosszabbítható lett. Az ítélet kihirdetése után meghosszabbított kényszerintézkedés a jogerős határozat meghozataláig tartott.

A Novella 17. §-a annyit változtatott ezen a renden, hogy az előzetes letartóztatást a népbíróság is elrendelhetette, továbbá, hogy meghosszabbításának több ízben is helye lehetett, majd az 1947. évi XXXIV. tv. 15. § (1) bekezdése felfolyamodást engedett a népbírósághoz a népjegyész elrendeléssel szemben.

A tárgyalás eredményeként meghozott ítélettel szemben az Nbr. 53. §-a szabályozta az egyfokú jogorvoslatot: eszerint az elítélt fellebbezési lehetősége korlátozott volt, mivel azzal a halált, a teljes vagyonekobjást, az állásvesztést kimondó, a háromévi szabadságvesztést vagy a 20 000 pengő pénzbüntetést meghaladó ítélet ellen élhetett. A felek közül a védőt önálló fellebbezési jog nem illette meg, kivéve a távollévővel szembeni eljárásban. A népjegyész – a Bp. 383. §-ával szemben – csak a vádlott terhére fellebbezhetett felmentés miatt vagy az ítélet súlyosbítása végett. Az általa bejelentett perorvoslat alapján az ítélet az elítélt javára is megváltoztatható volt. A népjegyész az elítélt fellebbezéséhez 1928: X. tc. 29. §-ának megfelelően annak terhére csatlakozhatott.

A Novella 21. §-a megváltoztatta ezt rendet: ha a vádlottat a legsúlyosabb, az Nbr. 11. § 1–6. pontjai alá eső cselekmény miatt halállal büntették, akkor ez ellen nem, más esetekben pedig csak a halált vagy az öt évet meghaladó szabadságvesztést kimondó döntés ellen élhetett fellebbezéssel, míg a védő csak a vádlott hozzájárulásával. (Ha az ítélet elleni fellebbezés kizárt volt, és a népbíróság szerint az elítélt kegyelemre nem volt méltó, akkor a halálbüntetést két órán belül végre kellett hajtani.)

A fellebbezés alapján a NOT az Nbr. 62. §-a alapján az ítéletet teljes terjedelmében felülbírálta, s ennek során bizonyítást is felvehetett. A felülvizsgálat eredményeként a Bp. XX. fejezetében foglalt szabályok szerinti érdemi határozatot hozhatott: helyben hagyta az első fokú döntést, azt megváltoztatta, vagy hatályon kívül helyezve új eljárást rendelt el.

Az 1947. évi XXXIV. tv. a fellebbezést megszüntette, és helyette a 19. § (2) bekezdése a népbíróság ítélete elleni – a Bp. XX. fejezet III. címe szerinti – semmisségi panaszt vezette be, amellyel a törvény lényeges rendelkezésének megsértése miatt élhettek a felek, a megállapított tényállást viszont nem támadhatták. A 19. § (5) bekezdése kedvezőbbé tette a halálbüntetéssel

sújtott helyzetét, mivel minden esetben a semmisségi panasz esetén a népbíróságnak az ügyet a NOT-hoz kellett felterjesztenie. Ha az a semmisségi panaszt alaposnak találta, akkor az ítéletet megsemmisítette és új eljárást rendelt el, vagy maga hozott a törvénynek megfelelő határozatot.

Ha a népfőügyész által a jogegység érdekében benyújtott perorvoslatot a NOT alaposnak találta, akkor a Bp. 442. §-ának megfelelően kimondta, hogy a megtámadott határozat törvényt sértő: ha a vádlott így volt elítélve, akkor a tanács felmentette vagy a büntetését enyhíthette. Viszont az általános szabállyal szemben, ha a törvényt sértés a javára szolgált, akkor a határozat megsemmisítése után az ügyet a népbírósághoz utalta vissza.

X. A népbíróságok igazolási feladatai

A népbíróságnak volt egy büntetőjogon kívüli feladata is, mégpedig az igazolási eljárásokban hozott határozatokkal kapcsolatos fellebbezések elbírálása.

A kormány 1945. január 4-én kelt 15. ME rendeletével határozott a közalkalmazottak igazolásáról, melynek célja az 1. § szerint annak megállapítása volt, hogy az 1939. szeptember 1-je utáni magatartásuk „*sértette-e a magyar nép érdekeit*”. Ennek során megvizsgálásra került az érintett „*politikai megbízhatósága és múltbeli ténykedései*”. (A későbbiekben számos foglalkozási ág került az igazolás hatálya alá.)¹⁰⁴

A korabeli felfogás szerint ezen eljárásokat az indokolta, hogy „*azok, akik az elmúlt évek alatt, ha nem is követtek el a népbírósági törvényben meghatározott bűncselekményt, de nyilas, németbarát vagy antidemokratikus, antiszociális magatartást tanúsítottak, ne tölthessenek be olyan pozíciókat, ahol csak kerékkötői vagy szándékos szabotálói lehetnének egy népi ország kialakulásának*”. Így az igazolási eljárás, mint az „*alkalmatlanokat kiselejtező tényező*” működött.¹⁰⁵

Az eljárást az 5. § szerint a minden járásbírói székhelyen felállított bizottságok végezték.¹⁰⁶ Az igazolás alá vont nyilatkozata vagy tárgyalás alapján e testület a 19. § szerint az érintettet 1. igazoltnak nyilvánította, 2. ha a népbíróságra tartozó cselekmény merült fel vele szemben, akkor ideutalta a személyt, vagy 3. a már hivatkozott fegyelmi jellegű büntetéseket szabta ki. E rendelet néhány döntéssel (áthelyezés, előléptetésből kizárás) szemben fellebbezést biztosított az illetékes szakminiszterhez.¹⁰⁷

A kormány negyedév elteltével újabb jogszabályt adott ki a közalkalmazottak igazolásáról, az 1945. április 19-én kelt 1080. ME rendeletet.¹⁰⁸ A 20. § bővítette az alkalmazható szankciók körét, melyek közül a 24. § szerint a bizottságnak a nyugdíjazást vagy az állásvesztést kimondó határozata ellen az érintett halasztó hatályú fellebbezéssel fordulhatott a Budapesti Népbírósághoz.

Az igazolási ügyekben a fellebbezési eljárás szabályozásáról szóló 1945. június 27-én hozott 4080. ME rendelet¹⁰⁹ bővítette a jogorvoslati fórumok számát, mert ilyen jogkörben az 1. § (1) bekezdése szerint az ítélőtáblák székhelyei szerinti népbíróságok jártak el. Ennek tanácsait a Novella 19. §-ának megfelelően kellett megalakítani a fellebbezési ügyekben is. A bíróság az iratokat indítványtételre a népügyészhez tette át, amely nyilatkozott arra, hogy az iratok alapján milyen határozat hozatalát „látja megokoltnak”. Az indítvány visszaérkezése után a vezetőbíró a tanács valamelyik tagját előadóul jelölte ki. A fellebbezés elbírálására tárgyaláson került sor, amelyen részt vehetett az igazolás alá vont, a népügyész és a védő, de távolmaradásuk nem akadályozta az eljárást. A 8. § (2) bekezdése szerint a népbíróság döntése a fellebbezés visszautasítása, az igazolóbizottság döntésének helyben hagyása, megváltoztatása, megsemmisítése és új határozat hozatala vagy az eljárás megszüntetése lehetett.¹¹⁰

A már hivatkozott 5000/1946. ME rendelet 11. §-a megszüntette az igazolási eljárásokat a közszolgálatban és a közüzemeknél dolgozók esetében. A 10.000/1947. Korm. rendelet viszont újra elrendelte ezek folytatását és újr szabályozta a kérdéskört. Az igazolási eljárásokat véglegesen a 11.200/1948. Korm. rendelet az év október 31-ével megszüntette.¹¹¹

XI. A népbírászkodás számai

A Zinner Tibor által összesítették szerint az 1945–1950 közötti működés során az 1945. évi VII. tv. hatálya alá tartozóan 90 551 fő került a népügyészségek elé: közülük 42 066 ellen vádat emeltek, 23 094 személynél megszüntették az eljárást, míg 11 032 esetben – mivel annak hatáskörébe tartozó bűncselekményt lehetett megállapítani – az államügyészhez tették át azt. A megvádoltak 27,3%-át marasztalták el első fokon a népbíróságok: közülük 477 fővel szemben halálbüntetést szabtak ki, életfogytiglant 167 személy kapott, 26 353-an különböző időtartamú szabadságvesztésben, 2291-en pedig

kényszermunka büntetésben részesültek. A népbíróági intézmény egyik létrehozója, Kovács Kálmán szerint a halálbüntetésekből 1949. január 31-ig 180-at hajtottak végre.¹¹²

Az 1946. évi VII. tv. alapján a népügyészségekhez 13 748 fő került, akik közül 7229-cel szemben vádemelés történt, s 5861személyt ítéltek el.¹¹³

Az igazolási fellebbezési eljárások számáról adatok nincsenek, mert mint Zinner Tibor megállapította, az „országban működött bizottságok határozatait nem hozták nyilvánosságra sem összesítve, sem külön-külön”. Kutatásain nyugvó becslése szerint a fővárosban több, mint 131 000 esetben hoztak döntést a bizottságok, 111 ügyet pedig áttettek a népügyészséghez.¹¹⁴

XII. A népbíróági jog utóélete

A népbíróóságok működésének megszüntetése nem jelentette a külön ítékezésre vonatkozó büntető anyagi joganyag megszűnését is.

„A büntetőtörvénykönyv általános részéről” szóló 1950. évi II. törvényt (Btá.) életbe léptető 1950. évi 39. tvr.¹¹⁵ kimondta, hogy hatályukat veszítik az addigi jogszabályoknak azon rendelkezései, amelyek az ott szabályozott kérdésekre vonatkoznak. A 3. § (3) bekezdése azonban megállapította, hogy a Btá. nem érinti a népbíráskodásra vonatkozó jogszabályok egyes szakaszait.¹¹⁶ A tvr. 12. §-a rendelkezett arról is, hogy a hatályba lépés előtt kiszabott kényszermunkát miként kell szabadságvesztésként végrehajtani.

Az IM az 1952. augusztus 31-i állapotnak megfelelően elkészítette az 1878 óta keletkezett, különböző jogszabályokban szétszórta, hatályosnak tekintett büntetőjogi normák összegyűjtését. Ebben a „Hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása” (BHÖ) címet kapott kiadványban a különös rendelkezések első része IV. fejezetében, a Népköztársaság elleni bűncselekmények közé soroltan 81–85. pontként a háborús, a 86–94. pontokban pedig a népellenes bűncselekmények kaptak helyet az Nbr., a Novella és 1947. évi XXXIV. tv. szabályozásai alapján. A BHÖ 1958-ban ismételt kiadásra került, ahol e két kategória megőrizte korábbi helyét.¹¹⁷

Az 1961. évi V. tv-nyel megalkotott, az összes korábbi büntetőjogi norma helyébe lépett Btk. nem tartalmazott rendelkezést a háborús és népellenes bűncselekményekkel kapcsolatban. Azonban a hatályba lépéséről rendelkező 1962. évi 10. tvr. 2. § (3) bekezdése kimondta a vonatkozó tényállások további hatályosságát, és megállapította, hogy a – ténylegesen addig sem

---

élt – kényszermunka-büntetés nem alkalmazható. A 20. § (2) bekezdése leszögezte, hogy az „1945. évi VII. törvény 11. §-ában meghatározott háborús büntettek büntethetősége a Btk. 31. §-ának a) pontjában foglalt rendelkezés szerint évül el”. Ez azt jelentette, hogy a Novella 6. §-ával módosított Nbr. (és nem a tévesen felhívott törvény) 11. §-ában meghatározott, súlyosabb háborús bűncselekmények elévülési ideje 20 év (ez megfelelt az elkövetéskor hatályos Csemegi-kódex 106. § 1. pontjának). E rendelkezés így a Btk. 25. § a) pontjában írt 15 éves idő folytán már elévült bűncselekmények büntethetőségét élesztette fel, illetve az elévülés félbeszakadása, nyugvása miatt még be nem állt elévülési időt hosszabbította meg.¹¹⁸

Az 1964. évi 27. tvr. megállapította, hogy addigra a háborús bűnösök nagy részét felelősségre vonták. De az 1. § szerint azok esetében, akik külföldre távozásukkal vagy más módon kivonták magukat az eljárás vagy a büntetés végrehajtása alól, az Nbr. 11., 13. §-aiban megállapított háborús büntettek esetén az elévülés kizárt. (Így ezért kerülhetett bíróság elé az 1967. január 19. – április 11-i tárgyalásokon az ún. zuglói nyilasperben 19 hajdani pártszolgálatos a 23 évvel korábban, 1944–45-ben elkövetett kegyetlenkedéseik, emberöléseik miatt.)¹¹⁹

Hazánkban az 1971. évi 1. tvr. hirdette ki az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1968. november 26-án elfogadott egyezményét, amely – többek között a Charterra utalva a II. világháború idején elkövetett – háborús és az emberiség elleni büntettek elévülésének kizárását mondta ki. A IV. cikk kötelezte a részes államokat arra, hogy megteszik mindazokat az intézkedéseket, amelyek szükségesek e büntettek esetén a büntethetőség és a büntetés végrehajtása elévülésének kizárásához.¹²⁰

A háborús büntettek üldözésével kapcsolatos nemzetközi kötelezettségek magyar jogba építése a Btk. módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. tvr-rel történt meg. Ennek 2. §-a a Btk. 31. §-át azzal a (2) bekezdéssel egészítette ki, miszerint nem évülnek el az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és a Novellával módosított Nbr. 11. és 13. §-aiban meghatározott háborús büntettek. Továbbá a 38. § a Btk-ba iktatta 134/A. §-ként „Háborús és népellenes büntettek” címmel az Nbr. és a Novella hatályos, tényállásokat meghatározó részeit.¹²¹

Ezt a kódexet az 1978. évi IV. tv-nyel meghatározott – számos módosítással mai is hatályos – Btk. váltotta fel, amely egyszerűsítette az addigi szabályozást.¹²² Ez már nem rendelkezik az Nbr-rel és a Novellával meghatározott népellenes büntettekről, hiszen azok a Btk. 1979. július 1-jei ha-

tálybalépéséig bizonyosan elévültek. E kategória hatályon kívül helyezése a Btk. hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1979. évi 5. tvr. 2. § (1) bekezdésével történt meg.¹²³

A Btk. 33. § (2) bekezdés a) pontja szól a Novellával módosított Nbr. 11., 13. § szerinti háborús bűntettek elévülésének kizárásáról. Ezek tényállásait a Különös résznek az emberiség elleni bűncselekményekről szóló X. fejezete II. címében elhelyezett „Egyéb háborús bűntettek”-nek nevezve – az Nbr-re és a Novellára utalva – a 165. §-ba iktatta. Az e paragrafushoz fűzött miniszteri indokolás szerint mindaddig, amíg a második világháború folyamán elkövetett háborús bűntettek elkövetői életben lehetnek, indokolt, hogy a törvény utaljon ezekre, megjelölve azt a jogszabályt, amely a reájuk vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza.¹²⁴

A rendszerváltás után „A büntető jogszabályok módosításáról” szóló 1993. évi XVII. tv. 103. §-a hatályon kívül helyezte az Nbr-nek a kiszabható bűntetésekről szóló 3. §-át.¹²⁵

Ezen időszakban több indítvány érkezett az Alkotmánybírósághoz, amelyek a népbírói jog hatályban maradt részei alkotmányellenességük megállapítását kérték. A felülvizsgálat eredményeként született 2/1994. (I. 14.) AB határozat kimondta, hogy a módosított és kiegészített Nbr. 11. §-ának 1–4. és 6. pontjai, továbbá a 13. § 1., 3–7. pontjai alkotmányellenesek, ezért azokat a határozat közzétételének napjával megsemmisítette.

Döntése indokolásában a testület kiindulópontként megállapította – a 11/1992. (III. 5.) AB határozatra¹²⁶ visszautalva –, hogy „*keletkezési idejétől függetlenül minden hatályos jogszabálynak az új Alkotmánynak kell megfelelnie. Az alkotmányossági vizsgálatban sincs a jognak két rétege, és nincs kétféle mérce sem. A jogszabály keletkezési idejének annyiban lehet jelentősége, hogy régi jogszabályok a megújított Alkotmány hatálybalépésével válhattak alkotmányellenessé*”.

A bíróság kimondta, hogy az Nbr. 1. §-ának felfogása (a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elveinek, a visszaható hatály tilalmának elvetése) alapján szabályozott bűncselekmények sértik az Alkotmányba az 1989. évi XXXI. törvény 57. § (4) bekezdésével beiktatott azon alapelvet, amely szerint senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény.¹²⁷ Az indokolás szerint az Nbr-ben foglalt tényállások közül csupán a 11. § 5. és a 13. § 2. pontjaiban meghatározott magatartások egy része felelt meg az általánosan elfogadott jogállami elveknek.

Ezeket – bár az Nbr-ben szélesebb terjedelműek – a hadijogra vonatkozó és Magyarországon is becikkelyezett hágai és genfi egyezményekből adódó nemzetközi kötelezettségeken alapuló tényállásokat a Kbt-k-nak a fegyelem és rend elleni büntetteket és vétségeket meghatározó VII. fejezete már a II. világháború előtt tartalmazta, így az elkövetett cselekmények megelőzően bűncselekménnyé nyilvánítása megtörtént.

Az Alkotmánybíróság vizsgálta azt is, hogy az Nbr. 11. és 13. §-ai mennyiben határoznak meg olyan, a nemzetközi jog szerint is bűncselekményeknek minősülő magatartásokat, amelyek esetében a nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege elveinek megsértése nem alkotmányellenes. Ebben a kiindulópont a Charter volt, amelyben található bűncselekmények többsége szerződések vagy szokásjog alapján a nemzetközi jogrend részét képezték már a II. világháborút megelőzően is. Így a határozat szerint – figyelemmel arra, hogy a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai külön transzformáció nélkül is a magyar jog részei – a Charter-ban meghatározott bűncselekményeknek az Nbr. 11. § 5. és a 13. § 2. pontjai felelnek meg. A bíróság ezért megállapította, hogy az Nbr-nek ezen pontjai nem alkotmányellenesek, mivel a nemzetközi büntetőjogban is kriminalizált magatartásokat tartalmaznak.¹²⁸ E szakaszok többi rendelkezése azonban az elkövetőre hátrányosak, a visszaható hatályú büntető jogalkotás és jogalkalmazás alkotmányos tilalmát nemzetközi bűncselekményeknek nem tekinthető magatartások tekintetében sértik.

A 30/1992. (V. 26.) AB határozat már korábban megállapította egy magatartás büntetendővé nyilvánításának alkotmányossági követelményeit. Eszerint a büntetőjogi „*diszpozíciónak határozottnak, körülhatároltnak, világosan megfogalmazottnak kell lennie*”.¹²⁹ Ezen feltételeknek viszont az Nbr-nek a rendelkezései nem feleltek meg. Mint az Alkotmánybíróság megállapította, annak „*valamennyi tényállási eleme széles körű értelmezést igényel, és önkényes, esetleges politikai célokat, érdekeket érvényre juttató értelmezésre ad lehetőséget, az abszolút bizonytalanságban oldva fel a büntetőjogi felelősség pontosan kicövekelendő határait*”, ezért is alkotmányellenesek, a hivatkozott nemzetközi kötelezettségeken nyugvók kivételével. A döntés ugyanakkor leszögezte, hogy a határozat az „*Nbr. 11. és 13. §-ában meghatározott bűncselekmények miatt lefolytatott és 1989. október 23-át megelőzően jogerősen lezárt büntetőügyekben hozott bírósági döntéseket nem érinti*”.

A II. világháború kapcsán keletkezett – az AB határozattal megállapított tartalmú – elévülhetetlen magatartásokat büntetni rendelő Nbr. tényállás jelenleg sem csak jogtörténeti emlék, hanem konkrét jogalkalmazást megalapozó Btk-beli norma. Ez alapján, a történetekhez képest majd hét évtizeddel később, 2011 nyár elején került a Fővárosi Bíróság elé az 1942-es újvidéki vérengzésben való részvétel vádjával egy volt csendőrtiszt, akit a büntetőtanács – fellebbezések miatt nem jogerős ítéletével – bizonyítottság hiányában felmentett. Mivel a 97 éves vádlott a határozat kihirdetése után néhány hét múlva meghalt, így az eljárásnak „A büntetőeljárásról” szóló 1998. évi XIX. tv. 6. § (3) bekezdés c) pontja szerinti megszűnése miatt az ügy a büntetőjogi felelősség kérdésében érdemileg nem fejeződhetett be.¹³⁰

* * *

Összegezve megállapítható, hogy a világ- és a magyar történelem egy meghatározott szakában történt eseményekhez kapcsolódóan keletkezett, alapvetően a II. világháború győztes államainak akaratan nyugvó, a hazai teljes politikai rendszerváltás menetében alkotott és alkalmazott jogszabályok alapján számos embertelen magatartás megbüntetésére került sort. De az e normák alapján folytatott eljárások és hozott döntések nemcsak igazságot szolgáltatottak, hanem egy torz politikai rendszer eszközeként a hatalom gyakorlásának érdekében újabb sérelmek okozói is lettek.

JEGYZETEK ■

- 1 A témáról eddig két monográfia született: BEREND György: A népbíráskodás. Szeged, 1948. 1–404. o., amely alapvetően dogmatikai szempontból, továbbá LUKÁCS Tibor: A magyar népbírói jog és a népbíróságok (1945–1950) Budapest, 1979. 1–502. o., amely jogi és történeti alapon elemzte az intézményt. Az 1989 óta bekövetkezett változások, az azóta történt jelentős forrásfeltárások alapján indokolt lenne egy új átfogó mű.
- 2 A hivatkozott jogszabályok forrása a Pomogyi László szerkesztette Corpus Juris Hungarici – A törvényekbe zárt történelem (CD) 2000. január 1., a rendeleti joganyagáé 1945-ig a Magyarországi Rendeleték Tára sorozat (a továbbiakban: RT). Budapest, 1876–1945. A máshonnan származó jogforrások külön kerülnek megjelölésre.
- 3 RT, 1919. 651. o.

-
- 4 GECSÉNYI Lajos: Törvényszéki és ügyészségi iratok, mint a Tanácsköztársaság történetének forrásai. In: Párttörténeti Közlemények 1968/1. 129. o., ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 2000. 132. o., továbbá Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) K 579. Igazságügyi Minisztérium, Általános iratok 1867–1944. 561. csomó. A Kaposvári Királyi Ügyészség 1921.E.35/1. sz. jelentése.
  - 5 HAJDÚ Gyula (szerk.): Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon Budapest, 1959. 183. és 203. o. Magyarországon ezeket „A hadrakelt seregek sebesülteit és betegeit sorsának javítása végett a Genfben kötött egyezmények becikkelyezéséről” szóló 1911:XX. tc., és „Az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában” hozott 1913:XLIII. tc. hirdette ki. Ezen egyezményeken alapultak az I. világháborút követően Németországgal kötött versailles-i békeszerződés – a gyakorlatban alig érvényesülő – 227–230. cikkei, amelyek rendelkeztek a német háborús bűnösök felelősségre vonásáról, lásd: ÁDÁNY Tamás Vince: A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre vonhatóság nemzetközi jog tendenciái, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának előfeltételeire (doktori értekezés). Internet: <http://www.jak.ppke.hu/tanszek/doktori/letolt/at.pdf> (2011. december 6.)
  - 6 HALMOSY Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Budapest, 1983. 221–230. o.
  - 7 Kihirdette az 1955. évi 20. törvényerejű rendelet. Magyar Közlöny (a továbbiakban: MK), 1955/69. 447. o.
  - 8 Kihirdette az 1929:XXXVII. tc.
  - 9 Kihirdette az 1936:XXX. tc.
  - 10 HALMOSY Dénes, 1983. 561., 602. és 682.o.
  - 11 Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) XXV. 4/f. Fővárosi Bíróság (1951–1953 Budapesti Megyei Bíróság) iratai. Titkos ügykezelés alól kivont perek iratai (a továbbiakban: XXV. 4/f.). 002127/1953. (156. doboz.)
  - 12 HALMOSY Dénes, 1983. 682–684. o., HAJDÚ Gyula (szerk.), 1959. 198. o.
  - 13 Kihirdette az 525/1945. ME. rendelet (RT 1945 43. o.), majd törvényerőre emelte az 1945. évi V. tv. A Horthy-féle fegyverszünetre I.: FRANK László: Zöld ár. Budapest, 1975. 47–48. o.
  - 14 MOL XIX-E-1-a. Igazságügyi Minisztérium. Debreceni iratok (a továbbiakban: XIX-E-1-a.) 680/1945. IM. VIII., 45.386/1945, 45.715/1945, 46.685/1945, 47.000/1945. IM. (1. d.) – SZÚCS László (szerk.): Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei (1944. december 23. – 1945. november 15.) A. kötet. Budapest, 1997, 143. o.; PRITZ Pál: Népbírósági perek a horthysta politikai elittel szemben. In: Rubicon, 2011/7. 28. o.
  - 15 Internet: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8265> (2011. december 6.). – Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés irományai (a továbbiakban: Ngy. ir., 1945) III. kötet. Budapest, 1947. 202–203. o.
  - 16 L. a Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának honlapját! Internet: www.mkab.hu (2011. december 6.)
  - 17 Szegedi Népakarat, 1944/2. 3. o.
  - 18 IZSÁK Lajos–NAGY József: Magyar történeti dokumentumok 1944–2000. Budapest, 2004. 24. o.

- 19 A honvédelemről szóló 1939:II. tc. 141. §-a szerint a kormány háború idején kivételes hatalmat gyakorolt, mely során rendelettel szabályozhatott bármely kérdést, „*kivéve az állami főhatalom szervezetét és működését*”, továbbá a „*fennálló törvényi felhatalmazásokon túlmenően anyagi büntetőjogi szabályokat*” nem állapíthatott meg. E korlátot az INK jogalkotása a népbírósági rendelet létrehozásával áttörte.
- 20 Az 1944. évi december hó 21-ére Debrecenben összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés (INGy) naplója. Budapest, é. n. 23. és 33. o.
- 21 RT, 1945. 5. o.
- 22 MOL XIX-E-1-a. 1945. február 7-én kiadott 45.213. sz. IM leirat (1. d.)
- 23 Igazságügyi Közlöny (a továbbiakban: IK), 1919. 431. o.
- 24 Az Alkotmánybíróság a 2/1994. (I. 14.) határozatában megállapította, hogy az Nbr. több tényállásában kriminalizált magatartások büntetendők voltak a Btk. valamely rendelkezése alapján, ha nem is mindig olyan értelemben és úgy minősítve. Azonban a „*korábban megfogalmazott, elsősorban politikai jellegű tényállásoknak a II. világháború utáni gyökeresen más értékrend szerinti tartalommal kitöltése a büntetőjogi felelősség utólagos megállapításával járt volna*”. Internet: www.mkab.hu (2011. december 6.)
- 25 A felhívott törvények elemzésére terjedelmi okokból nincs lehetőség, így az anyagi jogra I. ANGYAL Pál–ISAÁK Gyula–OSVÁRTH Ferenc: Büntető törvénykönyv a büntetkekről és vétségekről – Az 1878:V. törvény cikkjegyzetekkel, utalásokkal és joggyakorlatokkal. Budapest, 1941.; míg az eljárási jogra AUER György–MENDELÉNYI László: A bünvádi eljárási jog – A bünvádi perrendtartásról szóló 1896:XXXIII. t.c. és melléklet törvényeinek magyarázata 1–6. k. Budapest, 1930–1934.
- 26 Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban: PIL) I. 274. f. Magyar Kommunista Párt 15. á. Közigazgatási osztály, jogügyi osztály iratai. 199. ő. e. Az Igazságügy-minisztérium működésére vonatkozó iratok. – Néplap, 1945. január 9. A gyorsított bünvádi perrendtartásról az I. világháború kitörésekor az 5488/1914. ME rendelet határozott, amelyet a 2060/1915, a 3470/1916. és a 2731/1917. ME rendeletek módosítottak, a részletes szabályait pedig a 12.002/1914, majd a helyébe lépő 9550/1915. IME, s az ezt módosító 18.700/1915, illetve a 41.900/1917. IM rendeletek határozták meg. RT, 1914. 1433. o., uo., 1915. 730. o., uo., 1916. 1497. o., továbbá IK, 1917/8. 324–327. o.
- 27 A szám nélküli felirat 1945. január 15-én nyert iktatást Debrecenben 45.065. IM alatt. MOL XIX-E-1-a. (1. d.) Az 1919. augusztus 20-án kihirdetett 4038. ME rendelet „A törvénykezés ideiglenes szabályozásáról” szöveget, de az orosházi javaslat az ezt kiegészítő 4039/1919. ME-nek megfelelő rendelkezésekre utalt. RT, 1919. 647. o.
- 28 MOL XIX-E-1-a. Sátorajújhelyi Népgyűlés 1945. El. 1. A.4/1. (2. d.)
- 29 MOL XIX-E-1-a. Budapesti Népbíróság Eln. 60/1945. (2. d.); GÁSPÁR Ferenc–HALASI László: A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1946. Budapest, 1975. 23. o.; BFL XXV. 1/a. Budapesti Népbíróság iratai. Büntetőperes iratok (a továbbiakban: XXV. 1/a.) 99/1945. Az eljárást megőrizte a tanács elnöke, MAJOR Ákos: Népbíráskodás, forradalmi törvényesség – Egy népbíró visszaemlékezései. Budapest, 1988. 120–126. o.
- 30 SZÜCS László (szerk.), 1997. 115. o.
- 31 Uo. 143. o., MK, 1945/3. 1–4. o.

-
- 32 INgy napló, 90–101. o.
- 33 Az európai büntetőjog klasszikus alapelvei (nullum crimen, nulla poena sine lege – nincs bűncselekmény, nincs büntetés törvény nélkül, nulla poena sine crimine – nincs büntetés bűncselekmény nélkül, a büntető törvény csak jövőbeni magatartásra vonatkozhat) a felvilágosodás eszmerendszerében alakultak ki, melyeket Cesare Beccaria 1764-ben megjelent „Büntett és büntetés” (magyar kiadása pl. Budapest, 1967) című műve foglalt össze.
- 34 L.: az 1946. február 7-i 14. és az 1946. július 24-i 44. számú törvényjavaslatokat, Ngy. ir., 1945. I. k. 74–81., 273–286. o. Budapest, 1946. A 14. javaslat népbírói hatáskörbe kívánta utalni a gazdasági rend elleni (pl. árdrágítás, közellátást veszélyeztető, valuta) bűncselekményeket, de ezekben az esetekben a vádképviselet az államügyészségre tartozott volna. Mivel ez elmaradt, így került kiadásra a 8800/1946. ME rendelet „A gazdasági rend büntetőjogi védelme tárgyában”, amely ügyekben „Az árdrágító visszaélésekről” szóló 1920:XV. tc. alapján szervezett uzsorabíróóságok jártak el, IK, 1946/7. 297–300. o., Internet: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=82> 81 (2011. december 6.)
- 35 RIES István: A népbíróóság védelmében. Népbíróói Közlöny (a továbbiakban: NK), 1945/1. I. o.
- 36 RT, 1945 162–163. o.
- 37 Magyarország tisztii cím- és névtára, 1943. 607–629. o., 632–633. o. Budapest, 1943.
- 38 NÁNÁSI László: A magyar királyi ügyészség története 1871–1945. Budapest, 2011. 351–352. o.
- 39 BEREND György, 1948. 16. o. – KURECSKO Mihály: Egy ítélet háttere – Bárdossy László perének dokumentumai. Internet: http://www.natarch.hu/archivnet/old/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=24 (2011. december 6.)
- 40 Így nem volt jelentősége pl. az 1921:III. tc., az 1939:IV. tc. 26–27. §-ai, 1941:XV.tc. 14–15. §-ai szerinti bűncselekmények miatti elítélésnek.
- 41 PIL I. 283. f. Szociáldemokrata Párt 27. á. Közigazgatási osztály. 230. ö. e. A népbíróóságokkal kapcsolatos pártközi értekezletek jegyzőkönyvei stb. 44.469/1946. IM. X.
- 42 MOL XIX-E-1-a. 45.977/1945 IM. (2. d.) – IK, 1945. 39. o. – Pl. a Szociáldemokrata Párt Országos Igazságügyi Pártszervezet Központi Titkárságának kimutatása a Kúria épületi pártcsoportok névsoráról, Kimutatás a népfőügyészség szociáldemokrata tagjairól. PIL 283. f. 27. á. 46. ö. e.; A „Kimutatás a Népfőügyészség tagjairól” tárgyú, dátum nélküli irat szerint a népfőügyész és 3 helyettese szociáldemokrata, 3 kommunista, 2 pártönkívüli volt. PIL 283. f. 27. á. 245. ö. e.
- 43 PIL I. 283. f. 27. á. 230. ö. e. A népbíróóság magatartására vonatkozó szabályok 1946. augusztus 7.; uo. 231. ö. e. A Szociáldemokrata Párt Kalocsai Szervezete 122/1946.; PIL I. 274. f. 15. á. 200. ö. e. Jelentés az MKP Országos Közigazgatási Osztályának 1947. január 5.
- 44 RT, 1945. 213. o.
- 45 Jogi szakképzettsége annak volt, aki az 1913:LIII. tc. szerinti egységes bírói és ügyvédi vizsgát letette.

- 46 Pl. ilyen előterjesztéssel élt a tanácsvezető Miskolczy Ágost koronaügyész-helyettesnek a Budapesti Népbíróság Nb. VII. 3465/1945. sz. ügyében a népellenes büntett miatti öt éves börtönbüntetése miatt, mivel a népbírák a büntetési tétel maximumát szabták ki, noha a „*vádolt bűnösségének megállapításához is szó fér*”. BFL XXV. 1/a.
- 47 Pl. „Erélyes rendeletekkel megszigorították a népjúgyészség és a népbíróság működését.” NK, 1946/4. 7. o.; „A népfőügyész a Hunyadi-páncélosok felelősségének megállapításáról”. NK, 1946/19. 15. o., „A népfőügyész szigorú rendelete a háborús bűnösök letartóztatására”. Ítélet, 1946/40. 3. o.
- 48 RT, 1945. 214. o.
- 49 PIL I. 274. f. 15. á. 199. ö. e. Emlékeztető az MKP Országos Vezetősége részére, 1945. november 9.; PIL I. 283.f. 27. á. 46. ö. e. Kimutatás az IM ügyosztályai személyzetének párttagságról.
- 50 A magyar igazságügyi szervezeti jog szerint alakulásuk, 1872 óta az IM utasításai szerint jártak el az ügyészségek, amely irányítás mindig a politikai jellegű ügyekben volt meghatározó. L.: NÁNÁSI László, 2011. 43., 136–140., 165–167., 257–258., 275–285., 317–322. o.
- 51 PIL VI. 698. f. 10. ö. e. Domokos József iratai.
- 52 Uo. VI. 698. f. 35. és uo. 274. f. 15. á. 200. ö. e. Az MKP Állampolitikai Osztály Jogi és Közigazgatási Albizottságának szám és dátum nélküli irata a „Fasiszta perek meggyorsításáról”.
- 53 MOL XIX-E-1-b. Igazságügyi Minisztérium. Elnöki osztály. (1. d.)
- 54 MOL XIX-E-1-a. (1. d.)
- 55 Uo.
- 56 Uo.
- 57 „Van-e a politikai ügyésznek fellebbezési joga?” NK, 1946/27. 3. o.; BEREND György, 1948. 278–279. o. A Bp. 51. §-a szerint a magánfél igényének érvényesítése végett a főtárgyalás befejezéséig a bíróság előtt felléphetett, joga volt a terhelt bűnösségének bizonyítására szolgáló adatokat bemutatni, az ügy iratait megtekinteni, s abban a mértékben, amely magánjogi igényének érvényesítéséhez szükséges, indítványokat tenni, a tanúkhöz, szakértőkhöz kérdéseket intézni. L.: PRITZ Pál (szerk.): Bárdosy László a népbíróság előtt. Budapest, 1991. 191–203. o.; KARSAI László–MOLNÁR Judit (szerk.): A magyar Quisling-kormány – Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt. Budapest, 2004. 586–597. o.; SIPOS Péter (szerk.): Imrédy Béla a vádlottak padján. Budapest, 1999. 356–360. o.; KARSAI Elek–KARSAI László: A Szálasi-per. Budapest, 1988. 628–636. o.; KARSAI László–MOLNÁR Judit (szerk.): Az Endre–Baky–Jaross per. Budapest, 1994. 404–418. o.
- 58 Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés (Ogy. 1947) irományai I. k. 160. o. Budapest, 1948.
- 59 IK, 1948/4. 176–177.o.
- 60 MOL XIX-E-1-a. (1. d.)

-
- 61 Pl. Balassagyarmati Népbíróság Nbv. 5/1945-3., Miskolci Nemzeti Bizottság 1768/1945., Szolnoki Nemzeti Bizottság 1945. március 11. szám nélküli előterjesztése az IM-hez, Bajai Népbíróság 1945. El. III.A. 2/2., Gyulai Törvényszék 1945. El. I. A/2., Nagykanizsai Törvényszék 1945. El. I. A. 2/11., Kalocsai Törvényszék 1945. El. VII. I. 2., Nyíregyházi Ügyészség 1945. El. I. A. II. 1., 45.324/1945., 46.555., 46.918., 46.919/1945. IM, Debreceni Ítéltábla 1945. El. XXX. F. 99/2. MOL XIX-E-1-a. (2. d.)
- 62 RT, 1945. 130. o.
- 63 Budapesti Népbíróság 1945. Eln. IX. B. 1. MOL XIX-E-1-a. (2. d.) – Budapesti Népbíróság 1946. Eln. III. F. 335., PIL 283. f. 27. á. 248. ö. e. – Bajai Népbíróság 1945. El. III. A. 2/2., Kalocsai Törvényszék 1945. El. VII. I. 2., Sátoraljaújhelyi Népügyészség 1945. El. I. 1.A. 4/1., 8963/1945. IM. MOL XIX-E-1-b. (1. d.)
- 64 Zemplén vármegye alispánjának 1945. február 27-i 427/1945. sz. jelentése szerint a kommunisták lapszerkesztőt, orvost, főjegyzőt, kőművesegédet, a szociáldemokraták iparosokat, nyomozót, a kiscgazdák tisztviselőket, irodistát, építési vállalkozót, a parasztpárt iparost, főszozolgabíróát küldött, polgári demokraták pedig nem voltak. MOL XIX-E-1-a. (1. d.) – A Bajai Népbíróság 1945. El. III. A. 2/2. sz., 1945. június 2-i jelentése szerint a kommunisták cipészegédet, szobafestőt, a szociáldemokraták kőművesegédet, kádármestert, a polgári demokraták városi alkalmazottakat (főjegyző, pénzügyi titkár), a két parasztpárt földműveseket delegált. MOL XIX-E-1-b. (1. d.) – A szociáldemokraták 1946. február 16-i budapesti jelentése szerint „*pártunk népbírójának cca. 80%-a zsidó, de [...] jelentkező elvtársak 98%-a ugyancsak zsidó*”. PIL 283. f. 27. á. 232. ö. e.
- 65 LUKÁCS Tibor, 1979. 117. o. – Soproni Népbíróság Nb. El. 7/1/1945., Szombathelyi Törvényszék 1945. El. I. A. 69/4., 46.685/1945. IM. MOL XIX-E-1-a. (2. d.)
- 66 Domkos József levele 1947. október 4-én Vas Zoltánnak, a Gazdasági Főtanács titkárának. PIL 274. f. 15. á. 200. ö. e.
- 67 Ogy. 1947, irományok I. k. 161. o.
- 68 MK, 1948/10. 70. o., 1948/191. 1865. o., 1948/232. 2254. o., 1948/238. 2285. o., 1949/12. 121. o., 1949/215–216. 1765. o., 1949/233–234. 1932–1934. o.
- 69 MK, 1949/97. 706. o., 1949/106–108.
- 70 MK, 1949/215–222. 13. o.
- 71 MK, 1946/113. 1–2. o., 1946/119. 1–3. o. – MOL XIX-E-1-b. (6. d.) – Internet: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8356> (2011. december 6.)
- 72 Törvények és rendeletek gyűjteménye (a továbbiakban: Tvrgy). Budapest, 1950. 144. o.
- 73 Pl. a szombathelyi, győri népügyészségek vezetői folytatták államügyészi munkájukat, a szombathelyi népügyész, korábbi járásbíróági titkár ugyanide államügyészi kinevezést kapott, mint ahogy az egri, balassagyarmati népügyészként működött törvényszéki jegyzők Győrbe, Budapestre. IK, 1948/10. 546. o., 1948/12. 677. o., 1948/8. 451. és 452. o. – Dr. Bojta Bélát, a NOT utolsó elnökét az Elnöki Tanács 1950. február 23-án a Legfelsőbb Bírósághoz tanácselnökké nevezte ki. MK, 1950/40. 157. o. A kormány Dr. Aczél Endre korábbi államügyészt, a NOT tagját budapesti főállamügyész-helyettesévé nevezte ki. MK, 1950/46. 179. o., MAJOR Ákos, 1988. 437–448. o.
- 74 BEREND György, 1948. 193–316. o.

- 75 Az elévülés a bűncselekmény büntetési tételéhez igazodóan 3–20 év volt.
- 76 INgy. 91. o., BEREND György, 1948. 216. és 294. o. Az 1919-ben elkövetett élet elleni cselekményei miatt távollétében ítélte halálra Francia Kiss Mihályt a Budapesti Népbíróság 20.630/1949. ítéletével. – A terhelt elfogása 1957-ben történt, amikor az eljárás megismétlésre került. BFL VII. 5/e. A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Népbíróságtól átvett peres ügyek iratai. – BUJÁK Attila: Francia Kiss pere – Hazafiúi felbuzdulásból. Internet: <http://www.168ora.hu/cikk.php?id=6611> (2011. december 6.)
- 77 BEREND György, 1948. 285., 288–293. o.
- 78 Uo. 240. o.
- 79 RT, 1945. 4. o.
- 80 RT, 1939. 1269., 1450–1457.o.
- 81 KOVÁCS Kálmán: A magyarországi népbíróságok történetének egyes kérdései. In: Jogtörténeti tanulmányok I. Szerk.: Csizmadia Andor. Budapest, 1966. 163. o. Az MTI 1945. március 6-i tudósítása szerint „*A népbíróság 15 évi fegyháza ítélt egy 322-szeres gyilkos nyilas banditát*”, amely ügyben a vádlott 15 éves volt. Internet: <http://archiv1945-1949.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1>. (2011. december 6.) – BFL XXV. 1/a. Nb. 7/1945.
- 82 KOVÁCS Kálmán, 1966. 162. o.; IK, 1946/12. 494–496. o., 1947/11. 365. o.
- 83 Hábórus bűnös az is, „*aki bármilyen formában olyan tevékenységet fejtett vagy fejt ki, illetőleg mozdított vagy mozdít elő, amely a népek háború utáni békéjének vagy együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas*”.
- 84 7. § Büntettet követ el és két évig terjedhető börtönnel büntetendő, aki
1. akár mint hivatali előljáró, munkáltató (illetőleg a munkáltató képviselője), akár mint az igazoló eljárás során joghátránnyal sújtott személy, az igazolás tárgyában hozott jogerős határozatnak nem tesz eleget, illetőleg azt nem hajtja végre, vagy az abból folyó jogkorlátozást vagy tilalmat egyéb módon megszegi vagy kijátssza;
2. mint hivatali előljáró, munkáltató (illetőleg a munkáltató képviselője) mást azért, mert népbírói tiszttségével vagy igazolóbizottsági tagságával járó kötelezettségét teljesíti, hátránnyal fenyeget vagy sújt.
- 85 PIL 283. f. 27. á. 230. ö. e. 44 469/1946. IM. IX.
- 86 BEREND György, 1948. 218. o.
- 87 SIPOS Péter (szerk.), 1999. 371. o., KARSAI László–MOLNÁR Judit (szerk.), 2004. 681. o.
- 88 KARSAI Elek–KARSAI László, 1988. 699. o.
- 89 PRITZ Pál (szerk.), 1991. 238. o.
- 90 BFL XXV. 1/a. Nb. 5012/1945, Nb. 1532/1946.
- 91 „Szálasiék koronaügyész-helyettesét kétévi börtönrre és állásvesztésre ítélték”. NK, 1945/1. 9. o. – A Budapesti Népbíróság 1633/1945. ítéletével szemben a NOT IV. 3141/12/1945. alatt felmentette Temesváryt. BFL XXV. 1/b. A Budapesti Népbíróság iratai. Igazolásfellebbezési iratok. Nb. Ig. XVI. 3133/1945.

-
- 92 Mikecz ügyében a népbünyész később elejtette a vádat, így az eljárást a népbíróság 1947. április 30-án megszüntette. BFL XXV. 1/a. Nb. 2305/1945.
- 93 BFL XXV. 1/a. Nb. 3465/1945.
- 94 BEREND György, 1948. 265. o.
- 95 Ogy. 1947 ir. I. k. 161. o.
- 96 Internet: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=38param=8225> (2011. december 6.)
- 97 Ngy. 1945, irományok I. k. 85. o.
- 98 Többek között e jogszabály alapján is folytatott eljárást Kun Béla és 86 társa ellen a Budapesti Államügyészség 17.567/1919. áu. és a Budapesti Büntető Törvényszék B. 3289/1919. alatt, mivel az előzetes letartóztatás fenntartásáról 1919. március 1-jén hozott vizsgálóbírói végzés szerint az 1918 novemberében megalakult Kommunista Magyarországi Pártjának célja a „magyar kormány erőszakkal, fegyveres való elfogása, a népköztársasági államforma erőszakos, fegyveres megváltoztatása”, s így a tanácsköztársasági államforma létrehozása volt. BFL VII. 5/c. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Büntetőper iratai.
- 99 A régi és az új törvény megoldásai hasonlóak voltak: pl. az 1921:III. tc. 1. § első bekezdése („Aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez vagy vezet, büntetett követ el”), illetve az 1946. évi VII. tv. 1. § (1) bekezdése („Büntett miatt büntetendő, aki az 1946. évi I. törvényben megalkotott demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesíti”) lényegileg azonosak voltak. A szankció azonban lényegesen eltért, mert az 1921-es norma öt évig terjedhető fegyház, míg az 1946-os halált vagy életfogytig tartó kényszermunkát, testi alkalmatlanság esetében életfogytig tartó fegyház, avagy kényszermunkát, amelynek legrövidebb tartama öt évnél kevesebb nem lehet, testi alkalmatlanság esetében öt évtől tizenöt évig terjedhető fegyház rendelt.
- 100 Ngy. 1945. I. k. 85. o.
- 101 Uo. 86–87. o. – Pl. a törvény 2. § b) pontja szerinti, a demokratikus államrend alapintézménye, a szakszervezet elleni gyűlöletre izgatás miatti vádemelésre került sor a szakszervezeti ülésen tett azon kijelentés alapján, hogy az „összes szakszervezetekben nincs egy tisztességes fuvaros, mert itt mindenki csak suszterinas. Szarok a szakszervezetre!” BFL XXV. 1/a. Nb. XXIII. 3351/1948.
- 102 BFL XXV. 1/a. Nb. 650/1947., Nb. 254/1949., Nb. 2377/1949. A perekről korabeli kiadványok tudósítottak, l.: Fehér könyv – A magyar köztársaság és demokrácia elleni összeesküvés okmányai. Budapest, 1947. 1–128. o.; Mindszenty József a népbíróság előtt. Budapest, 1949. 1–185. o.; Rajk László és társai a népbíróság előtt. Budapest, 1949. 1–270. o. A primás elleni eljárás nagy részletességű dokumentációját l.: SOMORJAI Ádám–ZINNER Tibor: Majd’ halálra ítélve – Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Budapest, 2008. 438–745. o.
- 103 MOL XIX. E-1-a. (1.d.)

- 104 RT, 1945. 2–5. o. – „Kinevezték az igazságügyi, közellátásügyi, rendőrségi és belügy-minisztériumi igazolási bizottságot”. Kis Újság, 1945. április 11. 2. o. – Pl. az 1146/1945., 3140/1945. ME rendeletek a szabad pályán dolgozó értelmiségiek és a hatósági igazolvánnyal rendelkezők, az 1410/1945. ME rendelet az ügyvédek (jelöltek), közjegyzők (helyettesek, jelöltek), a 4100/1945. ME rendelet a magánalkalmazottak igazolásáról. Uo. 109–110., 114–115., 167–168., 217–218. o.
- 105 AMBRUS József–SZOLD Ferenc: A népbírói igazolási fellebbviteli tanácsok joggyakorlata. Budapest, é. n. 3. o.
- 106 A bizottság a 6. § szerint az MNFF-be tömörült pártok által jelöltek közül a főispán által kisorsolt személyekből, egy általuk meghívott jogi képzettségű tagból és az érintett közhivatal, közüzem egy dolgozójából állt össze.
- 107 Pl. a 46.872/1945. IME döntés feddésre változtatta a Szegedi Igazoló Bizottság előléptetésből kizárásról szóló határozatát a szegedi államügyésszel szemben, aki 1944. októberében – már a város szovjet megszállása után – két nyilassal szemben megszűntette a büntetőeljárást, mivel „szívvel-lélekkel a magyar demokrácia szolgálatába állt, [...] a szegedi bíróság és ügyészség működésének megindulása főképp az ő érdeme”. MOL XIX-E-1-a. (2. d.), XIX-E-1-b. (6. d.).
- 108 RT, 1945. 104–109. o. Ez alapján a bizottság létszáma megnőtt az Országos Szakszervezeti Tanács által küldött taggal.
- 109 RT, 1945. 212–215. o.
- 110 Pl. a Budapesti Népbíróság Nb. Ig. II. IV. S. 1459/1945. sz. határozata igazoltra változtatta a szolnoki igazolóbizottság állásvesztést kimondó döntését annak az államügyésznek az ügyében, aki 1944 októberében a beregszászi ügyészség elnökeként a szerv és a fogház pénzét, értékeit a szovjet hadsereg elől Budapestre vitte, azokat a nyilas igazságügyi-minisztériumban leadta, s szolgálati helyén 1944 tavaszán egy német tiszttel jó viszonyban volt. A népbíróság megállapította, hogy a vagyontárgyakat illetően ez volt a kötelessége, a német hadbíróval való érintkezés pedig „hivatalos érintkezésből folyó udvariassági gesztus” volt.
- 111 IK, 1947/68. 266–269. o., uo. 1948/10. 530. o.
- 112 ZINNER Tibor: Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. In: Történelmi Szemle, 1985/1. 134–136. o., KOVÁCS Kálmán, 1966. 172–173. o.
- 113 ZINNER Tibor, 1985. 137. o.
- 114 Uo. 130. és 132. o.
- 115 Tvrgy., 1950. 132. o.
- 116 Így alkalmazhatók maradtak: a 81/1945. ME rendelet 1. §, az 1440/1945. ME rendelet 1. § harmadik bekezdés, az 1947. évi XXXIV. törvény 1. § (2) bekezdésében a vagyonelkobzásra, az 1440/1945. ME rendelet 2. §-a harmadik bekezdésében a halálbüntetés alkalmazására, a 81/1945. ME rendelet 9. §-ának első bekezdésében, az 1440/1945. ME rendelet 5. §-ában az elévülés kezdőnapjára, 15. §-ában a fiatalkorúakkal szembeni intézkedésekre vonatkozó rendelkezések.
- 117 Hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása. Budapest, 1952. 88–94. o., uo. 1958. 84–91. o.

-
- 118 Tvrgy., 1962 130. o. Egy kivétel volt, mert az Nbr. 12. § 7. pontjában megállapított feljelentési kötelezettség nem került fenntartásra.
- 119 Tvrgy., 1964. 140. o. – BFL XXV. 4. f. Fővárosi Bíróság B. 9213/1967. A tárgyalás anyagát közölte SÓLYOM József– SZABÓ László: A zuglói nyilasper. Budapest, 1967.
- 120 Tvrgy., 1971. 99–100. o.
- 121 Uo. 195. és 199. o.
- 122 Internet: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8525> (2011. december. 6.)
- 123 Tvrgy., 1979. 52–53. o.
- 124 KÁDÁR Krisztina–MOLDOVÁNYI György: Büntető Törvénykönyv. Budapest, 1979. 222. o.
- 125 Internet: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8959> (2011. december 6.)
- 126 Internet: www.mkab.hu (2011. december 6.)
- 127 Internet: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8629> (2011. december 6.)
- 128 Háborús bűnös a 11. § 5. pontja alapján az, aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a reábi-zott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában akár belföldön, akár külföldön felbujtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának, továbbá a 13. § 2. pontja alapján az, aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott.
- 129 Internet: www.mkab.hu (2011. december. 6.)
- 130 Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 347/2007. – a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről szóló 1945. évi VII. törvény (Nbr.) 11. § 5. pontjának 3. fordulatában írt magatartással megvalósított és a Btk. 165. §-ába ütköző háborús bűntett miatti – vádirata alapján eljáró Fővárosi Bíróság 2011. július 18-án kihirdetett 19. B. 155/2011. ítéletével döntött a vádlott felmentéséről, aki 2011. szeptember 3-án meghalt.
Internet: http://hu.wikipedia.org/wiki/Képiró_Sándor (2011. december 6.)

A MAGYARORSZÁGI NÉPBÍRÁSKODÁS NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN

1942. október 14-én Molotov szovjet külügyi népbiztos több emigráns kelet-európai kormányhoz levelet intézett, és tájékoztatta őket arról, hogy Moszkva a „bűnös hitlerista kormány” prominens vezetőit egy „különleges nemzetközi bíróság” elé kívánja állítani. Moszkvát különösen az háborította föl, hogy London nem volt hajlandó Rudolf Hesst bíróság elé állítani, sőt attól félték, hogy a nyugati hatalmak esetleg különbékét kötnek a tengelyhatalmakkal. 1943. november 1-jén a Szövetségesek közös nyilatkozatban, az úgynevezett Moszkvai Nyilatkozatban hozták nyilvánosságra, mit terveznek a háborús bűnösökkel. Ebben már több alapelvet leszögeztek:

- I. A háborús bűnösöket abban az országban fogják felelősségre vonni, ahol bűneiket elkövették.
- II. A tárgyalást és a felelősségre vonást a helyi törvényeknek megfelelően fogják megszervezni.
- III. A fő háborús bűnösök, akiknek bűnei nem korlátozhatók egy szűk földrajzi területre, más sorsot érdemelnek, de a Nyilatkozat nem pontosította, hogy velük mi lesz.

Churchill 1943. november 10-én egy zárt kormányülésen, közvetlenül a teheráni konferencia előtt, javasolta, hogy állítsák össze a fő háborús bűnösök listáját. Szerinte, ha ezt a listát nyilvánosságra hoznák, azzal a rajta szereplőket saját országukban magányos, elszigetelt figurákká lehetne tenni. Churchill 50–100 náci főbűnös névsorának összeállítására gondolt, akiket valamilyen nemzetközi jogásztestület törvényen kívülieknek nyilvánítana, és ezután bárki megölhetné őket. Ha bíróság elé kell mégis őket állítani, a bíróságnak csak egyetlen feladata lenne: megállapítani az illetők személyazonosságát.

Teheránban, 1943. november 29-én Sztálin azt javasolta, csak úgy melleslegesen, hogy a háború után a német hadsereg 50 000 tisztjét lőjék majd agyon. Churchill nagyon megdöbben, és azt mondta, hogy a brit közvé-

---

lemény és a Parlament ilyen méretű megtorlást soha nem fogadna el. F. D. Roosevelt kevésbé volt felháborodva, és csak annyit mondott, hogy nem is kell 50 000 német tisztet kivégezni, elég lesz 49 000-et. Elliott Rooseveltt, az elnök fia, aki jelen volt, azt mondta, hogy az amerikai hadsereg támogatná ezt az eljárást. Churchill erre kirohant, de a jovialis Sztálin visszahívta, és megnyugtatta, hogy csak viccelt(ek)...

Az USA kormánya mélyen megosztott volt a háborús bűnösök felelősségre vonásának kérdésében. Henry L. Stimson hadügyminiszter nem fogadta el a Morgenthau-féle tervet, nem helyeselte Németország iparának leszerelését vagy szétrombolását, és a tömeges kivégzések gondolatát sem. 1944. szeptember 9-én megfogalmazott memorandumában ő vetette föl egy nemzetközi bíróság gondolatát. Egy ilyen bíróság elé kellene Stimson szerint állítani azokat a náci vezetőket, politikusokat és katonákat egyaránt, akik megszegtek a háború törvényeit/szabályait, szükségtelen kegyetlenkedéseket követtek el. Rooseveltt és Churchill a Quebec-i konferencia idején (1944. augusztus 11–24.) kiadtak egy közös közleményt, ebben az olvasható, hogy a bírósági eljárás alkalmatlan olyan főbűnösök, mint Hitler, Himmler, Göring és Goebbels számára, elítélésük politikai és nem jogi kérdés. Churchill ezek után 1944 októberében meglepve tapasztalta Moszkvában, hogy Sztálin időközben megváltoztatta véleményét. Visszatért Molotov 1942-es ötletéhez, belátva, hogy Churchill soha nem fog belemenni több tízezer náci katona és politikus kivégzésébe. Akkor viszont jó propagandaeszköz lehet egy nagy nemzetközi bírósági tárgyalás.¹

Közben a szovjetek maguk hozzáláttak saját háborús bűnöseik felelősségre vonásához. Az első nagy pert Krasznodarban, 1943. július 14–17. között rendezték meg. Egyébként a második világháború addigi legnagyobb páncéloscsatája, a kurszki csata, valamint a szicíliai harcok idején. A per során a szovjetek először hoztak nyilvánosságra adatokat a zsidók tömeges lemészárlásáról. Nyolc halálos ítéletet hirdettek ki, nácikkal kollaborálókat vontak felelősségre és a város főterén, mintegy 30 000 ember előtt akasztották föl a halálra ítélteteket. Augusztusban és szeptemberben még további, kisebb hasonló pereket rendeztek, majd decemberben, Harkovban ismét nagy, nyilvános pert szerveztek, a halálra ítélteteket a város vásárterén 50 000 ember előtt akasztották fel. Az eseményt a szovjet média nagy figyelemmel kísérte, filmre vették, a sajtó és a rádió részletesen beszámolt a perről és a kivégzésekről.²

A német hadifoglyokkal való bánásmódért illetékes német körök Churchillt és Rooseveltet is felelőssé tették, arra hivatkozva, hogy a harkovi államügyész a teheráni konferencián elfogadott egyezményvel összhangban

lévőnek nevezte az ítéletet. A vád szerint tömegesen gyilkoltak meg fegyvertelen szovjet állampolgárokat. A berlini illetékesek szerint „*beteges és ostoba*” vádakról van szó, soha ilyen tetteket a vádlottak el nem követhettek, el sem követhettek. A beismerő vallomásokot pedig „*zsidó-szadista kínzásokkal*” csikarták ki a vádlottakból, a régi moszkvai perek ismert figurái, Visinszkij mellett a védők, Kaznacsejev és Komodov is ott voltak. Megtorlásképpen, ígérték Berlinben, a német katonai törvényszék rövidesen foglalkozni fog azoknak az angol és amerikai hadifoglyoknak az ügyével, akiket a nemzetközi jog súlyos megsértésével vádolhatnak. Érdekes, hogy még csak meg sem említik a szovjet hadifoglyokat, pedig legkevesebb 2,5 millióan pusztultak el német fogságban. Mivel ekkoriban a hivatalos szovjet adatok alig néhány millió katona és civil haláláról szóltak, több millió, német hadifogságba esett és elpusztult szovjet katona emlegetése nem lehetett időszerű. Hitler elsősorban a lelőtt-lezuhant és fogságba esett angolszász terrorbombázókat akarta bíróság elé állítani, de ilyen irányú parancsát nem hajtották végre.

Az amerikai illetékesek, főleg Murray C. Bernays ezredes, aki civilben jogász volt, részletes tervet dolgoztak ki. Bernays abból indult ki, hogy az európai háborús bűnösöket szabályos bírósági eljárás során kellene elítélni, ez sokkal hatékonyabb, hatásosabb lenne, mint a pusztai politikai elítélésük. Bernays azzal érvelt, hogy a náci vezetőket azzal lehet vádolni, hogy előre kitervelték, összeesküdtek annak érdekében, hogy bűnöket kövessenek el. Bizonyos szervezeteket, a náci pártot, a Gestapót és az SS-t is meg lehetne vádolni, nem csak egyes személyeket azzal, hogy ennek az összeesküvésnek a részesei, a bűnös titkos tervek végrehajtói voltak. Fontos kiemelni, hogy ezen szervezetek tagjai nem minősültek automatikusan bűnösnek, minden egyes embernek, aki pl. a Gestapo vagy az SS tagja volt, joga volt bíróság előtt védekezni. Magyar népbíróságok elé a népügyészségek gyakran állítottak olyan személyeket, akiknek egyetlen bűnük az volt, hogy a Volksbund, a Nyilaskeresztes Párt, sőt pl. a Baross Szövetség tagjai voltak. Más kérdés, hogy a népbíróságok, majd a NOT az esetek jelentős részében pusztán ilyen vád alapján általában nem ítélte el embereket.

Végül Truman, az új elnök állt Sztálin pártjára, és 1945. augusztus 8-án Londonban kiadták a nemzetközi katonai törvényszék működését meghatározó alapelveket. A fő vádpontok:

1. összeesküvés bűncselekmények elkövetésére;
2. béke elleni bűncselekmények;
3. háborús bűncselekmények;
4. emberiség elleni bűncselekmények.

A szovjetek valamiféle nagy, nyilvános, látványos kirakatperben gondolkodtak. 15 millió polgári és kb. 12 millió vörös katona áldozat után abban reménykedtek, hogy a perekben elsősorban azt mutatják meg, hogy milyen bűnösök voltak a náci vezetők. Az angol és amerikai vezetők viszont, ha már elfogadták azt, hogy per legyen, úgy vélték, hogy akkor a vádlottaknak is vannak jogaik. További eljárási problémát jelentett az angolszász és az európai kontinens más országainak eltérő bírósági eljárása. Az angolszász rendszerben az esküdtbíróság előtt a vád és a védelem előterjeszti bizonyítékait, mindkettőnek joga van saját és ellenfele tanút keresztkérdéseknek alávetni. Európában az „inkvizíciós” eljárási módot alkalmazzák, a vizsgálót a vizsgálóbíró vagy a rendőrség, az ügyészség végzi, a vádiratot a bizonyítékokkal együtt adják át a bíróságnak és a vádlottnak. Az eljárás során a bíró dönti el, hogy kit hallgatnak ki, mely bizonyítékokat veszik figyelembe. Végül a szovjetek és a franciák követelésére iktatták ki az eljárásból az amerikai alkotmány ötödik kiegészítését, amelynek értelmében a vádlottnak nem kötelessége válaszolni olyan kérdésekre, amelyekre adott válasza terhelő lehet számára. Németországban a legfontosabb, még életben lévő náci vezetőket nem német, hanem az antifasiszta koalíció képviselőiből álló nemzetközi törvényszék elé állították. A nürnbergi bíróság papíron nem a győztes hatalmak, hanem az Egyesült Nemzetek megbízásából ült össze, de a széles közvélemény és főleg maguk a németek mégis úgy vélték, hogy itt a győztesek ítéleznek a vesztesek felett. Nagy problémát jelentett a szovjet bíró és a szovjet vádlók jelenléte a tárgyalóteremben. A fő vádpontok közül a béke elleni összeesküvés, melynek célja *„agresszív háború kirobbantása, előkészítése, irányítása, nemzetközi szerződések megszegése háborúval”* – vádpont esetében sokaknak eszébe juthatott az 1939. augusztus 23-án Moszkvában aláírt szovjet–német megnemtámadási szerződés titkos záradéka. De ugyanitt említhetjük a német–szovjet barátsági- és határszerződést (1939. szeptember 28.), vagy azt, hogy 1939. szeptember 17-én a Vörös Hadsereg is megtámadta Lengyelországot, majd november 30-án Finnországot, 1944. szeptember 5-én Bulgáriát, 1945. augusztus 8-án Japánt.

A háborús bűncselekmények esetében a haditörvények és -szokások megsértése, a rossz bánásmód a hadifoglyokkal vagy a civil lakossággal, deportálás, kényszermunka, túszok kivégzése, rablás, városok és falvak indokolatlan lerombolása, katonai okokkal nem indokolható pusztítások stb. A szovjetek előre kikötötték, hogy nem lehet szóba hozni Katynt (a szovjet hadifogságba került 20 000 lengyel tartalékos tiszt legyilkolását) és még to-

vábbi több tízezer lengyel, litván, lett és észtr civil deportálását, kivégzését, német hadifoglyok százezreinek halálát a szovjet hadifogolytáborokban, nők tömegeinek megerőszkolását, városok, falvak kifosztását, lerombolását.

Csak a másodvonalbeli náci háborús bűnösöket vonhatták a (nyugat) német bíróságok felelősségre, míg Kelet-Németországban maguk a szovjet megszállók bíróságai ítéleztek. A német közvélemény jelentős része a főbb háborús bűnösök felelősségre vonását általában támogatta, sokan vélték úgy, hogy a nürnbergi ítéletek egyben az átlag németek felmentését is szolgálják.³

A magyarországi népbíraskodás történetének ma már viszonylag gazdag a szakirodalma.⁴ Tudjuk, hogy Marosán Györgynek, a Sztójay-per politikai ügyészének csak részben volt igaza, amikor vádbeszédében arra utalt, hogy akkor, amikor Magyarország „*leülteti a vádlottak padjára a 25 éves rendszer furcsa figuráit, ugyanakkor ugyanezt csinálják Németországban, Romániában, Bulgáriában, Finnországban és másutt is.*”⁵ A náci uralom alól felszabadított európai országokban valóban már 1944–1945-ben megkezdődött a háborús és népellenes bűnökkel vádoltak felelősségre vonása. A bíróságok és főleg a baloldali pártok és sajtójuk mindenütt azt ígérték, hogy a perekkel jelentős társadalmi változásokat fognak előmozdítani, ennek része volt a háborús bűnösök felelősségre vonása, a nácikkal kollaborálók és a világháború előtti társadalmi-politikai rendszerek megbélyegzése. A konzervatív erők befolyása csak lassan érvényesült a nem kommunista utat választó országokban. De hogy az egyes országokban „ugyanazt” csinálták volna, mint Magyarországon, az már nem igaz.

Magyarországon, ellentétben Franciaországgal és Olaszországgal, nem voltak lincselések, partizánbíróságok sem működtek a felszabadulás környékén. Magyarországon nem létezett erőteljes baloldali tömegmozgalom, és egyáltalán nem volt jelentős a kommunista párt. A nyilasokat ugyan a lakosság többsége megvetette, de nem kevés okkal-joggal félték a felszabadító-megszálló szovjet–román–bolgár csapatoktól is. Magyarországon a társadalom kettéosztottsága legfeljebb annyiból állt, hogy voltak, akik a szovjetektől jobban félték, mint amennyire a nácikat és a nyilasokat gyűlölték. De a jobboldali, szovjetellenes, németbarát, és/vagy nyilas szimpatizánsok jóval többen voltak, mint az üldözött zsidók, a baloldali értelmiségiek, a tudatos szociáldemokrata munkások. Magyarországon nem voltak partizánok és ezért nem volt polgárháborús helyzet, mint Itáliában és Franciaországban. E két utóbb említett országban egyenként kb. 10–15 ezerre becsülhetjük a háború utolsó évében különféle módon – valóságos vagy vélt bűneikért –

---

meggyilkoltak számát. Egy 1952-es hivatalos franciaországi vizsgálat adatai szerint 10 882 embert gyilkoltak meg a partizánok, 75%-ukat még a normandiai partraszállás, tehát 1944. június 6. előtt.⁶ Itáliában egy partizánegység tagjai végezték ki Mussolinit, szeretőjét és tizenhat elfogott fasisztát 1945. április 28-án, mindenféle kihallgatás nélkül. A baloldali erők legalább 10–15 000 embert végeztek ki a háború utolsó hónapjaiban Itáliában.⁷

Magyarországon körülbelül 40 000 főre becsülhetjük azok számát, akiket 1945–1949 között internáltak.⁸ Ebbe a kategóriába tartoztak mindazok is, akiket nem háborús és népellenes bűnök vádjával, hanem az 1946. évi VII. tc. alapján tartóztattak le.⁹ A népbíróságok összesen 26 997 emberre róttak ki hosszabb vagy rövidebb börtönbüntetést, 14 727 vádlottat felmentettek. 477 főt ítéltek halálra és közülük 189 embert végeztek ki. A kivégzettek között négy volt miniszterelnököt találunk, Bárdossy Lászlót, Imrédy Bélát, Sztójay Dömét és Szálasi Ferencet. A háború utáni megtorlás áldozatai közé kell számítanunk a körülbelül 170 000 „népi” németet (*Volksdeutschen*), akik közül 120 000 embert Németország amerikai megszállási övezetébe, 50 000-ret pedig a szovjet megszállási területre telepítettek ki.¹⁰ Körülbelül 30–35 000 németajkú magyar állampolgárt még 1945-ben a Vörös Hadsereg egységei hurcoltak kényszermunkára a Szovjetunióba, és közülük csak kevesen tértek haza.¹¹ Itt lehet említeni az úgynevezett „B-listákra” kerülteket is. 1946. május 1-jétől 1947. augusztus 30-ig működtek a „B”-lista bizottságok, amelyek indoklás nélkül hozhattak olyan határozatokat, mint: „feddés”, „elbocsátás”, „végelbánás”, így lehetőséget teremtettek a „politikailag nem kívánatos” személyek eltávolítására. A Honvédségtől összesen 15 014 főt távolítottak el.¹²

Összehasonlításképpen Hollandia (9,3 millió lakosa volt 1945-ben) és Belgium (8,3 millió lakosa volt 1945-ben) példáját idézhetnénk: 1945 után körülbelül 120–150 000 embert tartóztattak le Hollandiában, közülük 50 000-ret állítottak bíróság elé és ítéltek el. 152 embert halálra ítéltek, 40-et (köztük 5 németet) végeztek ki. Belgiumban, amely Hollandiához hasonlóan 1940 tavaszától német megszállás alatt volt, a felszabadulás után 405 067 embert tartóztattak le, 57 254-et elítéltek, 2940-et halálra, és közülük 242-t kivégeztek.¹³

A hazánknál lélekszámban kb. négyszer nagyobb Franciaországban (42 millió lakosa volt 1945-ben) a 350 000 letartóztatott közül 50 095 főt állítottak bíróság elé. Közülük 8603-at felmentettek. 4397 embert távollétében ítéltek halálra, 2640 főt pedig elfogásuk után. De Gaulle tábornok végül is 791 ember kivégzéséhez járult hozzá. Mint emlékirataiban feltárta,

életfogytiglani fegyházra változtatta valamennyi halálra ítélt nő, majdnem minden bányász és mindazok halálos ítéletét, akik határozott parancsra cselekedtek és életük került volna veszélybe, ha megtagadják a parancs végrehajtását. Végeredményben 2777 embert ítélték életfogytiglani kényszermunkára, 10 434-et meghatározott időtartamú kényszermunkára és 23 816 főt börtönbüntetésre. Pétain marsallt, a vichyi francia állam vezetőjét csak de Gaulle tábornok kegyelme mentette meg a kivégzéstől, de például Laval kollaboráns miniszterelnököt a Szálasi-perhez hasonló bírósági eljárás során ítélték halálra és végezték ki. Ha az egyes országokban 1000 főre vetítve vizsgáljuk az internáltak számát, akkor kiderül, hogy Nyugat-Európán belül Franciaországban az arányszám 0,94%, Dániában 3,74%, Hollandiában 4,19%, Belgiumban 5,96%, Norvégiában pedig 6,33%.¹⁴ Magyarországon ez az arányszám a 0,4%-ot sem érte el.

1945 után Olaszországban a bíróságok 36 embert ítélték halálra és két embert végeztek ki mint háborús és népellenes bűnösöket. Túl sokáig volt Itáliában uralmon a fasizmus, túl sokan kompromittálódtak ahhoz, hogy háborús vagy népellenes bűncselekményeket elkövetőket ennél nagyobb számban vonjanak felelősségre. Marosán joggal említtette Finnország példáját is: a szovjet illetékesek követelésére ugyan néhány vezető politikust bíróság elé állítottak, de ügyükben rendkívül enyhe ítéleteket hoztak. Ha az összehasonlítás alapja az, hogy milyen kemény ítéletek születtek az egyes országokban a háborús bűnösök ügyében, akkor elmondhatjuk, hogy a finnországi bűnösök közül senkit sem végeztek ki, és az elítéltek zöme is néhány éven belül szabadlábra került.¹⁵ Bulgáriában ezzel szemben már 1944–1945 folyamán monstre perekben 2138 embert ítélték el és végeztek ki, lefejezve ezzel szinte a teljes nem kommunista politikai elitet. Ebben az államban a „vad tisztogatások” áldozatainak számát 30–40 000 főre becsülik a szakértők.¹⁶ Sajnos viszonylag kevés adattal rendelkezünk a második világháború utáni romániai megtorlásokról, felelősségre vonásokról. A háborús bűnösök felelősségre vonásáról szóló törvényt 1945. január 21-én írta alá Lucretiu Patrascanu kommunista párti igazságügy-miniszter és Mihály király. Ion Antonescu marsallt, Románia „Conducatorát” és külügyminiszterét, Mihai Antonescut, valamint Constantin Z. Vasiliut és Gheorghe Alexianut e törvény alapján végezték ki. Több tucat halálra ítélt magas rangú háborús bűnös esetében később ítéletüket megváltoztatták. 1945. június 1-jén Patrascanu elérte, hogy a király 29 halálra ítélt háborús főbűnös ítéletét megváltoztassa. Több száz katona- és csendőrtisztet, magas rangú hivatalnokot ítélték

---

életfogytiglani vagy igen hosszú időtartamú börtönbüntetésre, illetve kényszermunkára. Mindazokat, akik nem haltak meg a börtönben, 1958–1962 között szabadon bocsátották.¹⁷

Jugoszláviában a háború után kivégzett magyar nemzetiségűek számával kapcsolatban csak becslések állnak rendelkezésünkre. Legvalószínűbbnek az tűnik, hogy körülbelül 10–20 000 magyart öltek meg. Vladimir Dedijer mintegy 150 000-re teszi a háború utáni megtorlások áldozatainak számát, de természetesen ez is csak becslés. Azt például bizonyosan tudjuk, hogy Bleiburnál és a maribori út mentén 35 000, az angolok által átadott domobrانت, az usztrasákhöz besorozott horvát nemzetiségű katonát mészároltak le, Kocsevszki Rognál pedig 12–16 000, zömmel szlovén nemzetiségűt öltek meg.¹⁸

Magyarországon biztosan nem ennyire egyértelmű a kép. Sokkal több magyar háborús bűnöst, minisztert, főhivatalnokot, nyilast, volt Volksbund-tagot állítottak bíróság elé és/vagy internáltak ahhoz, hogy milliók ne érezhették volna úgy, hogy itt egy új, nagy felelősségre vonás történik. Ha figyelembe vesszük, hogy a népbírósi eljárás alá vontak, internáltak, B-listázottak és kitelepítettek összesen közel 300 000 embert érintettek, ráadásul az elítéltek, állásuktól, nyugdíjuktól megfosztottak és internáltak zöme felnőtt férfi volt, akkor elmondhatjuk, hogy itt valódi eliticsere zajlott le. A magyarországi népbíráskodás nem volt kegyetlenebb vagy igazságtalanabb, vagy ellenkezőleg, elnézőbb, megbocsátóbb, mint kelet- vagy nyugat-európai „társai”. Hogy a felelősségre vonás és megtorlás lehetett volna nálunk is, Európa-szerte is igazságosabb, az biztos.

JEGYZETEK ■

- 1 GOLDENSOHN, Leon: *The Nuremberg Interviews*. New York, 2005. Lásd még: KRIEG, Andreas: *The Nuremberg Trials: An Attempt of Bringing War Criminals to Justice*. Internet: <http://www.thepicaproject.org/?pageid=186> (2011. május 1.)
- 2 Internet: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud> (letöltés időpontja: 2011. május 3.)
- 3 A nürnbergi perről lásd: HERF, Jeffrey: *The Nazi Past in the Two Germanys*. Boston, 1998.
- 4 A népbíráskodás és a háború utáni megtorlás történetével az elsők között foglalkozott ZINNER Tibor: *Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949*. In: *Történelmi Szemle*, XXVIII. évf. 1. sz. 1985. 118–140. o. – A népbíráskodással kapcsolatos szakirodalom tömör összefoglalását lásd: SIPOS Péter (szerk.):

- Imrédy Béla a vádlottak padján. Budapest, 1999. (Bevezető tanulmány). – A második világháború utáni magyarországi nagy politikai perekéről lásd még: KARSAI László: The People's Courts and Revolutionary Justice in Hungary, 1945–46. In: DEÁK István – GROSS, Jan T. – JUDD, Tony (szerk.): The Politics of Retribution in Europe. World War II. and its Aftermath. New Jersey, 2000, 233–252. o. – A Basch-per elemzésével Tilkovszky Loránt végzett módszertani szempontból is úttörő munkát. TILKOVSZKY Loránt: Vád, védelem, valóság. In: Századok, 130. évf. 6. sz. 1996. 1393–1450. o. – Munkácsi Krisztina a Központi Zsidó Tanács egyik tagjának, Berend Béla volt szigetvári főrabbinak a perét mutatta be kiválóan. MUNKÁCSI Krisztina: Berend Béla főrabbi népbírósági pere. In: Századok, 130. évf. 6. sz. 1996. 1525–1552. o. – Gáspár Ferenc az 1944. október 11-i kiskunhalasi vérengzésért állítólag felelősök népbírósági perét tárgyalta igen alaposan. GÁSPÁR Ferenc: A kiskunhalasi tragédia 1944. október 11. In: Századok, 130. évf. 6. sz. 1996. 1473–1504. o. – Érdekes adatokat közöl Hóman Bálint kultuszminiszter népbírósági perével kapcsolatban is HORVÁTH László Béla: Hóman Bálint utolsó évei (1945–1951). In: Sic itur ad astra, 1993, 2–4. sz. 120–229. o. – A Bárdossy-per mint „kirakatper” tárgyalja, kevésbé meggyőző érveléssel SCHMIDT Mária: Az első kirakatper. In: Schmidt Mária: Diktatúrák ördögsekerén, Budapest, 1998. 217–230. o. – Az újabb szakirodalomból említhető még: VARGA László: „Forradalmi törvényesség”: Jogszolgáltatás 1945 után Magyarországon. Beszélő, 1999. november. 57–73. o. – Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában. Szerk.: Okváth Imre. Budapest, 2001. – SZERENCSE Károly: „Az ítélet: halál.” Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt. Batthyány Lajos, Bárdossy László, Imrédy Béla, Szálasi Ferenc, Sztójay Döme, Nagy Imre. Budapest, 2002.
- 5 KARSAI László–MOLNÁR Judit (szerk.): A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt. Budapest, 2004., 589. o. (1946. március 19.)
- 6 NOVICK, Peter: L'épuration française 1944–1949. Traduit de l'américain par Hélène Ternois, Préface: Rioux, Jean-Pierre. Paris, 1985. 12. o.
- 7 ORMOS Mária: Mussolini. Budapest, 2001, 176–177. o.
- 8 ZINNER Tibor, 1985. 125. o.
- 9 1946. évi VII. tc. a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről. E tc. alapján elsősorban a rémhírtérjesztőket, a Szovjetuniót, a megszálló csapatokat, a kommunistákat szidalmazókat vagy az egyszerű „zsidózókat” ítélték el.
- 10 TILKOVSZKY Loránt: Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században. Debrecen, 1998. 141. o.
- 11 Uo. 125. o.
- 12 Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs. Szerk.: Sipos Péter–Ravasz István, Budapest, 1997. 32. o. (Gellért Tibor)
- 13 A második világháború utáni felelősségre vonásokról 1995 novemberében Bécsben, az Institut für die Wissenschaften vom Menschenben rendeztek nemzetközi konferenciát. Az adatok a konferencián elhangzott előadásokon, illetve a vitákon szerepeltek. A konferencia anyagából bő válogatást közöl: DEÁK István – GROSS, Jan T. – JUDD, Tony, 2000. Olaszországról: uo. 302. o.

-
- 14 NOVICK, Peter, 1985. 12. o., 330–331. o.; GAULLE, de Charles: Háborús emlékiratok. Budapest, 1973. 563–564. o. De Gaulle összesen 2071 halálos ítéletről tud, és úgy emlékezett, hogy 1303 esetben gyakorolt kegyelmet.
  - 15 1946 elején a Paasikivi-kormány bíróság elé állította a háborús kormány legismertebb nyolc tagját. A legsúlyosabb ítélet 10 évi börtön volt. DOLMÁNYOS István: Finnország története. Budapest, 1972. 390–391. o.
  - 16 Bulgáriáról részletesen lásd: BARTOSEK, Karel: Közép- és Délkelet-Európa. In: A kommunizmus fekete könyve. Büntény, terror, megtorlás. Szerk.: Courtois, Stéphane, Werth, Nicolas, stb. Budapest, 2000. 402. o. Zinner Tibor szerint Bulgáriában a népbíráskodás során 2200 főt végeztek ki. (Uo.)
  - 17 IOANID, Radu: The Holocaust in Romania. Chicago, 2000.
  - 18 Az adatokat A. Sajti Enikő történész, egyetemi tanár bocsátotta rendelkezésünkre, melyért ezúton mondunk köszönetet. Részletesen lásd A. SAJTI Enikő: Impériumváltások, revízió és kisebbség: magyarok a Délvidéken 1918–1947. Szeged, 2001. (Akadémiai doktori értekezés, kézirat.)

A HÁBORÚS ÉS NÉPELLENES BŰNTETTEK ELKÖVETŐINEK FELELŐSSÉGRE VONÁSÁVAL KAPCSOLATOS IRATOK AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRÁBAN

1. A háborús és néPELLenes bűncselekmények megtorlásának történeti-politikai háttere és adminisztratív-jogi keretei 1945 és 1968 között

A háborús és néPELLenes bűntettek elkövetőinek felkutatásában és felelősségre vonásában az 1945 és 1950 közötti időszak különböző neveket viselő politikai rendőrségi szervei, valamint a népügyészségek és a népbíróságok kaptak kiemelkedő szerepet. Az 1945. február 5-én megjelent, a népbíráskodásról intézkedő 81/1945. számú miniszterelnöki rendeletet és az ezt módosító 1440/1945. M. E. számú rendeletet az 1945. évi VII. törvény törvényerőre emelte. Az 1945 utáni öt évben a politikai rendőrségi szervek kihallgató szobáiban, majd az említett jogszabályi háttérrel működő népbíróságok tárgyalótermeiben nemcsak a főbb bűnösök elleni fellépés zajlott le, hanem Magyarország érintett politikusaitól, közigazgatásának egykori irányítóitól az egészen egyszerű emberekig, akik háborús vagy néPELLenes bűncselekménnyel voltak vádolhatók, a teljes vertikumban jelentős részben megtörtént a felelősségre vonás. Markáns kivételként említhetők a háború során, illetve közvetlen utána nyugatra menekültek azon csoportjai, akiknek a kiadását az ottani hatóságok megtagadták.

A népbíráskodás 1949-re lényegileg befejeződött, azonban a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőinek megfigyelése, illetve letartóztatása és bíróság elé állítása – ha az 1945–1949 közötti időszakhoz képest összehasonlíthatatlanul kisebb nagyságrendben is – 1956 után is folytatódott. Azt, hogy 1950 és 1956 között miért szorult háttérbe ez a tevékenység, a BM III. Főcsoportfőnökség főcsoport-helyettese, Baranyai György ezredes, illetve a Belügyminisztérium vizsgálati osztályának vezetője, Deák József alezredes 1968 márciusában keletkezett jelentésükben a következőkkel indokolják: *„1950 után az állambiztonsági munkában bekövetkezett ismert torzulások folytán a szervezett bűnüldözés lecsökkent. Ezen időszak mulasztásának következményeként csak 1959-ben került sor a volt horthysta erőszakszervezetek – csendőrség, detektívek – azon volt beosztottai felelősségre vonására, akik a munkásmozgalom tagjaival szemben a különböző kommunistaellenes nyomozások során súlyos bűncselekményeket követtek el.”*¹ A fentiekkel szemben valószínűbbnek tűnik, hogy a berendezkedő kádári hatalom 1956 októberének sokkja után és annak következményeként fontosnak tartotta, hogy a felelősségre vonást addig elkerülő, 1945 előtt a kommunistákkal szemben fellépő egykori erőszakszervezetek tagjait minél nagyobb számban bíróság elé állítsa. Az 1959-es, a volt rendőrök és csendőrök ellen indított nyomozás közvetlen oka pedig valószínűleg az MSZMP PB-nek Biszku Béla 1959. január 13-i javaslata nyomán született döntése lehetett, amely az 1945 előtti kommunistaellenes perekben és az elfogottak kínzásában aktív szerepet játszó személyek elleni eljárás indítására vonatkozott.²

Az 1960 és 1963 közötti időszokról az említett jelentés azt állapítja meg, hogy az ügyek nyomozásának aktivitását az csökkentette, hogy kérdéses volt, ezek a cselekmények húsz év elteltével büntethetőek-e még. Az 1964. évi 27. tvr. kihirdetése után azonban ismét új lendülettel folytatódott az egykori bűnelkövetők felelősségre vonása, ugyanis a jogszabály kimondta, hogy a háborús büntettek büntetethetősége, valamint az ezek miatt kiszabott 15 évi vagy annál súlyosabb büntetések nem évülnek el. Ugyanakkor a törvényerejű rendelet a népellenes bűncselekmények üldözhetőségét megszüntette. A már többször hivatkozott, a háborús bűnügyek feldolgozásának helyzetéről szóló 1968-as jelentés tartalmaz egy mellékletet. Az ebben szereplő kimutatás adatai pontos tájékoztatást nyújtanak a felelősségre vonás mértékéről az 1956-ot követő évtizedre vonatkozóan.

Kimutatás³

Az ellenforradalom utáni időszakban háborús és népellenes bűncselekmény miatt felelősségre vont személyekről:

1957-ben	1 fő
1958-ban	4 fő
1959-ben	129 fő
1960-ban	3 fő
1961-ben	2 fő
1962-ben	10 fő
1963-ban	11 fő
1964-ben	5 fő
1965-ben	4 fő
1966-ban	25 fő
1967-ben	1 fő
Összesen:	195 fő

Fenti időszakban eljárás alá vontak megoszlása kategóriák szerint:

Csendőrtiszt	16 fő
Csendőr legénység	72 fő
Horthysta rendőrtiszt	3 fő
Horthysta rendőrbeosztott	6 fő
Horthysta detektív	31 fő
Horthysta honvédtiszt	7 fő
Horthysta honvéd tiszthelyettes	2 fő
Horthysta honvéd legénységi állomány	5 fő
VKF/2. alezredes	1 fő
Nyilas	33 fő
Egyéb	19 fő
Összesen:	195 fő

Az 1957. utáni években felelősségre vonások az alábbi ügyekben történtek:

„Nemzeti Számonkérő Szék” ügyében	10 fő
Csillaghegyi kommunisták elleni nyomozásban részt vett	4 fő
Alagi kommunisták elleni nyomozásban részt vett	4 fő
Soroksári kommunisták elleni nyomozásban részt vett	2 fő
Felvidéki kommunisták elleni nyomozásban részt vett	20 fő
Erdélyi kommunisták elleni nyomozásban részt vett	10 fő

Andrássy laktanya elleni nyomozásban részt vett	11 fő
Svábhgyei kommunisták elleni nyomozásban részt vett	13 fő
Délvidéki kegyetlenkedésekben részt vett	25 fő
Kárpát-ukrajnai terrorcselekményekben részt vett	11 fő
Ságvári Endre meggyilkolásában részt vett	2 fő
VKF. 2. vonalán tevékenykedett	1 fő
XIV. kerület nyilas ügyben részt vett	19 fő
Szónyi Márton kommunista elfogásában részt vett	4 fő
Ács községben embertelen kivégzésekben részt vett	8 fő
Egyéb kommunistaellenes nyomozásokban, katonaszökevények és munkaszolgálatosok kivégzésében részt vett	51 fő
Összesen:	195 fő

2. A háborús bűnösökkel szembeni fellépés 1968 után

Baranyai ezredes és Deák alezredes a bő évtizedes tapasztalatokra támaszkodva javaslatot készített a háborús bűncselekmények elkövetőinek további felderítésére és felelősségre vonására. Ennek alapján még ugyancsak 1968 márciusában született egy utasítástervezet, majd 1968. május 9-én kiadták a Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 010. számú utasítását, amely egészen a rendszerváltásig, sőt, még azt követően is, 1991. október 30-ig hatályban volt.

A Rácz Sándor vezérőrnagy által aláírt utasítás⁴ bevezetője a kiadás indokaként a még felelősségre nem vont háborús bűnösök megbüntetését, ezen kívül pedig az operatív felderítő munka célirányosságának és egységességének a biztosítását említi. Az utasítás tartalmát a következő pontokban lehet összefoglalni:

1. Operatív felderítés kezdeményezésének kötelezettsége, ha a büntett büntetőjogi üldözhetősége nem évült el, illetve más kizáró ok nem áll fenn.
2. A szükséges ellenőrző-felderítő intézkedések megtételének kötelezettsége a területileg illetékes operatív szerv, az operatív feldolgozó munka koordinálásának kötelezettsége – országos hatáskörrel – a BM III/III. (belső elhárítás) csoportfőnökének a számára.

3. A bűnügyek operatív feldolgozásának meggyorsítása.
4. Büntetőeljárás lefolytatásának lehetősége esetén ügydosszié engedélyeztetése a BM III/III. csoportfőnökkel, a büntetőeljárás valamilyen okból való elmaradása esetén nyilvántartásba vétel, figyelő dosszié nyitása.
5. Háborús bűntett miatt más állam bírósága által távollétében elítélt magyar állampolgár ügyében operatív feldolgozás vagy büntetőeljárás kezdeményezése kizárólag abban az esetben, ha a büntetés letöltése alól kivonta magát, és a végrehajthatóság nem évült el.
6. A nyomozás és büntetőeljárás indításának tilalma a külföldön elítélt, és kegyelem útján szabadult magyar állampolgárok esetében.
7. A nyugaton élő, távollétükben elítélt, hontalanná vagy külföldi állampolgárrá váltak magyarországi beutazásának megakadályozása, tiltó névjegyzékbe való felvételük által.
8. Háborús bűntett miatt nyugaton élőkkel szemben büntetőeljárás kezdeményezése csak jelentős államérdek fennállása esetén.

3. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának levéltári rendszere

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) mintegy 3889 iratfolyóméternyi iratanyag található⁵. A levéltári rendszer kialakításánál figyelembe kellett venni, hogy a törvény a levéltár illetékességét számos, különböző időszakban létezett, egymástól szervezetileg elkülönülten működő, az iratkezelés tekintetében is eltérő gyakorlatot folytató állambiztonsági szerv és szervezeti egység által keletkeztetett irategyüttesben határozta meg. Az ÁBTL iratanyaga történeti, időrendi és szervtipológiai alapon kialakított szekciókra tagolódik. Az egyes szekciókon belül fondok, azokon belül állagok, esetenként sorozatok kialakítására került sor. Az 1. szekcióba

---

az állambiztonsági (államvédelmi) szervek szervezetével, működésével kapcsolatos iratok kerültek, melynek fondjai a proveniencia, a szervezeti egységek iratanyaga rendeltetészerű helyének elve alapján lettek kialakítva. A kutathatóság érdekében számos irategyüttes kikerült ebből a rendszerből, így jött létre a 2., a 3. és a 4. szekció. A 2. szekcióba a több szervezeti egységhez kapcsolódó iratok, a 3. szekcióba a hálózati, operatív és vizsgálati iratok, dossziék, a 4. szekcióba a gyűjtemények kerültek. Az ezeken kívül létező 5. szekció pedig az 1990 után keletkezett, a Történeti Levéltárra vonatkozó törvény alapján, az átvilágító bírák tevékenysége során keletkezett iratokat tartalmazza.

A háborús és népellenes bűntettek elkövetőinek felelősségre vonásával kapcsolatos kutatások esetében az első négy szekció mindegyikében találhatunk releváns iratokat. A mintegy 552 írfolyómétert (ifm) tartalmazó 1. szekcióban találhatóak az 1945 és 1962 között működött politikai rendőrségi szervek megmaradt iratai, valamint a Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek iratai az 1962 és 1990 közötti időszakból. Ide, pontosabban az 1. 11. 3. alá, a BM III. Főcsoportfőnökség Titkárságának iratai közé van besorolva az 1968. márciusi jelentés is. A 760,5 ifm-t kitevő 2. szekció anyagai között találjuk például a volt operatív, illetve hálózati nyilvántartásokat, vagy a személyes szabadságot korlátozó intézkedések iratait, amelyeket egyszerűsítve és némiképp pontatlanul internálási iratoknak szoktunk nevezni. Azonban a konkrét ügyek kutatása során mégis kiemelten fontos a 3. és a 4. szekció. A mintegy 2429 ifm terjedelmű 3. szekción belül kiemelendők az O-dossziék, amelyek egykori titkos, bizalmas nyomozások során keletkezett dokumentumokat, valamint a P-dossziék, amelyek jelentős részben 1945 előtt keletkezett iratokat tartalmaznak. A legfontosabbak azonban talán a V-dossziék, amelyekben hasonlóan más ügyekhez, a háborús és népellenes ügyek esetében is a vizsgálat rendőrségi szakaszának iratai, valamint a vádirat és a bírósági ítéletek találhatóak. A 102 ifm-t tartalmazó 4. szekcióból említést érdemel az állambiztonsági munkához készült háttéranyagok fondja, illetve a parancsgyűjtemény. Ide van besorolva a dolgozatunk első részében hivatkozott 1968. május 9-i utasítás is. Ezeken kívül fontos információkat találhatunk a vegyes tárgykörű, jórészt 1945 és 1948 közötti iratokat tartalmazó, egyelőre rendezetlen háborús és népellenes bűntettekhez kapcsolódó tematikus gyűjtemény iratai között is.

4. Háborús bűnösök felelősségre vonásának konkrét esetei – Kaesmann Baritz István ügye (1945–1946)

Kaesmann Baritz István személye és az általa elkövetett bűncselekmények többféle iratban is felbukkannak. A Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának, a PRO-nak az ÁBTL levéltári rendszerében 1. 1. alá sorolt iratai között találjuk meg az ügy rendőrségi nyomozati dokumentumait.⁶ Ezekből az derül ki, hogy a népbírósi rendelet 11. §. 5.⁷ és a 13. §. 2.⁸ pontjába foglalt bűncselekmények gyanúja alapján, 1945 májusában vette őrizetbe Kaesmann Baritzot a PRO. A nyomozás során keletkezett kihallgatási jegyzőkönyvekből, a PRO-n készült jelentésekből és az ezek alapján 1945. július 3-án készített vádiratból az derül ki, hogy Kaesmann Baritz 1940 áprilisától volt nyilas párttag, s 1942 októberétől egészen 1944. október 15-ig levelektatóként tevékenykedett. 1943 elejétől a Budapest VII. kerületi zsidó büntető szakasz oktatója volt, s az ottani levetékekkel nagyon sokat kegyetlenkedett. 1944. október 17-től V. kerületi nyilas karhatalmi parancsnokként a beérkezett feljelentéseket a hozzá beosztott pártszolgálatosokkal kinyomoztatta, házkutatásokat rendelt el. Az elfogott zsidókat személyesen is verte, értékeiket elrabolta, s részt vett Duna-parti kivégzésekben. Kaesmann Baritzot 1944 novemberében védelmi vezetőnek nevezték ki, s 1945. január 10-i megsebesüléséig egyik fő feladata volt emberek erőszakos besorozása a Hungarista Légíóba, az orosz csapatok elleni harc fokozása érdekében. Kaesmann Baritz István ügyének népbírósi ítéleteit a V-137653 jelzetű vizsgálati dossziében találjuk meg. A Budapesti Népbírósi először 1945. augusztus 29-én hozott ítéletet az ügyben.⁹ A bíróság ekkor még nem látta bizonyítottnak személyes részvételét az elfogott zsidók kínzásában és kivégzésében. Bűnösnek találta viszont a Nbr. 13. §. 3. pont első bekezdésében meghatározott háborús¹⁰, valamint a Nbr. 15. §. 2. pontjában meghatározott népellenes büntettekben¹¹, s mindezekért életfogytig tartó kényszermunkára ítélte. Fellebbezés után a Budapesti Népbírósi 1946. július 5-én hozott újra ítéletet az ügyben, amelyet most már kilenc vádlott-társának ügyével együtt tárgyalt.¹² Kaesmann Baritz lett az V. rendű vádlott, s a X. rendű vádlott kivételével mindenki halálos ítéletet kapott. Kaesmann Baritz Istvánt, miként az ügy nyolc másik vádlottját is bűnösnek találták a Nbr. 11. §. 5. pontjába ütköző háborús büntettségben, ezért születtek a halálos ítéletek. Kaesmann Ba-

---

ritz jogi képviselője útján per újrafelvételi kérelmet nyújtott be.¹³ A Budapesti Népbíróság ezt 1946. július 6-i végzésében elutasította,¹⁴ s a kiszabott ítéletet a Markó utcai fogház udvarán még aznap végrehajtották.

5. Karabélyos Imre ügye (1958–1959)

A V-145705 jelzetű vizsgálati dossziéjából ismerhetjük meg Karabélyos Imre volt csendőr őrnagy meglepő történetét. A BM II/5-b, azaz a Politikai Nyomozó Főosztály Belső Reakció Elleni Harc Osztályának horthysta erőszakszervezetekkel és fegyveres testületekkel foglalkozó alosztálya 1958. július 18-án készített javaslatot Karabélyos közbiztonsági őrizetbe vételére.¹⁵ Ebből megtudhatjuk, hogy 1937-től kezdve különböző beosztásokban a csendőrség kötelékében szolgált, így például az ungvári csendőr nyomozóalosztály helyettes vezetője is volt, 1944 novemberétől pedig a nyilas Nemzeti Számonkérés Szervezeténél (NSZSZ) nyomozó osztályparancsnoki tiszteletet töltött be. 1944 decembere után az NSZSZ itthon maradó csendőrökülönítményének a parancsnoka lett. 1958. november 11-én a BM Politikai Nyomozó Főosztály II/8. (Vizsgálati) Osztálya már Karabélyos előzetes letartóztatását javasolta, mivel esetében háborús és népellenes büntett elkövetésének alapos gyanúja állt fenn, ugyanakkor cselekményeiért a felelősségre vonást addig elkerülte.¹⁶ A BM Politikai Nyomozó Főosztály II/5-b alosztálya 1959. január 7-én javasolta őrizetbe vételének engedélyezését.¹⁷ Ennek indoklása bepillantást enged az egykori állambiztonsági szervek működésének mélységeibe. *„Karabélyost 1948. október 30-án fegyverrejtegetésért 10 év fegyházra ítélték, de az Igazságügyi Minisztérium büntetését 1 év és 4 hónap után félbeszakította. Karabélyost »Puskás« fedőnéven a salgótarjáni osztály beszervezte és jelenleg is foglalkoztatja a balassagyarmati járás területén. Munkadossziéját¹⁸ ellenőriztük, s megállapítottuk, hogy konkrét ügyben nem dolgozik, s jelentései semmitmondóak. Tekintve, hogy ügynöki munkáját nem végzi becsületesen, az nem áll arányban elkövetett cselekményeivel, ezért javasoljuk őrizetbe vételét engedélyezni.*” Karabélyos Imre 1959. február 27-én került előzetes letartóztatásba,¹⁹ a vádirat ellene és másik két társa ellen 1959. május 27-én készült el.²⁰ A Budapesti Katonai Bíróság 1959. július 23-án emberek törvénytelen megkínzása és kivégzése által elkövetett

háborús bűntettben bűnösnek mondta ki és halálbüntetésre ítélte.²¹ A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Különtonácsa 1959. október 2-án, zárt fellebbviteli tárgyaláson a Budapesti Katonai Bíróság ítélete ellen benyújtott fellebbezéseket elutasította.²² Karabélyos Imrét 1959. november 3-án kivégezték.

6. Radnai László ügye (1947–49 és 1971–73)

Radnai László egykori csendőrtiszt ellen háborús bűntettek elkövetésének gyanúja miatt két ízben indult eljárás. Az ő ügyének részleteit is többféle irattípusból ismerhetjük meg. A részben 1945 előtti iratokat tartalmazó, P-418 jelzetű dossziében megtalálható egy 1942. január 16-án kelt kitüntetési javaslat, melyet Báthory Géza csendőr alezredes terjesztett fel előjárói véleményezésre.²³ A véleményezés megtörténte után Radnai Honvéd Vezérkarfőnöki okirati dicsérő elismerést kapott a „*délbácskai kommunista lázadás alkalmával teljesített kitűnő szolgálataiért*”. A V-77331 jelzetű dossziéből a Radnai ellen a világháború után folyó vizsgálatról és internálásáról tudunk meg adatokat. E szerint 1947. július 13-án érkezett meg szovjet hadifogságból a Belügyminisztérium debreceni hadifogoly-szűrőtáborába. Az ekkor felvett jegyzőkönyvből kiderül, hogy 1939-ben Ludovika Akadémiát végzett, 1940 júliusában csendőrtiszti tanfolyamra került, s hogy 1941 júniusától szolgált ténylegesen csendőrként. 1942. január 6-án került Csurogra karhatalmi szakaszparancsnoknak, ahol saját bevallása szerint 500 ember elfogásában és „*Tiszára kísérésében*” működött közre. Január 9-től Mozsonon 40 foglyot ejtett szakaszával, akiket átadott a 16. határvadász századnak. Január 20-tól február 4-ig Zsablyán teljesített szolgálatot. 1942. február 4-től több szolgálati helye ismert, egészen 1945. május 11-i ausztriai fogságba eséséig.²⁴ Radnait 1947. július 24-én internálták,²⁵ majd Budapestre szállították, ahol a Budapesti Néppügyészség a Nbr. 11. §. 5. pontjába ütköző háborús bűntett elkövetésének alapos gyanúja miatti indított ellene nyomozást, s elrendelte előzetes letartóztatását. Mivel azonban az említett vádpontban nem tudták bizonyítani bűnösségét, a népbíróság pedig nem határozott előzetes letartóztatásának meghosszabbításáról, 1948. szeptember 20-án szabadlábra helyezték.²⁶ Ezt követően szeptember 28-án újra internálták, ahonnan 1949. június 11-én szabadult.²⁷

A V-159118/1 vizsgálati dosszié adatai alapján Radnai Lászlót 1971. február 24-én ismét a Nbr. 11. §. 5. pontjába ütköző háborús bűntett elkövetésével gyanúsítva nyilvánították terheltté, és újra elrendelték előzetes letartóztatását.²⁸ A Legfőbb Ügyészség Politikai Osztálya Radnai panasza nyomán megvizsgálta a felterjesztett iratokat, és elutasító határozatának indokolásában arra a megállapításra jutott, hogy Csurogon, 1942. január 7-én a csendőrök a helyi gabonaraktárban őrzött fegyvertelen foglyokra tüzet nyitottak, sokakat így ölve meg, az életben maradtakat pedig kivégezték. Az akciónál jelen volt Radnai is, mint ahogy a fegyvertelen polgári lakosság kivégzésében is részt vettek az általa vezetett csendőrök.²⁹ A V-159118/1 jelzetű dosszié tanúsága szerint Radnai László és társai ügyében a vádiratot a Fővárosi Főügyészség 1971. október 7-én készítette el.³⁰ A Budapesti Fővárosi Bíróság 1972. május 10-én hirdetett ítéletet az ügyben.³¹ Radnai László I. rendű vádlottat bűnösnek találta háborús bűntettben, ezért 15 évi szabadságvesztésre, 10 évi közügyektől eltiltásra és 20 000 Ft részleges vagyonekobjzásra ítélte. A Legfelsőbb Bíróság 1973. január 30-án kelt ítéletében a Radnait érintő vagyonekobjzás mértékét 10 000 Ft-ra csökkentette, de egyebekben változatlanul hagyta a Budapesti Fővárosi Bíróság ítéletét.³²

* * *

A háborús és részben a népellenes bűncselekményeket elkövető személyek felelősségre vonása Magyarországon három jól elkülöníthető időszakban zajlott. Az első, az 1945 és 1949 közötti évek, a népbíraskodás időszaka, amikor a tettesek túlnyomó többségét vonták eljárás alá, s szabtak ki rájuk büntetést. Az 1945 januárja és 1945 májusa között megalakult 25 népbíróság 1949-ig 59 429 fő ügyében döntött, s közülük 26 997 főt marasztalt el.³³ A második időszak, az 1956-ot követő bő évtized (ezen belül kiemelkedik az 1959-es és az 1966-os év), amikor jórészt a háború előtt és a háború alatt működött erőszakszervezetek, illetve a nyilas fegyveres pártszolgálat azon tagjait vonták felelősségre, akik a népbíraskodás idején elkerülték azt. Összesen 195 fő volt érintett ezekben az eljárásokban. A harmadik időszak a hatvanas évek végétől kezdődött, s nagyjából a hetvenes évek első feléig tartott, ekkor azonban már csak kevésszer indítottak háborús bűncselekmények miatt eljárásokat. Az ÁBTL bőséges iratanyaggal rendelkezik az 1940-es évek második felének politikai rendőrségi nyomozati munkájára, illetve a népügyészségek és népbíróságok tevékenységére vonatkozóan. Ezenkívül

– amint azt már korábbi példáinkból láttuk – az 1956-os forradalom leverését követő felelősségre vonásokhoz is szép számmal találunk forrásokat az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött iratok között.

JEGYZETEK ■

- 1 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 1. 11. 3. II. sorozat Fjz. 484/3 1. Jelentés a háborús bűnügyek feldolgozásának helyzetéről. Budapest, 1968. március 22.
- 2 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) M-KS MSZMP Központi Szervei 288. f. 5/112. ö. e.
- 3 ÁBTL 1. 11. 3. II. sorozat Fjz. 484/3 7–8. Jelentés a háborús bűnügyek feldolgozásának helyzetéről. 1. sz. melléklet.
- 4 ÁBTL 4. 2. 10-24/10/1968 A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 010. számú utasítása. Budapest, 1968. május 9.
- 5 Köszönetemet fejezem ki Tóth Eszternek a levéltári rendszerrel kapcsolatban nyújtott információkért.
- 6 ÁBTL 1. 1. 8589/1945-1946. Kaesmann Baritz István.
- 7 Nbr. 11. §. 5. (Háborús bűnös az): *„aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve kegyetlenkedett, vagy aki általában felbujtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.”*
- 8 Nbr. 13. §. 2. (Háborús bűnös az is): *„aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményéhez segítséget nyújtott.”*
- 9 ÁBTL 3. 1. 9. V-137653 5-8. Nb. XIII. 1745/945-4. A Budapesti Népbíróság ítélete. Budapest, 1945. augusztus 29.
- 10 Nbr. 13. §. 3. 1. (Háborús bűnös az is): *„aki nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához.”*
- 11 Nbr. 15. §. 2. (Népellenes büntettségben bűnös): *„aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette.”*
- 12 ÁBTL 3. 1. 9. V-137653 88–90. Nb. XV. 2105/1946-16. A Budapesti Népbíróság ítélete. Budapest, 1946. július 5.
- 13 ÁBTL 3. 1. 9. V-137653 35–36. Kaesmann Baritz István halálraírtelt perújrafelvételi kérelme. 1946. július 6.
- 14 ÁBTL 3. 1. 9. V-137653 13–14. Nb. XIII. 2494/1946. A Budapesti Népbíróság végzése. Budapest, 1946. július 6.

-
- 15 ÁBTL 3. 1. 9. V-145705 233. Javaslát. Budapest, 1958. július 18.
  - 16 ÁBTL 3. 1. 9. V-145705 234. Javaslát Karabélyos Imre előzetes letartóztatására. Budapest, 1958. november 11.
  - 17 ÁBTL 3. 1. 9. V-145705 235-236. Javaslát. Budapest, 1959. január 7.
  - 18 A munkadossziékban gyűjtötték össze a hálózati személyek által írásban adott jelentéseket.
  - 19 ÁBTL 3. 1. 9. V-145705 30. Határozat az előzetes letartóztatás elrendeléséről. Budapest 1959. február 20.
  - 20 ÁBTL 3. 1. 9. V-145705 307–315. Vádirat Karabélyos Imre volt csendőr őrnagy és társai ellen háborús büntett miatt. Budapest, 1959. május 27.
  - 21 ÁBTL 3. 1. 9. V-145705 331–352. B. I. 850/1959. A Budapesti Katonai Bíróság ítélete. Budapest, 1959. július 23.
  - 22 ÁBTL 3. 1. 9. V-145705 353-356. Katf. Kt. 071/1959. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiuma Különtanácsának végzése. Budapest, október 2.
  - 23 ÁBTL 3. 1. 6. P-418 31. Kiténtetési javaslat hadikiténtetésre vagy magyar vitézségi éremre.
  - 24 ÁBTL 3. 1. 9. V-77331 217-218. Jegyzőkönyv. Debrecen 1947. július 13.
  - 25 ÁBTL 3. 1. 9. V-77337 124. Internáltak országos nyilvántartása.
  - 26 ÁBTL 3. 1. 9. V-77337 200–201. 1947. Nü. 5071/10. sz, Budapest, 1948. szeptember 20.
  - 27 ÁBTL 3. 1. 9. V-77337 205. 533/1/Radnai László átkísérési ügye. Kistarcsa, 1949. június 11.
  - 28 ÁBTL 3. 1. 9. V-159118/1 12. Határozat terheltté nyilvánításról és előzetes letartóztatás elrendeléséről. Budapest, 1971. február 24.
  - 29 ÁBTL 3. 1. 9. V-159118/1 15–16. Határozat. Budapest, 1971. február 26.
  - 30 ÁBTL 3. 1. 9. V-159118/1 209–242. Vádirat háborús büntettek miatt Radnai (Reiner) László és 32 társa ellen indított bűnügyben. Budapest, 1971. október 7.
  - 31 ÁBTL 3. 1. 9. V-159118/1 243–395. B. XVI. 4713/1971/86 A Budapesti Fővárosi Bíróság ítélete. Budapest, 1972. május 10.
  - 32 ÁBTL 3. 1. 9. V-159118/1 396–425. Bf. V. 873/1972/120 sz. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának ítélete. Budapest, 1973. január 30.
  - 33 ZINNER Tibor: Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. In: Történelmi Szemle. 1985. 1. sz. 135. o.

„Ennek a tisztnek a viselése nagyon tövises...”¹

**TANÁCSVEZETŐ BÍRÓK,
NÉPÜGYÉSZEK ÉS LAIKUS BÍRÁK
A HÁBORÚ UTÁNI
FELELŐSSÉGRE VONÁS
FOLYAMATÁBAN**

Magyarországon a háborús felelősségre vonást végző népbíróságok alig fél évtizedet felölelő működését végigkísérték az igazságszolgáltatás folyamatát negatív irányban befolyásoló jelenségek, problémák. Ezek egy része a népbíróságokon szolgálatot teljesítő személyzethez köthető. A világháború után országszerte jelentkező bíróhiány lassította a népbírósági tanácsok felállítását. A népbírósági tanácsvezetést, illetve a népügyészi teendők ellátását nem szívesen vállalták a képzett jogász szakemberek, mivel csekély fizetésért hatalmas felelősség nehezedett rájuk, s ezzel együtt a társadalmi elégedetlenség és a gyakran rosszindulatú politikai támadások céltábláivá váltak működésük során. Ez utóbbiból fakadóan aztán a tanácsvezetői pozíciókban és a népügyészek között is számos személycsere történt az idők folyamán, sokan önként váltak volna meg egyre kényelmetlenebbé váló beosztásuktól. A népbírósági ítélezésben részt vevő laikus bírák működése szintén számos probléma forrásává vált. Már kijelölésükkor is csúsztak hibák a rendszerbe – itt elsősorban a büntetett előéletű személyeknek az igazságszolgáltatásban való részvételére gondolhatunk, – fegyelmezetlenségük, a jogi kérdésekben való járatlanságuk és a pártutasítások iránti feltétlen elkötelezettségük azonban nemhogy hátráltatta az ügymenetet, de komoly konfliktusok előidézőjévé is lett. A dolgozat során a felsorolt jelenségeket vizsgáljuk meg egy-egy eseten keresztül, elsősorban az adott időszakban keletkezett igazságügy-minisztériumi dokumentumok alapján.²

1945-ben, az első népbírói jogszabály értelmében országszerte rohamtempóban megkezdődött a népbíróságok szervezése. Az öt-, később hattagú népbírói tanács laikus ítélkezőit a demokratikus pártok hozták javaslatba büntetlen előéletű tagjaik köréből, a népjogászok személyére vonatkozóan a helyi nemzeti bizottságok tettek ajánlást, a törvényszéki elnökök pedig közölték a törvényszékeken vagy járásbírói szolgálatot teljesítő, tanácsvezetésre alkalmas, demokratikus felfogású bírók nevét. A népjogász és a népbíróság segéd személyzete és helyiségei is kijelöltek. A háborús felelősségre vonás munkája azonban az igazságügyi tárca minden igyekezte ellenére meglehetősen lassan indult meg. Ez egyrészt a még fennállt háborús állapotoknak volt köszönhető. A törvényszékekhez egykor beosztott bírók közül sokan elmenekültek, katonai szolgálatukat töltötték, hadifogságba estek, vagy végleg elsodorta őket a háború szele. A visszatértek igazolása elhúzódott. Kevés volt a jól képzett, politikailag megbízható és a népbírói tanácsvezetéshez hajlandóságot mutató szakember.

Ennek következtében egyes népbíróságokon csak nagy késedelemmel indult meg a munka. Heves megyében pl. egyrészt a nemzeti bizottság nem tudott népjogászt javaslatba hozni, mert senki sem akarta vállalni a feladatot, másrészt a vezető bírónak javasolt személyek kijelentették, hogy akaratuk ellenére javasolták őket, és a posztot a kinevezési okirat megérkezése dacára sem vállalták.³ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Egerben székelő orosz elnöke ekkor magához kérte a helyi vezetőket és követelte, hogy a népbíróságot azonnal állítsák fel, a fegyverszüneti egyezmény értelmében. Az ezt követő újabb megbeszélés során az említett két jelölt belátta tévedését, és elvállalta a tanácsvezetői feladatot.⁴ Népjogásznak azonban önként továbbra sem jelentkezett senki, így az ügyvel foglalkozó főispán hivatalból kért kinevezni egy, a járásbírói szolgálatra vagy a törvényszékhez beosztott bírókat. *„Nem lehet megengedni azt – írja –, hogy amikor mindenkinek áldozatot kell hozni a hazáért, akkor a bírók és ügyészek ne vállalkozzanak ilyen rendkívüli fontosságú szolgálat ellátására. Itt a fasisztáknak a társadalomból való megnyugtató módon való eltávolításáról van szó, ami szerződésbeli kötelességünk is. Ügyvédet kényszeríteni erre a szolgálatra nem lehet, de közalkalmazottat igenis lehet.”⁵*

Kalocsán 1945. április 15-én a politikai rendőrség letartóztatta a népbírói tanácsvezetőként javaslatba hozott törvényszéki bírókat. A letartóztatás okát a törvényszék elnöke sem tudta egy ideig kideríteni, s bár a bíró ügye később tisztázódott, személye, működése a népbírói külön tanácsban ezek

után már nem volt kívánatos.⁶ A Kalocsai Népbíróság csak május 24-én kezdte meg működését.

Személyi és felszerelési hiányok miatt nem indult meg a munka az Esztergomi Népbíróságon, 1945 májusában. Az esztergomi járásbírószágon szolgálatot teljesítő segédhivatali tisztviselők száma ugyanis olyan csekély volt, hogy a járásbírószági ügymenet komoly fennakadásai nélkül jó ideig nem tudtak olyan fogalmazót a népbíróság rendelkezésére bocsátani, aki a büntetőtárgyalások jegyzőkönyveit önállóan képes lett volna elkészíteni.⁷

Feltehetően szintén a jogilag megfelelően képzett személyzet hiányában nem kezdte meg tevékenységét a berettyóújfalui népbíróság sem, amelynek felállításáról a 2250/1945. ME. sz. jogszabály (1945. május 23.) rendelkezett.⁸ A debreceni néppügyész június közepén kelt jelentésében felhívta az igazságügy-minisztérium figyelmét arra, hogy a szóban forgó népbíróság még mindig nem működik, s a háborús és népellenes bűncselekményekkel gyanúsított letartóztatottak több hónapja a berettyóújfalui rendőrség őrizetében vannak anélkül, hogy ügyük elintézését nyert volna. A berettyóújfalui népbíróság végül megszűnt anélkül, hogy érdemi tevékenységet fejtett volna ki.⁹

Ahogy a népbíróságok hatáskörébe utalt tevékenység szaporodott, egyre több tanács felállítására került sor az egyes székhelyeken. A szakemberhiány így mindvégig probléma maradt a népbíróságok működése folyamán, amelyet az egyes törvényszékekhez ideiglenesen beosztott menekült bírák voltak hivatottak némileg enyhíteni. Továbbá, amennyiben a népbírósági ügymenet megengedte, a népbírósághoz beosztott bírók a rendes büntető ügyszakban is tovább működtek, ezzel azonban munkájuk megsokszorozódott.

*

Bár a népbírósági tanácsvezetői munka már a kezdet kezdetén sem örvendett különösebb népszerűségnek a közhivatalt betöltők körében, a néppügyészi pozícióval kapcsolatban számos ellenpélda is akad. Háború alatt meghurcolt, családjukat veszített ügyvédek adták be kérvényüket a minisztériumba, hogy a törvény keretein belül, annak minden szigorával üldözhessek a faszizmust és a reakciót.¹⁰ Az önkéntes jelentkezést és a demokrácia radikális szolgálatára irányuló készséget a minisztérium gyakran azonnali kinevezéssel respektálta. A törvényi szabályozás szerint a néppügyész más kereső foglalkozást nem folytathatott. Nyomós indok és nagyfokú elhivatottság kellett tehát ahhoz, hogy pl. egy jó megélhetést biztosító ügyvédi praxist valaki néppügyészi talárra cseréljen. Anyagi természetű elismerésre ugyanis nem lehetett szá-

---

mítani. Sőt, ellehetetlenüléssel határos javadalmazásról szólnak forrásaink. Egy Gyulán működött vezető népjogász áthelyezési kérelme illusztrálja legjobban ezt a problémát: „1945 elején 10 éves, jó megélhetést nyújtó ügyvédi irodámat otthagytam, minden erőmmel a demokrácia felépítésében való közreműködésre határoztam el magamat és ezt a célt szolgáltam, az infláció alatt és azóta is, sokszor valóban éhesen, fázva és lerongyolódva, míg az ügyvédi pályákon működő volt kartársaim rövid idő alatt minden őket ért veszteséget pótolni tudtak, és békebeli megélhetéshez jutottak...”¹¹

A Miskolci Ügyvédi Kamara 1945 augusztusában kelt levele szintén ezzel a kérdéssel foglalkozik: „Meg kell jegyeznünk, hogy nagyon sok ügyvéd a népjogászi állásra csak azért nem pályázott, mert ezen kinevezések által el volt zárva addigi praxisának folytatásától”. A kamara javaslata szerint a népbíróságok munkamenetét is erősen visszavetítő országos bíróhiány oly módon lenne orvosolható, ha az igazságügy-minisztérium felhasználná az ügyvédi kar megbízható, igazolt tagjait egyrészt tanácsvezetés, másrészt ügyészi teendők ellátására a népbíróságokon. „Ezek az ügyvédek ilyen természetű megbízást készséggel [...] vállalnának már csak azért is, mert ezzel a múlt rendszer bűneinek felszámolását hathatósan elősegíteni kívánánk” – olvasható az említett levélben.¹²

*

A javadalmazással kapcsolatos gondok a laikus bírakat sem kímélték. A népbírának kijelölt párttag a kijelölést nem utasíthatta vissza, és leghamarabb 3 hónapi működés után kérhette leváltását. Tárgyalási naponként napidíjat kapott, amelynek összegét ugyan időnként emelték, a népbírák mégsem tudtak megélni belőle. A Szegedi Népbíróság tagjai 1946 elején napidíjuk összegének felemelése ügyében írták az igazságügy-miniszternek a következőket: „Jelenlegi napidíjunk 7500 P, amely összeg Szegeden két villamosjegy vagy egy tojás árával egyenlő.”¹³ A Nemzeti Parasztpárt főtítkárának 1946 eleji előterjesztésében is olvasható, hogy a népbírák egyöntetűen panaszkodnak, hogy napidíjukból nem tudnak megélni. „Ilyen körülmények között nem lehet csodálkozni, hogy a népbírák elkeserednek, és nem tudják teljesíteni kötelességüket.” A bírói pártatlanság előfeltétele, hogy anyagi gondjai ne legyenek – írta Kovács Imre pártfőtítkár.¹⁴

A fenti probléma vélhetően szerepet játszott a laikus népbírák körében elkövetett számos szabálytalanságban. A laikus ítélezők ugyanis kötelességüket elmellőzve gyakran nem vagy igen nagy késésekkel jelentek meg a

tárgyalóteremben, emiatt számtalan tárgyalást el kellett napolni, vagy nem írták alá időben a kész ítéleteket, végzéseket, amivel az ítélet végrehajtását hátráltatták.¹⁵

A népbírószági tanácsokba – a nem túl hatékony előzetes szűrés következtében – időnként büntetett előéletű népbírák is bekerültek. Ez a bizarr jelenség érhető tetten egy kecskeméti dokumentumban, amely arról tanúskodik, hogy a helyi népbírószágon az igazságszolgáltatás felelősségteljes munkájában 1946 augusztusáig összesen nyolc büntetett előéletű vagy eljárás alatt álló személy vett részt – amint az utóbb kiderült.¹⁶

A népbírószágok munkájára gyakran belső konfliktusok nyomták rá bélyegüket. A kalocsai kiszgazdapárt 1946 januárjában kelt panaszlevelében leszögezi, hogy a párt tagjai csak úgy hajlandóak részt venni a Kalocsai Népbírószág munkájában, ha a népbírószág ítéleteit a marxista pártok a jövőben nem befolyásolják. Ugyanis „*a független kiszgazdapárt képviselője a bíróság által hozott ítéleteket nem pártszemszögből kívánja teljesíteni, hanem csak kizárólagosan a szocialista igazság alapján*” – írják.¹⁷ A zalaegerszegi törvényszék elnökének jelentésében viszont az olvasható, hogy a népbírószági tárgyalásokat 1947 áprilisában amiatt nem tudták megtartani, mert a munkáspárti népbírók a Független Kiszgazdapárt kiküldöttjével nem voltak hajlandók együtt tárgyalni annak, szerintük, demokráciaellenes kijelentései miatt.¹⁸

A tanácsvezetők és a laikus bírák között is előfordultak komoly nézeteltérések. Egy budapesti vezető bíró beszámolójában olvasható, hogy a vezetése alatt működő tanács egy ügyben a mellékbüntetésként kiszabott politikai jogok felfüggesztésének tartamát 15 évi időtartamban mondta ki. A bíró ugyan már az ítélelhozatalkor figyelmeztette a népbírakat, hogy a kiszabható maximum 10 év, miután azonban a bírák egyhangúan 15 évben kívánták az időtartamot megszabni, kénytelen volt ezt tudomásul venni. Így viszont, a népbírószági tanács törvénysértéséért utóbb a vezető bírót vonták felelősségre.¹⁹

A Nemzeti Parasztpárt főtitkárának korábban már említett előterjesztése számos érdekes adattal szolgál a népbírák egymás közötti viszonyára és a tárgyalások légkörére vonatkozóan is: „*Súlyos panaszok hangzottak el a [parasztpárti] népbírák részéről bizonyos erőszakoskodásokkal kapcsolatban* – írja a főtitkár. – *Népbíráinkat gyakran sértegetik azzal, hogy reakciósook, vagy fasiszták, pedig csupán az igazságot keresik, és nagyon ügyelnek arra, hogy ártatlan embereket ne ítéljenek el. Sérelmezik, hogy a munkáspártok népbírái jegyzeteket készítenek a parasztpárti népbírák mű-*

---

ködéséről, s ezzel erősen feszélyezik őket, ami nem is csodálható, mert rögtön arra gondolnak, hogy mire készül a följegyzés és milyen következményei lehetnek. Meg kell állapítanunk azt is, hogy a zsidó népbírák érthető indulattal és szenvedélyességgel, de éppen azért a tárgyilagosságot nélkülöző magatartással akadályozzák meg annak az atmoszférának a kialakulását, mely nélkül a népbíróságok komoly munkája elképzelhetetlen. Jó volna, ha e kérdésben megegyezésre juthatnánk olyképpen, hogy minden párt utasítaná a maga népbíráit, hogy lehetőleg ne az egyéni indulatok, a személyi bosszúvágy, hanem a demokrácia feltétlen igazságra törekvő szelleme érvényesüljön a népbírósági tárgyalásokon.”²⁰

Szintén a laikus bírók magaviseletét kifogásolta 1945-ös beszámolójában a Budapesti Népbíróság vezetője, aki szerint a zsidó munkaszolgálatosok ügyei során előfordult botrányok azt mutatják, hogy ilyen bűncselekmények megítélésénél egyes népbírók nem tudnak kellő tárgyilagosságot tanúsítani, a büntetés kiszabásánál teljesen elvesztik a mértéket. Mint írja, a pártvezetőségeknek nagyobb gondot kellene fordítani a laikus bírák kiválasztásakor a politikai érettségre: „mert a mai nívó egyáltalában nem megfelelő”.²¹

*

A népbíróságok működése során a szolgálatot teljesítő szakszemélyzet gyakori cserélődése sem kedvezett az ítélkezésnek. A személycserék háttérében álló tényezők közül íme néhány példa. Baján 1945 októberében a helyi Szövetséges Ellenőrző Bizottság orosz vezetője kifogást emelt az egyik tanácsvezető bíró ellen, aki a háború alatt állítólag egy nagykőrösi zsidó munkaszázadnál teljesítve katonai szolgálatát népellenes cselekményeket követett el. A bíró leváltása két héten belül megtörtént.²² 1946 tavaszán a Kecskeméti Népbíróságon két szolgálatot teljesítő bírót is lecseréltek. Egyiküket szakmai indokkal, azért mert „csökkent szorgalmú” és „az ítéletek írásba foglalásában igen késedelmes”.²³ Másikuk ellen eljárás indult kijelentései miatt, azt állította ugyanis, hogy az előzetesben lévő háborús bűnösök 98%-át szabadon kellene engedni, illetve, hogy a népbíróság elé állított vádlottaknak negyedrésze sem bűnös. A bíró személyével kapcsolatban felmerült a bűnpártolás és a hivatali visszaélés vádja, később ugyan egyik sem bizonyosodott be, az illetőt mégis B-listára tették.²⁴ Esztergomban a július 16-ától működő népbíróság a tárgyalási időszakot 4 felmentő ítélettel kezdte meg. A negyedik felmentő ítélet kihirdetésekor a felháborodás a helyi pártok részéről olyan méreteket öltött, hogy a tárgyalóteremben hangos, a bíróság

ellen tüntető hangok és megjegyzések hangzottak el. Másnap pedig a bíróság ellen falragasz által tüntettek. E következmények okaként a tanácsvezető bírónak a tárgyalásokon érezhető feltűnő elfogultságát jelölték meg. A bírót 2 hónap múlva leváltották.²⁵

Számos esetben a tanácsvezető bíró vagy a népjogász önként vált volna meg pozíciójától. Pl az a Nyíregyházi Népbíróság vezetőjét 1945 februárjától közmegelegedéssel ellátó bíró, aki 1946-ban, 7 hónapi működés után kért betegszabadságot és kijelölése megszüntetését: „*a sokszor igen nehéz körülmények között végzett munka úgy testileg mint idegileg annyira megviselt, hogy idegkimerültség jelei mutatkoznak nálam*” – írta.²⁶ Egy kalocsai népjogász az igazságügy-miniszterhez felterjesztett kérelmében nyíltan rámutatott felmondásának egyik jelentős okára: helybeli létére kényelmetlennek érezte a rá bízott feladatot. Mint írja, vidéki viszonylatban a politikai ügyekkel kapcsolatosan sokkal célravezetőbb és megnyugtatóbb, ha az ügyek elintézésében a helybeli viszonyoktól független, máshonnét jött, teljesen idegen népjogászok vesznek részt.²⁷ Pécssett a népbíróság egyik tanácsvezető helyettese a büntetőügyek intézésében, a tárgyalásvezetésben való tapasztalatlanságával és fiatal korával próbálta indokolni, miért szabadulna a megbízatástól: „*komplikált büntetőügyek tanácsvezetéséhez, különösen laikus tanács vezetéséhez nem érzek magamban kellő erőt, és ilyenekben nincs gyakorlatom...*”, „*a tárgyalóteremben én, a vezető vagyok a legfiatalabb, és talán e miatt nincs szavamnak kellő súlya a tanácskozásokon*”. A népbíróság vezető bírója nem pártolta a kérést, hiszen – mint írta – „*a gyakorlat hiánya megfelelő törekvéssel pótolható*”. A szakminisztériumból pedig a következő válasz érkezett: „*a kijelölés visszautasítása – minden alaposabb indok nélkül – a szolgálati kötelezettség súlyos megsértését jelentené*”.²⁸

*

A pozíciótól való szabadulás vágya a népbíróságokat ért nagy számú kritikából is eredeztethető. A tárgyalásokat élénk figyelem kísérte a közvélemény részéről. A sajtó napi szinten foglalkozott a háborús felelősségre vonás kérdésével, a pártok, a nemzeti bizottságok panaszaikkal bombázták a minisztériumot a különbíróságok, szerintük, nem megfelelő működése miatt. A közigazgatási szervek, az orosz katonai hatóságok, a politikai pártok az ítélezés befolyásolására törekedtek, s ugyanezt a cél szolgálták a névtelen fenyegető levelek, a tömegtüntetések és a népbíróság ellen uszító falragaszok. A támadások, hecckampányok középpontjában többnyire a tanácsve-

---

zető bírók álltak. Számptalan panaszz érkezett ellenük a legtriviálisabbaktól: pl. hogy tegeznek a népbírakat, bridzsasztben és csizmában tárgyálnak, túl udvariasan kezelik az úri vádlottakat, – a leginkább sértő vádaskodásokig: pl. hogy húzódoznak a súlyos ügyektől, mindent felhasználnak bosszúvágyuk kielégítésére, vagy hogy „jogászai fölényükkel nyomják a népbírakat [...] a vádlott mentése érdekében.”²⁹ A Miskolci Nemzeti Bizottság 1946 januári panaszzlevelében egyenesen a következőket állította: „A közhivatalok, igazoló bizottságok és bíróságok tele vannak a múlt rendszer híveivel, akik részben tudatos lagymatagsággal, másrészt egyenesen fasiszta lelkiességükkel megfelelően [...] segítőtársakká válnak azok számára, akiknek börtönben volna helyük.”³⁰

Az indokolatlan, rosszzindulatú vádaskodások nemcsak a tanácsvezető bírákra tettek elkedvetlenítő hatást. Hivatásának nehézségeit egy soproni néppüvész is megfogalmazta 1946 februárjában sajtótámadások kapcsán: „ennek a tisztnek a viselése nagyon tövises, és ennek a tisztnek a viselője ki van szolgáltatva a laikus és felelőtlen nagyközönségnek.”³¹ A népbírósági ügyek külső szemlélői ugyanis általában a vezető bíró és a néppüvész bűnéül rótták fel mindazt, ami végeredményben a népbírósági tanács politikai pártokból tömörült tagjainak döntése volt.

*

A bemutatott jelenségeket számptalan további példával is alá lehetne támasztani, hiszen ezek a népbíróságok működése folyamán – kis túlzással élve – szinte mindennaposak voltak. A felsorolt esetek – úgy gondolom – kellően megerősítik azt a tényt, hogy a személyzethez kapcsolódó nehézségek az ország valamennyi népbíróságát ugyanúgy érintették, a népbíróságok általános problémáiként definiálhatók. Kérdés, hogy a meglehetősen problematikus joganyag és a szemléltetett működésbeli anomáliák mellett a népbíróságok hogyan voltak képesek (vagy képesek voltak-e) megfelelően betölteni fontos küldetésüket.

JEGYZETEK ■

- 1 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) XIX-E-1-I Igazságügyi Minisztérium Népbírósági Osztály (a továbbiakban: XIX-E-1-I) Ta 10 439/1946. A Soproni Néppüvészszég vezető néppüvészének 1946. február 16-án kelt jelentése az igazságügy-miniszternek.

- 2 A tanulmány a „Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás?” című konferencián 2011. május 23-án elhangzott előadás bővített, szerkesztett változata.
- 3 MOL XIX-E-1-I Ta 657/1945.
- 4 A Szövetséges Ellenőrző Bizottság hatatosan közreműködött a vidéki népbíróóságok felállításában. Elsősorban közlekedési eszközök terén nyújtott segítséget a Budapestről az ország különböző részeibe vagy onnan visszaigyekvő, szervezési feladatokat végző minisztériumi megbízottaknak. Egyes dokumentumok szerint az orosz parancsnokságok sürgették a tanácsok felállítását (pl. Tolna megyében is), a már működő népbíróóságoktól pedig időközönként tevékenységi beszámolókat, kimutatásokat vártak el.
- 5 MOL XIX-E-1-I Ta 657/1945. Heves megye főispánjának beszámoló jelentése a népbíróóság késedelmes megalakulása tárgyában. 1945. április 16.
- 6 Uo. 1278/1945.
- 7 Uo. 1300/1945. 1945. május 4. és 5-i jelentések az Igazságügyi Minisztériumba.
- 8 A hivatkozott jogszabály a berettyóújfalui mellett az esztergomi népügyészség létrehozásáról is határozott. Berettyóújfalui és Esztergom sem volt törvényszéki székhely, mindkét városban járásbíróóság működött. Az itteni népbíróóságok felállítását helyi kezdeményezésre határozta el az igazságügy-minisztérium. Az Esztergomi Népbíróóság 1945–1946 között tényleges működést fejtett ki, míg a berettyóújfalui röviddel felállítás után megszűnt.
- 9 MOL XIX-E-1-I Ta 3061/1945.
- 10 L. pl. MOL XIX-E-1-I Ta 1777/1945. Kádár Pál volt deportált ügyvédjelölt kérvénye, vagy Ta 4562/1945. Révész Géza békéscsabai lakos kérelme a nemzeti bizottsághoz.
- 11 Uo. 1105/1945. Sárkány Gyula gyulai vezető népügyész kérvénye. 1947. május 19.
- 12 Uo. 1290/1945. A Miskolci Ügyvédi Kamara az igazságügy-miniszternek. 1945. augusztus 4.
- 13 Uo. 13 255/1946. Szegedi népbíróóság 1946. február 12-i levele a igazságügy-miniszternek.
- 14 Uo. 7059/1946. Nemzeti Parasztpárt Országos Központja, Kovács Imre pártfőtitkár előterjesztése a népbíróóságok elleni panaszok ügyében Ries Istvánnak. 1946. január 26.
- 15 Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróóság iratai. 4/1945. és 4/1946., valamint MOL XIX-E-1-I Ta 2347/1946. A Budapesti Népbíróóság elnökének jelentése. 1946. január 8.
- 16 BKMÖL XXV. 30/a. A Bács-Kiskun Megyei Bíróóság (Kecskeméti Törvényszék 1950-ig) iratai. Elnöki iratok (a továbbiakban: XXV. 30/a.). El. II. A. 10/42.
- 17 MOL XIX-E-1-I Ta 51/1946. A kalocsai kisgazdapárt az igazságügyi miniszternek. 1946. január 14.
- 18 MOL XX. 4-a. Népbíróóságok Országos Tanácsa. Elnöki iratok (a továbbiakban: XX-4-a) 1947. B. XII. 35. A zalaegerszegi törvényszék elnökének levele a NOT elnökéhez. 1947. április 10.
- 19 Uo. 1947. XII. B. 23. A Budapesti Népbíróóság elnökének véleményes jelentése a NOT elnökéhez. 1947. március 22.

-
- 20 MOL XIX-E-1-I Ta 7059/1946. Nemzeti Parasztpárt Országos Központja, Kovács Imre pártfőtitkár előterjesztése a népbíráik elleni panaszok ügyében Ries Istvánnak. 1946. január. 26.
  - 21 Uo. 24 526/1945. A Budapesti Népbíróság vezetőjének 1945. október 25-i beszámolója.
  - 22 BKMÖL VII. 1/a. A Bajai Törvényszék iratai. Elnöki iratok. 1945. El. III. B. 1/7. és 1/9.
  - 23 BKMÖL XXV. 30/a. 1945. El. I. A. 1/11.
  - 24 Uo. I. A. 3/75. és 3/77.
  - 25 MOL XIX-E-1-I Ta 1300/1945.
  - 26 Uo. 2066/1946. A Nyíregyházi Népbíróság kérelme. Dátum nélkül.
  - 27 Uo. 1054/1945. A május 4-én kinevezett ideiglenes vezető népügyész levele az igazságügyi miniszternek. 1945. augusztus 5-én.
  - 28 MOL XIX-E-1-I 3827/1945.
  - 29 MOL XX-4-a. 1946. XII. B. 17. Szeged és 1946. El. XII. B. 25/2. Szolnok.
  - 30 MOL XIX-E-1-I Ta 2546/1946. A Miskolci Nemzeti Bizottság elnöke az igazságügyi miniszternek. 1946. január 4.
  - 31 Uo. 10 439/1946. A Soproni Népügyészség vezető népügyészáének 1946. február 16-án kelt jelentése az igazságügyi-miniszternek.

A SZEGEDI NÉPBÍRÓSÁG MŰKÖDÉSÉNEK POLITIKAI KÖRÜLMÉNYEI ÉS JELLEGZETESSÉGEI

Az 1945-ben kialakult népbírósi rendszerben a Szegedi Népbíróóság már csak azért is különleges, mert ez működött legtovább, 1950. április 1-jéig, és, miután átvette az 1947. évi 34. tc. alapján megszüntetett gyulai és bajai népbíróóságok feladatait, a dél-alföldi régió egyik legjelentősebb politikai megtorló jogszolgáltató szervezetévé vált 1948–1950 tavasza között, s szerepe a kommunista pártállam represszív intézkedéseinek végrehajtásában nagy jelentőségű.

A Népbíróóság különleges előzmények után jött létre. A város 1944. október 11-i szovjet megszállása után a szétesett államhatalom feladatait a megszálló haderő szegedi városparancsnoksága vette át, amennyiben a városi adminisztrációnak jogokat és lehetőségeket adott. Ezek alapján dr. Valentiny Ágoston, az általuk kinevezett polgármester, 1944. november 8-án utasította az ügyészségeket és a bíróságokat, hogy tevékenységüket az 1944. március 19-én érvényben volt magyar törvények és rendeletek alapján kezdjék meg. Megtiltotta az 1921. évi. 3. tc. kommunista tevékenységre alkalmazását. Miniszteri jogokat gyakorolva maga nevezett ki a bíróságok és ügyészségek élére vezetőket és rendelt el személycseréket.¹ Ezek a különleges lehetőségek az államhatalom helyreállításával 1944 decemberében megszűntek.

Szeged 1944 novemberében a megszállt országrész politikai központja lett. Ebben a politikai centrumban a Magyar Kommunista Párt játszotta a főszerepet, amelynek megalakult Központi Vezetősége Szegeden tartotta első ülését november 7-én. Ebben a politikai környezetben a háborús bűnösök felelősségre vonásának követelése felerősödött. A szegedi kommunista pártszervezet 1944. november 19-i programvitájában már igen nagy súlyt

---

kapott a fasiszmus elleni határozott fellépés. A program erre a célra népbíróóságok felállítását javasolta, és ezzel kapcsolatban különböző elképzelések hangzottak el.²

Az akcióprogram meghirdetése után a kommunisták a helyi sajtóban fokozottan követelték a nyilasok és háborús bűnösök felelősségre vonását. 1944. november 25-én Révai József írta, hogy *„nincs még itt az idő, hogy a régi törvényeket felszámolják, és azokat demokratikusakkal cseréljék le, de a nyilasok elleni harcot a régi törvények alapján is lehet folytatni.”*³ A rendőrség 1944. november végén megkezdte az új hatalom szempontjából ellenséges személyek korlátozását, és első ízben két helyi nyilas vezető ellen kérte az eljárás megindítását. Az ügyészség megtagadta a vádemelést arra hivatkozva, hogy a nyilas párt parlamenti képvisellel rendelkező párt volt, így *„maga az a tény, hogy helyi vezetői tevékenységet fejtettek ki, a bűncselekmény tényálladékat még nem meríti ki”*. A Délmagyarország 1944. december 8-i számában a kommunisták dühödten reagáltak erre a fejleményre.

Az új politikai elit kénytelen volt reagálni. 1944. december 12-én ezért a Szegedi Nemzeti Bizottság is foglalkozott a népbíróóság ügyével, ahol Dr. Valentiny Ágoston polgármester kérte annak felállítását.⁴ A polgármester beterveztette népbíróósági tervzetét is, amely szerint a hazaárulók, háborús bűnösök, nyilas fasiszta és németbarát elemek a múltban elkövetett vagy a jövőben elkövetendő magatartásainak a megtorlására népbíróóságot kell felállítani. Az egy elnökből, egy helyettes elnökből és lehetőleg minden pártot egyenlő számban képviselő 8 népbíróóból álló népbíróóság a szegedi királyi törvényszék mellett működik, és az érvényben levő bűnvádi perrendtartás szabályait alkalmazza. Kimondta, hogy a népbíróóság hatáskörébe kizárólag ama cselekmények tartoznak, amelyekre a fennálló büntetőtörvények nem tartalmazznak büntető rendelkezést. Rendkívül súlyos esetben egyhangú határozattal meghozandó, golyó által is végrehajtható halálbüntetésre a tervzet lehetőséget adott, amelynek végrehajtását Szeged város közrendészeti hivatalának és tiszti ügyészségének a kötelességévé tette.⁵ A Szegedi Nemzeti Bizottság kommunista indítványra egyhangú határozattal kimondta, hogy szükségesnek tartja a népbíróóság felállítását, és a beterveztett tervzet megvitatását 1944. december 15-ére tűzte ki. Azonban az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakítása az ilyen irányú tevékenységet megakasztotta.

A kormányzati munka késlekedése a helyi politikai erőket önkényes lépések megtételére ösztönözte. A Szegedi Nemzeti Bizottság 1945. január 2-án elrendelte népbíróóság felállítását, amelynek elnökét, helyettesét és

népbíráit, valamint a két népügyészt a Nemzeti Bizottság nevezi ki egyévi időtartamra. A népbíróság az elé utalt ügyekben gyorsított (valószínűleg statáriális) eljárásban ítélezik, annak perrendtartását alkalmazva, ítélete ellen fellebbezés nincs. Halálos ítélet esetén a kegyelmezés joga a Szegedi Nemzeti Bizottságot illette volna meg, amelynek a döntését 48 órán belül szótöbbséggel kellett volna meghoznia. A rendelet Valentiny Ágoston tervezetét szemléletében jócskán meghaladta. Míg Valentiny a népbírósági eljárást a büntető perrendtartás alkalmazásával képzelte el, addig a Szegedi Nemzeti Bizottság népbírósága a homályos megfogalmazású gyorsított eljárás alapján ítélezett volna, amely alatt valószínűleg a rögtönítélő (statáriális) eljárást kell érteni. Dr. Valentiny tervezete a népbírósági eljárást kivételesnek tekintette, és csak azon politikai bűnök vizsgálatát engedélyezte volna, amelyek az akkor fennálló büntetőtörvények által nem lettek volna büntethetőek, a Szegedi Nemzeti Bizottság ennél jóval nagyobb hatáskört biztosított volna bíróságának.

A Nemzeti Bizottság ülésén ezért jelentős véleménykülönbségek alakultak ki, a Polgári Demokrata Párt delegáltjai a döntés elhalasztását javasolták. Felvetéseiket azonban a kommunista párti küldöttek (Komócsin Mihály és Szirmai István) lesöpörték az asztalról, hivatkozva arra, *„hogya a népbíróságok nem annyira jogi, mint inkább politikai alapon működnek”*.⁶ A Szegedi Nemzeti Bizottság önkényes lépése kormányzati körökben „kiver-te a biztosítékot”. 1945. február 3-án ezért dr. Balogh István kisgazdapárti államtitkár a Nemzeti Bizottság ülésén alaposan kiosztotta őket, és lemondását helyezte kilátásba. Végül dr. Valentiny Ágoston január 30-án tárgyalta a Nemzeti Bizottsággal a népbíróság azonnali felállításáról, amelynek első tárgyalására 1945. március 14-én délelőtt került sor a Kereskedelmi és Ipar-kamara nagytermében.

A Szegedi Népbíróságon 1945-ben 7 tárgyaló tanács alakult, az egyik az igazolási fellebbezések elbírálását látta el. Az 1946. évi VII. törvény alapján megszerveződő ötös tanács első tárgyalására 1946. augusztus 22-én került sor. A legelső vádlottat, egy hentessegédet 3 évi börtönre ítélték. 1948 januárjában a népbírósági átszervezések után két rendes tanács, valamint az ötös (külön) és igazolási tanács működött. A Szegedi Népbíróságnak két ki-rendeltsége is működött. Az egyik Makón, ahol a tanácsvezető bíró szegedi volt, a népbírák valamint a népügyész makóiak. A másik hasonló összetételben Szentesen tevékenykedett.⁷

A Szegedi Népbíróság tevékenysége, már összetételét tekintve is, sajátosan túlpolitizált volt. Ez a túlpolitizáltság nemcsak az ügyek természetéből adódott, hanem abból is, hogy a kor politikai csoportjai, valamint a társadalom is élénk érdeklődéssel szemlélte a bíróság tevékenységét. A Szegedi Népbíróság munkáját és annak minőségét ezért alapvetően befolyásolták a kor szegedi politikai viszonyai, amelyeket 1945 tavaszán az erős rivalizálás jellemezett. A kialakult politikai konfliktusok sokáig meghatározták a pártok egymáshoz való viszonyát.⁸

Ez a viszony a népbírósági tárgyalótanácsok munkájában is megmutatkozott, a polgári demokrata és kiscgazda (és nem ritkán szociáldemokrata) népbírák gyakran hangoztattak a kommunista és szakszervezeti népbírákkal ellentétes véleményeket, és egy ideig (főleg 1945–1946-ban) a nagy háborús büntettek perein kívül, sikerrel ellensúlyozták a politikai nyomást. Erre a gyakorlatra nagy szükség volt, ugyanis a korabeli viszonyok számtalan lehetőséget teremtettek a visszaélésekre. Általános jelenségnek bizonyult a feljelentők anyagi és politikai érdekeltisége. A 166/1947. sz. ügyben a feljelentő például olyan személy volt, aki a feljelentett üzletét kiigényelte. A 728/1945. sz. perben Oláh Mihály, az MKP Hódmezővásárhelyi Szervezetének elnöke egy elmenekült család bútorait lefoglalta magának, és amikor azok visszatértek, a lefoglalt ingóságokat nem akarta visszaadni, inkább megvádolta a család egyik tagját. Az esetek számát az államhatalom is generálta egyes intézkedéseivel. Különösen az Ideiglenes Nemzeti Kormány a nagybirtok megszüntetéséről szóló 600/1945. sz. rendelete okozott jelentős nehézségeket. A földek kiosztása után hosszan tartó szívós politikai és jogi küzdelem indult meg a földigénylő bizottságok határozatainak megváltoztatására. A földvisszaigénylők törekvéseinek letörésére a hatalom jogi és hatalmi eszközöket is bevetett. A politikai nyomozóhatóságok a földvisszaigénylőket megfélemlítették, és büntetőeljárásokat kezdtek több esetben olyan gazdák vagy földtulajdonosok ellen, akik a földjeik elkobzását vagy megváltását vitatták. 1945-ben dr. Gróf György és Gróf Kálmánné szatymazi földtulajdonosokat, miután sikeresen visszakapták földjeiket, 1946 elején internálták, és politikai büntetőeljárás indult ellenük, ám semmi terhelő adat nem került elő róluk. Az eljárás közben a földigénylők az internált gazdák földjeit visszavették, és már nem is engedték ki a kezükből. A hasonló háttérű ügyeket a népbíróságok jól kezelték, és rendszerint felmentő ítéletek születtek.⁹ A politikai büntetőeljárásokban nagyon gyorsan megjelent a kommunista párttagságból

fakadó elkötelezettség, amely a tanúk vallomásait jelentősen befolyásolta. A lelkészek ügyeiben például általában kommunista párttagok tettek terhelő vallomásokat, akik rendszerint beszámoltak a lelkészek templomi szerepléseiről. Igaz, hogy ezek a tanúk hangsúlyozták, hogy ateisták, és szinte soha nem jártak templomokba, de habozás nélkül fenntartották vádjaikat.

Csupán a népbíróság működésének kezdetén érvényesült maradéktalanul a kommunista párt befolyása, ebben az időszakban ugyanis még nem alakult ki a népbírói tapasztalat és gyakorlat. A Szegedi Népbíróság legelső lajstromba vett ügyében, amelyben egy budapesti nyilast a népügyészség háromrendbeli gyilkosságban való részvétellel vádolt, a vádlott – tagadva bűnösségét – hangsúlyozta a tárgyaláson, hogy a nyomozás során a jegyzőkönyvben vallottakat kényszer, illetve verés hatására mondta. A tanácsvezető bíró megjegyezte a vádlott mentegetőzésére, hogy „*maga próbálkozik itt, de a hurok nagyon szorul.*” A népbíróság kizárólag a nyomozóhatóságok előtt tett beismerő vallomás alapján első fokon kötél általi halálra ítélte. A fellebbezés után viszont a NOT megsemmisítette az ítéletet. Végül az ügy a Budapesti Népbíróság elé került, amely új bizonyítékok alapján a vádlottat mindössze 5 év börtönre ítélte.¹⁰

A Szegedi Népbíróság nem kommunista tagjainak ellensúlyozó szerepét bizonyos mértékben a statisztikai adatok is megerősítik. A bíróság összesen 4227 személy ellen járt el 1945. március 14. és 1950. január 1. között, 4097 vádlott ügyét fejezte be. 972 felmentő ítélet született. A megszüntetett, felfüggesztett vagy áttétellel befejezést nyert ügyek száma 1262 volt. 1863 esetben hoztak marasztaló ítéletet, ezek azonban többségükben nem számítottak súlyosnak. Halálbüntetést 6 esetben mondtak ki, ebből kettőt hajtottak végre (a háborús bűnös Császár Jánoson és Szabó Imrén). A szabadságvesztés büntetések tekintetében 1 éven aluli szabadságvesztésre ítéltek 928 főt, 1–5 évnyi időtartamra 710 személyt, 5–10 év közötti szabadságvesztésre ítéltek 45 főt, 13 vádlott kapott 10–15 évig terjedő szabadságvesztést, életfogytiglani büntetést két esetben mondott ki a népbíróság. Kényszermunka büntetéseket nézve 3 év alatti kényszermunka büntetést 5 esetben szabtak ki, 3–5 évig tartó büntetést 36 személy ellen hoztak, 16 esetben 5–10 évre ítélték el a vádlottakat, szintén 16 személy kapott 10–15 évig terjedő kényszermunkát, életfogytiglanig tartóval 11 személyt sújtottak.

A Szegedi Népbíróság előtt álló személyek¹¹

Felmentő ítélettel befejezett	Áttétellel, felfüggesztéssel, megszüntetéssel befejezett	Marasztaló ítélettel befejezett	Összesen
972	1262	1863	4097
23,7%	30,8%	45,5%	100%

A kommunista párt az ítélezést bírósági eljáráson kívüli akciókkal is próbálta befolyásolni. A nekik nem gazsuláló népbírák ellen sajtóhadjáratot indítottak, és pártjaikat is nyomás alá helyezték. Egy kisgazdapárti népbíró például az egyik tárgyaláson azt mondta, hogy ő az ügyel kapcsolatban sokkal inkább a hercegprímás kijelentéseinek hisz, mint az újságoknak. Amikor az újabb tárgyalási napon ismét megjelent a népbíró, akkor a tanács munkáspárti bírái bejelentették, hogy nem hajlandók a visszahívásáig tárgyalni. A vita megoldására pártközi megbeszélést tartottak. A pártok és a szakszervezetek úgy döntöttek, hogy az ügyet végső döntésre felküldik a FKGP országos vezetősége elé, s amíg a döntés megérkezik, addig minden párt a pótnépbíróját küldi tárgyalni a VII. számú tanácsba.¹²

A politikai vitákban a kommunista párt súlyosabb eszközökkel is élt. 1945 decemberében memorandumot készítettek, amelyben a párt által kiküldött népbírák meghallgatása után pontokba foglalva összefoglalták a Szegedi Népbíróság és tanácsvezető bíráinak hibáit. Például a népbíróság tagjai nem kapják kézhez a vádiratokat, s így nem ismerik az eléjük kerülő ügyeket. Egy napra több olyan tárgyalást tűznek ki, amelyek közül egyet sem lehet a nagyszámú tanúkihallgatások miatt egy nap alatt befejezni. A tanácsvezetők igyekeznek a népbírákat a vádlott javára befolyásolni, húzódoznak a „súlyos” ügyektől, a tanácsjegyzők az ítéleti tanácskozáskor véleményt nyilvánítanak és befolyásolják a népbírákat a vádlott javára. Álláspontjukat egyidejűleg Ries István igazságügy-miniszternek is elküldték, akinek kérésére a NOT elnöke felügyeleti vizsgálatot rendelt el, és annak lefolytatásával a szegedi törvényszék vezetőjét bízta meg. Erre azonban már nem került sor, mivel a Magyar Kommunista Párt Szegedi Szervezete 1946. április 23-án hirtelen bejelentette, hogy korábban tett panaszait visszavonja, mivel azok időközben elintéződtek.¹³ A kommunisták valószínűleg maguk sem gondol-

ták komolyan a vádakát, azok csupán a népbíróságra gyakorolt kommunista nyomásnak és rágalomhadjáratnak voltak tekintendők.

Végül, de nem utolsósorban az MKP szegezi szervezete a vádlottak, tanúk erőszakos megfélemlítését, és a tárgyalások megzavarását is felhasználta a népbírói ítéletek befolyásolására. Karácsonyi Guidó, somogyitelepi, majd alsóvárosi lelkész, főleg kommunista párti feljelentők vádjai miatt került Népbíróság elé 1945-ben. A július 25-én a Szegezi Törvényszék esküdtszéki termében tartott tárgyalást már a kezdéskor megszakította a hallgatóság. A jegyzőkönyv szerint, *„A hallgatóság hangulatában izgalom volt észlelhető. A tanács 8 óra 20 perckor vonul be a terembe, s ugyanakkor vezeti be egy fegyőr a vádlottat is. A terem közepére érő vádlottat hatalmas szimpátiatüntetésben részesíti a terem nagy részét kitevő, s a vádlott híveit alkotó közönség, valamint a hallgatóság soraiban itt-ott apró csoportokat képező papnövendékek. Ütemesen hangzik fel taps kíséretében: »éljen a szociális pap, éljen a szociális lelkű pap«. Rövidesen azonban a hallgatóság többi részéből is ellentüntetés keletkezik, majd hangos közbekiáltások, pufjolások és fenyegető öklök merednek a vádlott mellett tüntető közönség felé. A tömegből hirtelen egy fiatalember válik ki és a terem egyik sarkában álló papnövendék csoportban az egyik kispapot tetteg inzulválja. Erre általános verekedés tör ki és kiáltozás, a nők között pedig sikoltozás, és egymás hajának tépése kezdődik. Mivel a rend teljesen felborult, így a vezető bírő a tárgyalást megnyitni nem tudja [...]».* Rendőri beavatkozásra volt szükség, addig a tanácsvezető és a népbírák visszavonultak. Bár 9 óraker sikerült megnyitni a tárgyalást, állandó közbekiabálás zavarta a vádlott védekezését, s később újra többen összeverekedtek. A felizgatott tömeg betört a bíróság emelvényéig, a védőt és a vádlottat is tetteg inzulválta, ennek következtében a tárgyalás félbeszakadt. Miután a vezető bírő ismét megnyitotta a tárgyalást, a vádlottat bekötött fejjel, megtépett reverendában vezették a vádlottak padjára. A tömeg a tárgyalás folytatását követelte. A tanúk egy részét megverték, és még a tanúkihallgatásuk előtt megverték a somogyitelepi kántort, majd később a káplánt.

A tárgyaláson történeteket dr. Lóránt László kirendelt ügyvéd is kifogásolta fellebbezéseiben. Az ügyvéd jelezte, hogy a tömeg *„minden alap és ok nélkül áttörte a korlátot, berontott a bírői emelvényig, megverte a vádlottat és a védőt, de a bíróságot is megverte volna, ha idejében ki nem mennek [...]».* Az ügyvéd a tárgyalás közben többször kérte erre hivatkozással az eljárás megszakítását. A védő védőbeszédét a folyamatosan erősödő lárma

---

miatt már el sem tudta mondani. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy a szegedi népbíróság első fokon 12 évi fegyházra ítélte a lelkeszt. A kommunista hatalmi nyomásgyakorlás ellen azonban még lehetett védekezni úgy, hogy a pert egy másik népbíróságra próbálták meg átvinni, és az idegen településen működő népbíróság jóval enyhébben ítélkezhetett. Karácsonyi Guidó eljárásában a NOT új népbíróságként a Budapesti Népbíróságot jelölte ki, amely a lelkeszt másfél év börtönbüntetésre ítélte.¹⁴

Hasonló jelenségek játszódtak le Veszprémy Dezső tartalékos főhadnagy és társainak a perében. A vádlottak az V. katonai kerület alárendeltségében tartozó 105/11. sz. zsidó munkásszázad tagjaiként teljesítettek szolgálatot a szovjet hadművelleti területen. Ez a típusú tevékenység nagyon szigorúan került megítélésre, ezért a politika erők is nagy figyelemmel kísérték az ügyet, ami eleve meghatározta a tárgyalás hangulatát. A tárgyaláson kihallgatott egyik tanút a szünetben az egyik sértett rokona tetteleg bántalmazta, kétszer erőteljesen arcul ütötte. A védői fellebbezés szerint, *„Ezt heves szóváltás követte a bíróságnak az egyik teremben maradt tagjával, Csamangó István népbíró úrral a közönség részéről. A 6x5,50 méternyi nagyságú szobában a tárgyalás alatt legalább 50–60 személy szorongott, s az inzultus pillanatában kb. 25 lehetett [...]”*. A történetek miatt a következő tanú, egy asszony, nem mert vallomást tenni, mivel az egyik vádlott felesége volt. A védőügyvéd jelezte, hogy *„saját személyemben a védelmet súlyosan korlátozottnak éreztem. Méltóztassék elképzelni a védőbeszéd előterjesztését, midőn minden oldalról pár centiméternyire veszik körül a védőt abban az izzó hangulatban. Érzésem az volt, ha a hallgatóságnak a legkisebb nem tetsző szó felzavarja az idegeit, nincs menekvés. Ennek nyoma természetesen az iratokban nincs [...] és az általam ma is ügydöntőnek tartott okfejtések előterjesztését nem mertem megtenni [...]”*. A vádlottak egyébként a tárgyaláson jelezték, hogy a Katonapolitikai Osztályon bántalmazták őket, Börcsök Imre vádlott egyik fogát Klein Mátyás politikai nyomozó ki is verte. Mindez azonban nem érdekelte a bíróságot ebben a hangulatban, elretentő ítéletet hozott, és az első rendű vádlott főhadnagyot halálbüntetésre ítélte első fokon. Végül a főhadnagy büntetését a NOT életfogytiglani börtönbüntetésre enyhítette.¹⁵

A kialakuló kommunista pártállam kb. 1947-től vált képessé arra, hogy a népbíróságokat képes legyen totális befolyása alá vonni. Az ezt megelőző időszakban a nekik nem tetsző, koalíciós párti népbírákat kiszorították a népbírósági rendszerből, így a Kisgazdapárt szegedi ifjúsági tagozatvezető-

jét, Lévay Bélát, és a Polgári Demokrata Párt népbíráját, Taraszovits Ödönt. Az 1946 ősztől fokozatosan alakuló új polgári pártokat az 1947. évi 34. tc. azonban már nem engedte be a népbírósi rendszerbe. Ezután a koalíciós pártoknak már csak olyan aktívák maradtak, akik nem voltak képesek ellenállni a kommunisták nyomásának. A vádakkal a politikai hatalom nagy számban tudta hosszabb-rövidebb időre eltávolítani a társadalom „reakciós” elemeit. Szegeden legelsőként az újonnan megalakult polgári pártok szegedi képviselői ellen használták fel ezt a jogszolgáltatási szert. Már 1947 elejétől indítottak eljárásokat a Magyar Szabadság Párt Délvidéki Szervezetének tagjai ellen, akik közül a legprominensebb politikai személyiség Nagyiván János nemzetgyűlési képviselő volt, akit 1948-ban ítéltek el 15 év börtönre.¹⁶ Népbírósi eljárást indítottak még az utóbbi 1956-os tevékenysége miatt kivégzett Kovács Józsefet,¹⁷ a szervezet ifjúsági titkárát, és a Kereszt és Kard összeesküvésben 1950-ben kivégzett Halápi Józsefet, a párt egyik körvezetőjét.¹⁸

Az 1947-es választások után pedig a szegedi választásokat megnyerő Magyar Függetlenségi Párt szegedi aktivistái ellen hoztak intézkedéseket, Dr. Falcione Kálmánt, a párt helyi vezetőjét első fokon 10 év, másodfokon 5 év börtönre ítélték.¹⁹ Az Államvédelmi Osztály, később hírhedtté vált eszközeit alkalmazva, felszámolta a konzervatív jobboldali politikai struktúrát a városban, „agent provocateur” bevonásával egy fiktív illegális szervezet kialakulását segítette elő. A fiktív összeesküvésbe 40 jobboldali személyiséget keverték bele, akiket a szegedi népbírósi elítélt.²⁰

A két munkáspárt egyesülése után a tárgyaló tanácsokban immár döntő többségbe kerültek a kommunista elkötelezettségű népbírák, amelyek biztosították a kommunista hatalom politikai céljainak elérését. A politikai szándékok egyértelműen megmutatkoztak az 1948 őszi szövetkeztetési kampány idején, a termelőszövetkezeti csoportok ellen fellépő gazdák ellen politikai büntetőeljárásokat indítottak. Megfigyelhető, hogy ha a tárgyalás és az ítélethozatal még a kampány idejére esett, akkor az átlagosnál súlyosabb verdiktet alkotott a Népbírósi. A kampány megszűnése, a termelőszövetkezeti csoportok létrejötte után, mivel az ügy már nem tűnt fontosnak az államhatalom számára, másodfokon az ítéleteket akár jelentősen is csökkentették.²¹

A kommunista hatalom befolyását a számára fontos tulajdonok megszerzésére, és az ellenségesnek tartott rétegek megfélemlítésére is felhasználta. A Szegedi Népbírósi tárgyaló tanácsai ebben az időszakban már kételkedés nélkül magukévá tették a Belügyminisztérium Államvédelmi

---

Hatóságának adatait és a vádlottokról alkotott véleményét. Egy kisteleki kulák házaspár esetében például a népbíróság ítéletét döntően meghatározta a nyomozóhatóság nyilvántartása: a földosztást nem helyeslik, templomba a feleségével együtt jár, a helybeli papsággal jó viszonyt tart fenn, a demokratikus pártok tagjaival szemben gyűlölettel viseltetik. Mindezek miatt a tárgyaló tanács első fokon a férjet egyévi börtönre, a feleséget pedig másfél évre ítélte. A per valódi háttérét és a hatalom szándékait mutatta a vagyonelkobzás mértéke, ugyanis a kuláknak tartott feleség ingatlanvagyonának fele részét elkobozni rendelte a tanács. Az elkobzás mértéke másodfokon sem változott, holott a börtönbüntetés mértékét valamelyest még csökkentették is.²²

A Szegedi Népbíróság működésének 4 és fél éve alatt elvégezte azt a feladatot, amire eredetileg létrehozták. A Szegedi Népbíróság működésének legalapvetőbb feltétele azonban a politikai átalakulások folyamatában megszűnt. 1950 után az MDP kivételével a politikai pártok szegedi és megyei szervezetei felhagytak tevékenységükkel, ezzel népbíráik légüres térbe kerültek. Az immár kialakult egypártrendszer más megoldás után nézett.

JEGYZETEK ■

- 1 Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásszorgalmának történetéből 1944–1945. Szeged, 1980. (a továbbiakban: VDCSMMT 1944–1945.) 243–244. o.
- 2 Csongrád Megyei Levéltár (a továbbiakban: CSML) XXXIII. 3. MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottság Archivuma (a továbbiakban: XXXIII. 3.). 25. f. MKP Nagyszegedi Pártbizottság iratai. 1. fcs. 1. ő. e. Pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei. 1944. november 19.
- 3 „Harcos demokráciát”. Délmagyarország, 1944. november 25.
- 4 CSML XXXIII. 3. 26. f. Szegedi Nemzeti Bizottság iratai. 1944. december 12. A polgármester szerint „*A mai rendőrség nem áll hivatása magaslatán, kéri tehát egy szerv, a népbíróság felállítását, valamint azt, hogy ez a bíróság igazságos ítéleteket hozzon a nép ellenségével szemben. A régi nyilas párttagokat, akik azután megszűntek párttagok lenni, kedvezőbb elbánásban kell részesíteni, mint azokat, akik a legutolsó időkig tagjai voltak a nyilas pártnak. – Nyugodtabb légkört teremt meg az, ha a népbíróság ítélkezik és [ezért] a népbíróság működését a mai kipróbált törvények közé kell beiktatni.*”
- 5 Dr. Valentiny Ágoston polgármester tervzetét a szakirodalom eddig részletességgel nem ismerte. A dokumentum megtalálható: Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár I. 274. f. Magyar Kommunista Párt iratai. 15. fcs. Közigazgatási és jogügyi osztály iratai 200. ő. e. Népbírósági rendelettel kapcsolatos iratok.

- 6 A Szegedi Nemzeti Bizottság rendeletének szövegét közli és részletesen elemzi RUSZOLY József: A Szegedi Nemzeti Bizottság részvétele a demokratikus államhatalom gyakorlásában (1944. december–1945. január). In: Ruszoly József: „és így is a mi korunk”. Írások és források Magyarország alkotmánytörténetéhez 1944–1949. Budapest, 2006. 11–31. o. Függelék. Eredeti közlés in: Acta Juridica et Politica Szeged. Tom 13. Fasc. 6. Szeged, 1966. A Szegedi Nemzeti Bizottság 1945. január 2-i ülésének jegyzőkönyvét I. VDSCMMT 1944–1945. 289–290. o.
- 7 A Szegedi Népbíróság elnökei dr. Bózsó Ferenc, valamint 1947. végétől dr. Kiss Dezső törvényszéki tanácselnökök voltak. Először két tárgyaló tanácsot hoztak létre, amelynek vezetői dr. Bózsó Ferenc és dr. Margita István törvényszéki bírák lettek, majd az ügyek sűrűsödésével az igazságügy-miniszter növelte a tanácsok számát. A harmadik tanács vezetőjének dr. Komlóssy Albert szegedi államügyészt nevezték ki. 1945. október 4-én alakult meg a negyedik tanács dr. Tóth László törvényszéki tanácselnök vezetésével. Majd újabb két tanács felállítására került sor, dr. Félegyházi Pál és dr. Csaba Sándor törvényszéki tanácselnökök irányításával. 1945 júliusában megkezdte működését az igazolási tanács, vezetését általában dr. Csaba Sándor törvényszéki bíró, ritkán Margita István törvényszéki bíró látta el. 1948 januárjában a népbíróságon az átszervezés után négy tanács működött. Az első számú népbírósági és a külön tanács elnöke dr. Kiss Dezső, a második számú rendes tanács elnöke dr. Félegyházi Pál, az igazolási tanácsé dr. Kozma Endre volt. Ebben az időszakban a tanácselnökök jelentős igénybevételnek voltak kitéve, amihez az is nagyban hozzájárult, hogy átvették a két megszüntetett népbíróság ügyeit is. A Szegedi Népbíróságnak két kirendeltsége is működött. Az egyik Makón, ahol a tanácsvezető bíró szegedi volt, helyettese és a tanács tagjai azonban makóiak, valamint Makóról delegáltak népügyészt a tanács mellé. A másik hasonló összetételben Szentesen tevékenykedett, ahol szentesi és környékbeli ügyekkel foglalkoztak.
- 8 A kor szegedi politikai viszonyaira és történéseire I. FARKAS Csaba: Szeged köztörténete 1945–1948 között. In: Szegedi Műhely 2008/3. 197–252. o.
- 9 Néhány ilyen esetet I. Szeged története 5. 1945–1990. Szerk.: Blazovich László. Szeged, 2010. 611–612. o.
- 10 CSML XXV. 8. A Szegedi Népbíróság politikai peres iratai (a továbbiakban: XXV. 8.). NB. 1/1945. Fülöp Imre háborús és népellenes büntette.
- 11 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) XX-4-a. Népbíróságok Országos Tanácsa iratai. Elnöki iratok (a továbbiakban: XX-4-a.). 9. doboz El. XI. B. 1949. Ügyforgalmi kimutatások. Az ügyek száma 3707 volt, amelyből 3601-et fejeztek be.
- 12 Délmagyarország, 1946. február 22., 23. o.
- 13 MOL XX-4-a. 9. d. 1946. El. IV. L. 1. A szegedi népbíróságnál működő tanácsvezető bírák elleni panasz.
- 14 CSML XXV. 9/b. A Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai (a továbbiakban: XXV. 9/b.). B. 3968/1950. A per eredeti ügyszáma a NB. 244/1945. sz. volt.
- 15 Uo. B. 5808/1950. A per eredeti ügyszáma NB. 987/1945. sz. volt.
- 16 A Délvidéki Szervezet tevékenységére, a büntetőeljárásokra és a vádakra I. FARKAS Csaba: Társadalmi válaszfalak nélkül. Adalékok a Magyar Szabadság Párt szegedi történetéhez. Szeged folyóirat. 2003/9. 61–64. o.

-
- 17 Kováts perére I. CSML XXV. 9/b. B. 2532/1950. Az ifjúsági titkárt a Szegedi Népbíróság 1947 végén 4 év börtönre ítélte első fokon. (Titely János párttársát pedig 3 évre.)
  - 18 CSML XXV. 8. NB. 237/1947. Halálpít másfél év börtönre ítélték.
  - 19 Uo. 9/b. B. 2534/1951. dr. Falcione Kálmán és társai. A per eredeti száma: NB 493/1947. sz. volt.
  - 20 Uo. 9/b. B. IV. 2462/1950. A per eredeti száma 1262/1948. volt. A Lévay-féle csoportról ír: BÁLINT László: Különös szervezkedések Szegeden és környékén 1945–1953. Szeged, 2005. 49–75. o.
  - 21 Egy ilyen esetre I. CSML XXV. 8. NB 242/1949.
  - 22 CSML XXV. 9/b. B. 3552/1950. A per indulószáma a NB. 1586/1948. sz. volt. Huszár Gergely és társai.

A KECSKEMÉTI NÉPBÍRÓSÁG¹ A HELYI HATALMI KÜZDELMEKBEN ÉS SZEREPE AZ ELITVÁLTÁSBAN

Magyarország területén még folytak a harcok, amikor 1944 végén különféle országos és nemzetközi jelentőségű dokumentumokban megjelent a népbíróságok felállításának terve, annak érdekében, hogy felelősségre vonják a második világháború alatt elkövetett háborús és népellenes bűnök elkövetőit. A Szegeden megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjában már 1944. december 3-án megfogalmazta, hogy „a hazaárulókat, a felelős bűnösöket le kell tartóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak. Vagyonukat el kell kobozni.”² A Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 22-én nyilatkozatban vállalta, hogy bíróság elé állítja a háborús és népellenes bűnök elkövetőit. A nyilatkozatot a Szovjetunióval aláírt fegyverszüneti egyezményben is megerősítették 1945. január 20-án. Ennek a 14. pontjában rögzítették, hogy „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítélkezésben e személyek felett.”³

A népbíróságok felállításáról szóló rendeletet január 25-én hozta meg Debrecenben az Ideiglenes Nemzeti Kormány, majd 1945. február 5-én hirdették ki.⁴ Ekkorra már több népbíróság is megkezdte működését Magyarországon. 1945 májusáig a Budapesti Népbíróságon kívül vidéken, a törvényszéki székhelyeken 24 népbíróságot állítottak fel. A Kecskeméti Népbíróság 1945. március 26-án tárgyalt először.⁵ A Kecskeméti Nemzeti Bizottság (KNB) ülésén már jóval korábban, január 16-án, a kormányrendelet kihirdetése előtt foglalkoztak a helyi népbírósággal.⁶ A népbíróságokkal párhuzamosan, a rendeletnek megfelelően, a népügyészségeket is felállították. A népbíróságok bírói tanácsába a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban (MNFF) részt vevő pártok delegálhatták a népbírákat. A Kecskeméti Népbíróságon két bírói tanácsot állítottak fel. A második tanács felállításáról a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. május 4-én döntött.

A népbíróóságok és a népügyészségek felállításával párhuzamosan a politikai rendőrség szervezését is megkezdték. A népügyészségek, a népbíróóságok és a politikai rendőrség szorosan együttműködtek a háborús és népellenes bűnösök felkutatásában és felelősségre vonásában. Véleményem szerint, ezen szervek és a helyi nemzeti bizottság meghatározó szerepet játszottak a helyi hatalmi és társadalmi viszonyok 1945-ös gyors átalakításában. Éppen ezért a népbíróóságok vizsgálata során ki kell térnünk ezen szervek működési sajátosságaira és befolyásolási törekvéseire is.

1945 elejétől az újonnan berendezkedő politikai hatalom különféle adminisztratív eszközökkel igyekezett beavatkozni a Horthy-korszakban kialakult társadalmi-gazdasági viszonyokba. Sorra jelentek meg különféle „elszámoltató” szervezetek ennek érdekében. 1945 elejétől felállították az igazolóbizottságokat, amelyek az állami alkalmazottak lecserélésében és kontraszelektálásában játszottak szerepet. Mivel ennek eredményével a munkáspártok elégedetlenek voltak, 1946-ban a B-listázással igyekeztek kiszorítani a közzszolgálat különféle területeiről a „rég rendszer” híveinek vélt tisztviselőket. Véleményem szerint, 1945 első felében Kecskeméten a népbíróóság szerepe elsősorban az volt, hogy a korábbi elit reprezentánsait kirakatperekben meghurcolják. A perekről részletesen tájékoztatott a korabeli sajtó. Ezek az „elszámoltató” szervek sajátos összetételüknek köszönhetően mindvégig az MKP irányítási törekvései és dominanciája mellett működtek. Ezekbe a mások sorsáról döntő szervekbe a nemzeti bizottság instrukciói alapján a pártok delegálták a tagokat. A nemzeti bizottságnak az MNFF-et alapító pártok voltak a tagjai. A helyi nemzeti bizottság bal oldalát a Magyar Kommunista Párt (MKP) irányította, velük szorosan együttműködtek a Szociáldemokrata Párt (SZDP), a Nemzeti Parasztpárt (NPP) és a Szabad Szakszervezetek képviselői, míg a másik oldalon rendszerint a Független Kisgazdapárt (FKgP) és a Polgári Demokrata Párt (PDP) tagjai helyezkedtek el. Tehát a nemzeti bizottságban már 1945 elejétől sikerült biztosítani az MKP számára a többséget a vitás kérdésekben a szavazatok rendszerint négy–kettő arányban oszlottak meg. Mivel a nemzeti bizottságban helyet foglaló pártok delegálták a tagokat az igazolóbizottságokba, a B-listázó bizottságba és a népbíróósági tanácsokba a népbírákat, a baloldali delegáltjai ezekben mindvégig többségben voltak, így az MKP nyomást tudott gyakorolni e szervek működésére és rendszerint képes volt akarátát érvényre juttatni. Az 1945-ös és az 1947-es választáson is az ország összes törvényhatósági jogú városa közül itt, Kecskeméten utasították el leginkább a baloldali pártokat és kaptak legtöbb szavazatot, háromnegyedes többséget a polgári demokrácia és a magántulajdon alapján álló pártok.⁷

Az ország szovjet megszállását követően nem voltak helyhatósági választások, az MKP azonban ezen paritásos alapon nyugvó szervek segítségével (továbbá a megszálló Vörös Hadsereggel, a szovjet belbiztonsági szervekkel és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság erejével) biztosította helyi hatalmát.

1945 őszéig az MKP tagjai ellenőrzésük alatt tartották a népbíróság működése szempontjából más meghatározó pozíciókat is, ezért fontos e területeket is megvizsgálunk. A helyi népbíróság vezetője, Gereben János, az MKP tagja volt. A város rendőrkapitánya, Bánó Mihály, a MKP delegáltja volt a nemzeti bizottságban. A nyomozásokat és kihallgatásokat végző Politikai Rendészeti Osztály helyi vezetője, Bárd Dezső, szintén MKP tag volt. Ők nem egyszer közvetlenül beleszóltak a népbíróság működésébe. A Kecskeméti Népbíróság vezetője, Gereben János 1945. április 26-án írt a nemzeti bizottságnak, ebben azt kifogásolta, hogy a „*a Kecskeméti Népbíróság [...] ítélezésében nem egyszer tapasztalt módon túl enyhének mutatkozott. [...] Az ítélezések enyhésége is nem lebecsülhető következményekkel jár a közhangulatra. Egyrésztől elkedvetleníti, megdöbbeníti azokat, akik a demokratikus Magyarország felépítésében purifikáló munkát végeznek, másrésztől megkönnyebbülést, sőt elégtételfélét érznek azok, akik maguk is a vádlottak mentalitását osztják. Mindezekben a hibákon csak akként lehet segíteni, ha a népbíróság a rendelet adta határok között szigorúbban ítélezik, tehát olyan összetételű, amely ezt keresztül is tudja vinni. [...] Enyhíteni vagy kegyelmezni, más hatóságok hivatottak, nem a népbíróság.*” Ezért azzal állt elő a dr. Gereben János népbírósági tanácsnok: „*Kérem a népbírósági tanácsokat (a már meglévőt is) oly tagokból újjáalakítani, akik átértik annak fontosságát, hogy a múlt rezsím bűncselekményei, minden más szempont háttérbe helyezésével, akként büntetendők, hogy a büntetésnek úgy a megtorlásban, mint a megelőzésben álló eredménye elérhető legyen.*”⁸ Továbbá megjegyezte, hogy túl sok az ügy, ezért fel kell állítani egy újabb tanácsot is, és újabb népbíróságot kell kinevezni.

Gereben János a Kecskeméti Lapok 1945. május 31-i számába is írt cikket e témában „*Valami nincs rendben a kecskeméti népbíróságnál*” címmel abból az alkalomból, hogy az egyik fővárosi lap bírálta a Kecskeméti Népbíróság „feltűnően enyhe” ítélezési gyakorlatát. Gereben azt elemezte, hogy mi ennek az oka. Szerinte a népbírók politikailag nem megbízhatók. Véleménye szerint a népbírákat arra kell nevelni, hogy a letűnt rezsím az ő ellenségük volt, mert csak így képesek lesújtani a reakcióra. A KNB felelt a népbírók megbízhatóságáért, ezért még egyszer felhívta a figyelmüket: „*vegyék revízió alá a népbírók kijelölését s oly egyéneket küldjenek be, akik a saját bőrükön*

---

elszenvedett ostorcsapások következtében átérezni képesek a bíraskodásban rájuk háruló feladatok súlyát és el akarják és el tudják taposni a reakciót; küldjék be az üldözöttek, az elnyomottak és a kizsákmányoltak osztályának kipróbált harcos képviselőit. Kezeskedem, hogy ez esetben nem lesz baj a Kecskeméti Népbíróságnál.”⁹

A nemzeti bizottság 1945. május 4-i ülésén dr. Gruder János¹⁰ népügyész javaslatára arról tárgyaltak, hogy a népbíróságnak a büntetéseket szigorítania kell. A népügyész azzal a javaslattal állt elő, hogy „*a népbíróságnak két fontos szempontot kell szem előtt tartani az ítélkezésekkor. A lakosság szívesen olvassa a súlyos ítéleteket. Sőt el is várja azokat. Szeretné, ha a politikai bűnösök minél hamarabb megkapnák megérdemelt büntetésüket. Súlyos és sürgős ítéletekre van szükség. Ezért azt javaslom, hogy a pártok hassanak oda, hogy a népbírósági tanácsba küldött tagjaik önként mondjanak le megbízásukról. Ezután küldjenek be a pártok olyan új tagokat, akik a szigorúbb ítélkezésektől sem riadnak vissza.*” Ezután Bánó Mihály rendőrkapitány a nemzeti bizottság ülésén kijelentette, hogy „*nem enyhe ítélet, de túl enyhe ítéletet hoztak a népbírák. Ezt mi sem mutatja jobban, minthogy a népbíróság szabadrábra helyezése után a rendőrség volt kénytelen a szabadrábra helyezett egyéneket internálni. Beszélünk, követeljük a reakció kiirtását, de nem merünk ítélkezni. Tessék visszavonulni, mi rendőrök majd ítélkezünk. Kérem az ítéletek megszigorítását és a delegált tagok, illetve népbírák kicserélését. Szavazással való döntést kérek ebben a javaslatban.*” Ezt követően a KNB elfogadta „*az ítéletek szigorításának érdekében a pártok vezetőségén keresztül a népbírósági tagok kellő informálását.*”¹¹ Tehát jól látható, hogy az MKP tag népügyész és a rendőrség vezetője a nemzeti bizottságra nyomást gyakorolt annak érdekében, hogy olyan tagokat delegáljanak a pártok a népbírósági tanácsba, akiket a korábbi rendszerben üldöztek, mert ők szigorúbb ítéleteket fognak hozni. Mindezt azzal magyarázták, hogy a közvélemény szigorú büntetéseket vár el, holott ez inkább az ő elképzelésük lehetett.

A népbírákat és népügyészeket is a nemzeti bizottság előterjesztése alapján nevezték ki, és munkájukat is e szerv értékelte. A kecskeméti törvényszék elnöke, dr. Bencsik Géza 1946. január 26-án, majd február 5-én is megkereste a nemzeti bizottságot, hogy a népbírósági tanácsvezető bírák működéséről tegyen bizalmas jelentést. A nemzeti bizottság 1946. február 15-én azt írta jelentésében a törvényszéki elnöknek, hogy dr. Sági Mihály¹² tanácsvezető bíró „*politikai és szakmai szempontból megfelelő működést fejtett ki, ugyanakkor dr. Révész Zoltán mindkét szempontból kiválóan tevékenykedett. Dr. Tabakovits Endre erélytelensége miatt népbírósági tanácsvezetésre nem*

*alkalmas, s ennek következtében nevezett már az N. B. tudomása szerint leváltást nyert.*¹³ Tehát a népbírák munkáját politikai szempontból is minősítette a nemzeti bizottság és a leváltásukat is kezdeményezhette. Az is egy sajátos eset, hogy Révész Zoltán bírót az igazolóbizottság 1945 márciusában csak feddével igazolta, majd néhány hónappal később a feddést eltörölték és igazolták, majd egy hónap múlva ő lett a Kecskeméti II. számú Népbíróság tanácsvezető bírója.¹⁴ Minden bizonnyal igazolásának az lehetett az ára, hogy népbírósági tanácsvezető bírói tisztét el kellett fogadnia.

A Kecskeméti Népbíróság iratai közül elsősorban a háború előtti és alatti helyi elitre vonatkozó peranyagokat vizsgáltam. Ezek nagy mennyiségű információt tartalmaznak az új politikai vezetőkre és a politikai rendőrség működésére nézve is. A periratok alapján megállapíthatjuk, hogy a kevésbé befolyásos emberekkel a politikai rendőrségen brutálisabban bántak, aminek szintén a megfélemlítés és leszámolás lehetett a legfontosabb oka.

Népbírák és népügyészek

A fentiek fényében érthető, hogy a Kecskeméti Népbíróságon az egyes pártok által delegált népbírák igen gyakran cserélődtek. Többször is előfordult, hogy azért nem tudták megtartani a tárgyalást, mert a népbírák nem jelentek meg azon. Ennek az egyik oka az volt, hogy a népbírák rendszertelenül kapták meg a nekik járó napidíjat a részvételért, a másik az, hogy a pártok szigorúbb ítéleteket vártak tőlük, ezért a KNB-ben gyakran kritizálták őket, és a pártok visszahívták az egyes népbírákat.¹⁵ Adataim szerint összesen 61 népbíró, 9 tanácsvezető bíró és 8 népügyész vett részt a Kecskeméti Népbíróság munkájában.¹⁶

Dr. Révész Zoltán¹⁷ törvényszéki bíró, a II. számú népbíróság vezető bírója 1945. szeptember 3-án levelet írt a helyi MKP részére, ugyanis az MKP által delegált népbírák nem jelentek meg a tárgyaláson, ezért azt el kellett napolni.¹⁸ Az I. számú népbíróság vezető bírója, dr. Tabakovits Endre¹⁹ is jelentette a törvényszék elnökének 1945. október 15-én, hogy a népbírák 10–20 percet késnek a tárgyalásról, és az egyikről minden ok nélkül elment az MKP által delegált Sztraka József népbíró, ezért a tárgyalást fel kellett függeszteni. Ugyanez a vezető bíró néhány nappal korábban, október 13-án is írt egy jelentést a törvényszék elnökének. Ebben kifejtette, hogy *„1945. év október 12. napján a Kecskeméten a Városháza épületében lévő népbíróság főtárgyalási termébe és irodahelyiségeibe ismeretlen egyének behatoltak és ott tüntetést*

---

rendeztek. A népbíróság tagjaihoz, a népügyészhez és iroda személyzet tagjaihoz különböző fenyegető szavakat intéztek, kiabáltak, lármáztak, kb. egy órán keresztül, sőt néhány hivatalos ügyiratot is szédobáltak.”²⁰ Erről az esetről október 14-én Bánó Mihály is jelentést küldött Tömpe Andrásnak. Bánó leírta, hogy október 12-én délelőtt 350–400 fő bevonult a tárgyalásra, és követelte a népbíróság lemondását és a népügyész távozását. 14-én Garbera Sándor népügyész a karhatalom kirendelését kérte a népügyészségre, amit az alacsony létszámra hivatkozva Bánó nem teljesített. A népügyész előadta, hogy valaki „bottal az asztalára ütött és tudomása szerint egyik vagy állítólag mindkét gépirónőt az ablakon való kidobással fenyegették meg.”²¹

Tabakovits Endre három nappal később írt újabb jelentésében megvilágítja, hogy véleménye szerint mi is lehetett az incidens oka, és a javaslatait is leírta a probléma kezelésére vonatkozóan. „Az a meggyőződésem, hogy Sztraka József népbíró [...] mulasztása és ténykedése bevezetése volt annak a kecskeméti népbíróság helyiségeiben 1945. évi október hó 12. napján lezajlott tüntetésnek, melyről Elnök Úrnak [...] jelentést tettem. [...] Az a szerény véleményem, hogy a folyó hó 12-ikihez hasonló vagy annál is elfajultabb tüntetések felette kívánatos megelőzése, illetőleg elkerülése céljából a küszöbön álló országgyűlési képviselő választások alatti időre kitűzött valamennyi kecskeméti népbírósági főtárgyalás leállítandó lenne.”²² A későbbiekben is, novemberben és 1946 januárjában is több panasz érkezett a népbírák pontatlanságára és arra, hogy emiatt tárgyalásokat kellett elnapolni. Megállapíthatjuk, hogy a város lakosságának egy része nem szimpatizált a népbíróság tevékenységével, és ezt szervezett formában is kifejezésre jutatták.

Gereben János népügyész lemondott a tisztségéről 1945 júliusában, a helyére a nemzeti bizottságnak kellett javasolnia valakit. Ez elég komoly problémát jelentett, ugyanis erre a posztra nem volt érdeklődő a városban. A Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnökhelyettese írt a nemzeti bizottságnak augusztus elsején, hogy értesítették a kecskeméti ügyvédeket, hogy népügyésznek lehet pályázni, de egyikük sem pályázott a tisztségre.²³

Az Igazságügyi Minisztériumból küldtek levelet a nemzeti bizottságnak augusztus 18-án. Ebben leírták, hogy „a kecskeméti népügyészségnél eddig szolgálatot teljesített népügyészek népügyészi állásukról lemondtak, s így ez idő szerint dr. Garbera Sándor népügyész az egyedüli, aki tényleges szolgálatot teljesítene”. A Kecskeméti Rendőrség Politikai Rendészeti Osztályának vezetője augusztus 9-én arról értesítette a minisztérium munkatársát, hogy Garbera ellen bejelentés érkezett. A levélben azt is megállapították,

hogy ha felmentenék dr. Garbera Sándort, akkor Kecskeméten nem maradna népügyész. A minisztériumból a következő javaslat érkezett: *„ennek a helyzetnek elkerülése végett, felkérem a Nemzeti Bizottságot, hogy – mielőtt nevezettnek népügyészi állása alól való felmentése tárgyában határoznék – az eset kivizsgálása mellett hozzám e tárgyban sürgősen javaslatot tenni s esetleg helyette a népügyész kinevezésre más alkalmas személyt ajánlani szíveskedjék.*” Továbbá azt is kérték, hogy két további jelölt is kellene, lehetőleg bírói vagy ügyvédi oklevéllel, vagy szükség esetén jogtudori oklevél is elegendő.²⁴ Tehát Garberát azért nem lehetett felmenteni az ellene érkezett feljelentés ellenére sem, mert nem volt kit kinevezni népügyésznek, és nem maradt volna a Kecskeméti Népbíróságon népügyész, ha őt felmentik.

1945. szeptember 7-én, a nemzeti bizottság ülésén Bánó Mihály kijelentette: *„Dr. Garbera nem lehet alkalmas népügyésznek akkor, mikor az elmúlt rezsimben többször is megjelent az elítélt Farkas Ferenc nyilasvezér társaságában, annak beszédeit meghallgatta és meglehetősen baráti szálak fűzték fentnevezetthez.*” Ezért az MKP nem tartja további működését helyesnek, és mielőbbi leváltását javasolja. A többi párt is bizalmatlanságát fejezte ki Garbera Sándor irányában.²⁵

Ugyanezen a napon a nemzeti bizottság kérte a minisztériumtól Garbera Sándor népügyész mielőbbi leváltását. A bizottság nem tudott megfelelő személyt javasolni a helyére, ezért kérték, hogy soron kívül küldjenek Kecskemétre két népügyészt. A nemzeti bizottság elnöke kérte, hogy dr. Gorzó György államügyész előéletéről és politikai megbízhatóságáról tájékoztassák, akit Bakos István (PDP) javasolt népügyésznek.²⁶

A nemzeti bizottság 1945. október 15-i ülésén Sztraka József (MKP) interpellációt nyújtott be a népbíráskodás ügyében. Azt javasolta, hogy a nemzeti bizottság küldjön egy bizottságot a népbíróságra a problémák kivizsgálására. Sztraka szerint a hibák azóta fordulnak elő, amióta dr. Garbera Sándor a népügyész. Ő mindig is ellenezte Garberát, mert nem alkalmas szerinte népügyésznek. Megállapította, hogy *„nagyon szomorú dolog, hogy nincs Kecskeméten egyetlen ember sem, aki a népügyésznek a tisztét elvállalná. Igaz, hogy jobb egy hónapban 100 000 pengőt keresni, mint 8 000-t.*” Fekete Sándor (SZDP) szerint a népügyész hiánya nem annyira az alacsony fizetésből ered, *„mint inkább az az oka, hogy a népügyésznek nem oly könnyű volt barátait elítéltetni. Nem akarják magukat az emberek a demokrácia ügyéért lejártni.*” Valójában nem találtak a városban olyan jogászt, aki hajlandó lett volna a baloldali pártok érdekeit kiszolgálni.

Dr. Nagy László (PDP) szóvá tette, hogy a nemzeti bizottság már négy hete nem ülésezett. Hetenként kellene ülésezni, hogy a hibákat meg tudják beszélni. Megállapította, hogy ő „*Dr. Garberát mindig kötelességtudó, becsületes embernek tudta, aki Farkas ügyvédnek soha nem volt barátja.*” A KNB Sztraka bejelentéseinek kivizsgálására bizottságot küldött ki a népbíróshoz.²⁷

Dr. Bakó Ferenc ügyvéd kérte a nemzeti bizottságtól, hogy ne terjesszék fel az Igazságügyi Minisztériumba, mert nem akar népügyész lenni. Dr. Vogt Károlyal volt közös irodájuk, de Vogt Károlyt a Népjóléti Minisztériumba miniszteri tanácsossá nevezték ki, így most egyedül viszi az irodát. Ha meg kellene szakítani ügyvédi gyakorlatát, tönkremenne. Bakó az NPP tagja volt, a párt őt javasolta, de ennek ellenére sem akart népügyész lenni.

Kovács Jenő, a nemzeti bizottság elnöke levelet írt október 19-én az igazságügyi miniszternek. Kifejtette, hogy a KNB a népügyészség élére „*olyan egyéneket kíván állítani, akik a nép érdekeit szolgálják, és akik a reakció fellépését megtudják gátolni.*” Ezért a KNB ismét, a korábban lemondott Gereben János gyakorló ügyvédet javasolta a népügyészség elnökének, aki már három hónapig betöltötte ezt a pozíciót. „*Nevezett a fenti idő alatt a rátermettségét már bebizonyította és a vádemelése következtében hozott ítéletei a közmegelegedését érdemelték ki.*” További két népügyészre is szükség volt, ezért javasolták dr. Gorzó Györgyöt és Lauer Károlyt. Ekkor a népügyészségen csak dr. Garbera Sándor működött, „*akinek mielőbbi leváltása ügyében a Nemzeti Bizottság jelentését már 588/1945. szám alatt f. évi szeptember 7-én megtette.*” Egy nappal korábban a helyi MKP már megírta arra vonatkozó javaslatát, hogy kiket ajánl népügyésznek, nem meglepő módon ugyanezt a három nevet említették meg.²⁸

A Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnökhelyettese két hónap elteltével, majd október 30-án ismét arról tájékoztatta a nemzeti bizottságot, hogy a népügyészi állásra egy kecskeméti ügyvéd sem jelentkezett. „*A jelentkezés hiányának okát a választmány többek között abban is látja indokolni, hogy a kamara működő tagjai az idősebb generációhoz tartoznak, ifjabb utánpótlás pedig nincs.*”²⁹ Ez minden bizonnyal azt jelenti, hogy az idősebb ügyvédek, akik megfelelő ismerettséggel és kapcsolatokkal rendelkeztek a városban, nem kívántak a megtorlásban és a korábbi középosztály üldözésében részt venni, mert a népbíróshoz tevékenységével a város lakóinak jó része nem szimpatizált.

1946. január 31-én Gereben János a népügyészség régi-új vezetője véleményt kért a nemzeti bizottságtól a népügyészek tevékenységére vonatkozóan. A KNB február 15-én azt írta, hogy politikai és szakmai szempontból is véleményezték a népügyészek munkáját. Eszerint „*dr. Gereben János mindkét szempontból a legteljesebb mértékben megfelelő, dr. Elek Lajos, dr. H. Nagy Lajos megfelelőek, ugyancsak megfelelő dr. Lauer Károly is.*”³⁰ Ekkor Gereben János szolgálataira még szükség volt és elégedettek voltak vele, néhány év múltán ez a felfelé ívelő karrier egészen másként alakult. Gereben János életéről viszonylag sok információt sikerült összegyűjtenem. Gereben János már a háború előtt is a helyi középosztályhoz tartozott, a második világháború után vezető népügyészként jelentős hatalom birtokosává vált.

Gereben János 1907. december 28-án született Lajosmizsén³¹. Apja is ügyvéd volt. 1925-ben érettségizett a Kecskeméti Református Tisza István Gimnáziumban, majd a helyi jogakadémiára járt, ahol 1929-ben szerezte meg az abszolutóriumot. Ebben az évben a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen jogi és államtudományi doktorátust tett. 1934-ben tette le az egyesített ügyvédi és bírói vizsgát. 1937-ben házasságot kötött Kozma Mártával. Amíg Gereben zsidó származása miatt ki nem zárták az ügyvédi kamarából, ügyvédként dolgozott. Önletrajzában azt írta, hogy „*1940. szept. 1-je óta kisebb-nagyobb megszakításokkal munkaszolgálatot teljesítettem, 1944. december 7-én a Németországba irányított századomtól megszöktem a felszabadító vörös hadsereghez.*”

Ezután belépett az MKP-ba, 1945. április 29-től népügyészség vezetője lett Kecskeméten. 1945. július 9-én kérelmezte felmentését az igazságügy-miniszternél, erről értesítette a KNB-t is. A miniszter július 18-án felmentette. Októberben az MKP és a KNB újra javasolta népügyésznek, így ismét ő lett a népügyészség vezetője. Gereben 1945-ben szorosban együttműködött a kegyetlen eljárásairól hírhedt Bánó Mihály vezette politikai rendőrséggel, a vádat az esetek többségében ő képviselte, szinte minden esetben szigorúbb büntetést kért. Gereben 1946. július 12-én ismét beadta felmentési kérelmét.³²

Az KMP megyei titkára jelentette 1946 decemberében, hogy Kecskeméten tervezik a Magyar Szabadság Párt megalapítását. Dr. Nagy László PDP elnök a pártja tagságát szeretné bevinni az új pártba. A tervezett tagok listáján zsidók és polgári személyek is szerepeltek. A listán volt dr. Gereben János neve is, aki ebben az időszakban lépett ki az MKP-ból, arra hivatkozva, hogy „*nem helyesli pártunknak a zsidó kérdésben folytatott politikáját. (Szerinte a pártban megtűrrik az antiszemitizmust.)*”³³

Ezek után Gereben János ügyvédként dolgozott a városban, majd Budapestre költözött. A rendőrség 1952. április 24-én vizsgálatot indított ellene, mert 1951. július 7-én mint osztályidegent ki akarták telepíteni Budapestről, de a kitelepítés elől megszökött, és az ismerőseinél hamis papírokkal bujkált. A vád szerint nővérét,³⁴ Tóvölgyi Oszkár korábbi őrnagy feleségét is megszöktette az internálásból, Zsákáról, amiért 3000 Ft-ot fizetett. A rendőrségen az életrajzában leírta, hogy 1945. elejétől 1946 végéig Kecskeméten néppügyész volt, előtte 1934-től ügyvéd, majd 1949 januárjáig ismét önálló ügyvéd volt. 1945-ben MKP tag lett, de az egyesüléskor kizárták, mint osztályidegent.³⁵

A Budapesti Központi Járásbíróság Gereben Jánost 1952. június 3-án bűnösnek nyilvánította közokirat- és magánokirat-hamisításban és vesztegetésben, ezért öt év börtönre, mellékbüntetésként 1000 Ft megfizetésére és nyugdíjigényének elvesztésére ítélték, öt évre eltiltották a közügyektől is. A Budapesti Megyei Bíróság 1952. július 14-én tárgyalta másodfokon az ügyet, Gereben ítéletét helybenhagyta.³⁶ 1957. április 11-én az Elnöki Tanács a hátrányos jogkövetkezmények alól kegyelemből mentesítette Gerebent, aki 1971. június. 7-én végleg külföldre távozott.³⁷

Ha összefoglaljuk Gereben János életútját, akkor elég jellemző kép rajzolódik ki előttünk: Gereben emancipált, beilleszkedésre törekvő, zsidó polgári családba született, jogi végzettséget szerzett, megnősült és ügyvédként dolgozott. 1940 őszétől behívták munkaszolgálatra, ahol négy évet töltött megaláztatásokban. A „felszabadulás” után MKP tag lett, és néppügyészként mindent elkövetett annak érdekében, hogy a népbíróság elé állított személyek minél súlyosabb ítéletet kapjanak. Minden bizonnyal a bosszú vezette az elszenvedett sérelmekért. A népbíróság elleni megmozdulások és a tárgyalások menete, a politikai rendőrség működése is nyomaszthatta, amiért egymást követően kétszer is lemondott. Ezek után eltávolodott az MKP-tól, és a polgári oldal felé orientálódott. Minden bizonnyal Kecskeméten elveszítette népszerűségét, ügyvédi irodája sem mehetett nagyon jól, ezért Budapestre költözött. Néhány év múlva Budapestről is ki akarták telepíteni, ami nyilvánvalóan rossz emlékeket ébresztett benne, ezért inkább hamis papírokkal a bujkálást választotta. Letartóztatták, és öt évre ítélték őt, az egykori néppügyészt. Végül 64 évesen elhagyta az országot.

Összességében jól látható, hogy a népbíróság és a néppügyészség tevékenysége sem volt népszerű a városban. A népbírák gyakran cserélődtek, mert nem hoztak elég szigorú ítéleteket az MKP és a rendőrség vezetése szerint. A néppügyészi pozíciót sem igazán akarta egy jogász sem elvállalni

a városban. Ennek ellenére a különféle dokumentumokban rendszerint arra hivatkoztak az MKP politikájának támogatói, hogy a közvélemény igényli, sőt várja a szigorú ítéleteket.

Elitváltás és népbíróság Kecskeméten

A magyar társadalom közel száz éves polgári fejlődésébe 1944–45 folyamán többször avatkoztak be drasztikusan adminisztratív, hatalmi eszközökkel. Erre korábban csak rövid ideig volt példa, 1919-ben. Az erőszakos beavatkozás modellté vált 1944-ben, ami később többször is megismétlődött. Az elitváltások ekkor nem csak pozícióváltásokat jelentettek, hanem a tulajdonviszonyok radikális átalakítását, az emberek ellehetetlenítését, meghurcolását is.

1938-ig Kecskeméten a helyi elit viszonylag szervesen fejlődött. Az addigi „nyugalmasabb” időszakokban a tudás, az iskolai végzettség, a rátermettség, a család presztízse, a vagyoni helyzet volt meghatározó abból a szempontból, hogy az egyén olyan elitpozíciókba kerüljön, ami hatalmat biztosít a számára. A kecskeméti elittagok rendszerint helyben vagy a környékben születtek, magas iskolai végzettséggel (főként a helyi jogakadémián szereztek diplomát), saját házzal vagy belvárosi lakással, termőfölddel, rendszerint szőlővel és gyümölcsösökkel is rendelkeztek. Az elittagok számára generációs élmény volt az első világháborús frontszolgálat, ahol általában tiszti rangban szolgáltak, majd a Tanácsköztársaság rendszerével való szembe fordulás. Az elittagok a város legnagyobb időfizetői közé tartoztak, amit jól jövedelmező gazdasági vállalkozásuknak, vagy szabadpályás értelmiségi foglalkozásuknak köszönhetek (ld. 1. táblázat 4. és 5. oszlopának adatait). Rendszerint tagjai lettek a város törvényhatósági bizottságának, majd különféle egyházi, társadalmi szervezetekben töltötték be vezető tisztségeket, így multipozicionális elittagokká váltak.

A korabeli elitben jelentős súllyal szerepeltek a zsidók is, 1938-ban a város 25 legtöbb adót fizető polgárából 16 fő, nagyjából a kétharmaduk volt zsidó. Ők elsősorban gyümölcskereskedők voltak, illetve értelmiségiek (orvosok, ügyvédek).³⁸ A két elitsoport nem különült el élesen egymástól. Az első nagyarányú változás a helyi elitben 1944-ben a zsidók jogfosztásával, majd deportálásával következett be. A helyi zsidók javainak zár alá vételét és gettóba kényszerítését követően megindult a versenyfutás ingatlanokért, üzleteikért és ingóságaiért. A zsidók kifosztása ekkor jogilag szabályozott és hatóságilag felügyelt keretek között történt. Kisajátították a zsidók üzleteit,

---

vállalatait, árukészleteit is. Az orvosok és ügyvédek elhurcolt zsidó kollégáik javaira igyekeztek rátenni a kezüket.³⁹ Bibó István joggal jegyezte meg erre az időszakra vonatkozóan, hogy ekkor lehetett először munka és teljesítmény nélkül úgy javakhoz jutni, hogy egyesek kinézték mások értékeit és azt megszerezték maguknak, ez a gyakorlat mintává vált és a későbbiekben is folytatódott.⁴⁰ A javakból a lakosság igen széles rétegeinek jutott valami, ez növelte a német megszállás elfogadottságát is. Az egyre súlyosabbá váló szociális feszültségeket a zsidók javainak államosításával és szétosztásával próbálták enyhíteni.

Kecskemétet a szovjet megszállás előtt kiürítették. Az elit tagjai a szovjet megszállás elől részben külföldre menekültek, az ország más településein vagy a Kecskemét környéki tanyavilágban húzták meg magukat. A várost 1944. október 31-én foglalták el a Vörös Hadsereg katonái. Az elit azon tagjait vagy hozzátartozóit, akik 1945 első felében hazatértek, a politikai rendőrség rendszerint letartóztatta, majd jórészt népbíróság elé állította. A főbb bűnök elkövetői és felelősei nem tértek vissza a városba.

A második elitcsere 1945 első felében játszódott le Kecskeméten. A front átvonulása után az új hatalmi berendezkedés különféle adminisztratív és uralmi eszközökkel igyekezett felelősségre vonni és ellehetetleníteni a korábbi elit tagjait és középosztályi csoportjait. 1945 végére szinte teljes egészében kiszorították korábbi pozícióiból a Horthy-kori elitet, csak néhány tagja tudta megőrizni korábbi státuszát, vagy került még befolyásosabb pozícióba. Az 1945-ben formálódó új elit körében fontos lett az illegális kommunista múlt, különösen az, ha valakit meghurcoltak 1919-es szerepvállalásáért. A másik fontos előny az lett, ha valaki nem hagyta el a várost a kiürítés során, vagy napokon belül visszatért a közeli tanyavilágból.

A háborút követően az új hatalmi elit rekrutációjában a legfontosabb kiválasztási szempont a politikai megbízhatóság, a párhúság lett. A kezdeti időszakban fontos szempont volt a régi elittagokkal való kíméletlen leszámolásban való közreműködés is. Ennek következtében kerülhettek elitpozícióba olyan kétes hírű, az adatok szerint bűnöző és nem egy esetben nyilas múlttal rendelkező, de korábban a baloldaliságuk miatt is meghurcolt személyek, mint Básti Ágoston, Sztraka József vagy Bánó Mihály. Ők tekinthetők az MKP „epizód-elitje” reprezentánsainak 1944 és 1947 között.⁴¹

A régi elit felelősségre vonásában a népbíróság kiemelt szerepet kapott. A mellékelt elitábrán (1. táblázat) felsorolt 19 elittag mindegyikét népbíróság elé állították. Többen a korábbi elitből nem tértek vissza Kecskemétre: Liszka Béla polgármester, Kiss Endre főispán, Kiss Barnabás, a Baross Szövetség

elnöke, így őket nem tudták felelősségre vonni. Ellenben visszatért a városba Liszka Béla 18 éves fia, György és felesége, így – jobb híján – őket állították népbíróság elé. A 19 elittag közül 15 esetében tudjuk a letartóztatás idejét. Közülük tízet 1945 első felében, kettőt 1945 második felében és hármat 1946-ban tartóztattak le.

A Kecskeméti Népbíróság 19 elitellenes ügyéből három perirata hiányzik. Az általam vizsgált 16 ügyből hat esetben felmentették a vádlottat, 10 főt szabadságvesztésre ítélték, közülük négynek a vagyona egy részét is elkobozták. A tíz főre átlagosan több mint két és fél év börtönbüntetést szabtak ki. A 16 ügyből két olyan esetet ismerünk, amikor a rendőrség ítélet nélkül internált valakit, illetve a letöltött büntetése után internálta. Egy főt mentettek fel a perújrafelvétel során, Simala Jánost. Így a NOT elé kilenc elittag ügye került. Közülük három főt felmentettek, négy esetben csökkentették a kiszabott ítéletet, és két esetben hagyta helyben a NOT az ítéleteket, de az egyik esetben a fellebbezést követően itt is felmentő ítélet született.

Ha pusztán ezeket az adatokat vesszük figyelembe, arra a megállapításra is juthatunk, hogy különösebben súlyos ítéletek nem születtek a korábbi elit tagjaival szemben. Azonban ha úgy nézzük, hogy ezek az emberek évtizedeken át a város legbefolyásosabb, nagy tiszteletnek örvendő személyei voltak, és az új berendezkedésben néhány hónap alatt jó részüket letartóztatták és népbíróság elé állították, a perek jelentősége és „üzenete” megváltozik. A város lakói nyomon követhették, hogy a korábbi helyi elit tagjait – jórészt ártatlanul – rövid idő alatt meg lehetett hurcolni, lecsukni és megfélemlíteni, akkor az átlagemberek még kevésbé érezhették magukat biztonságban.⁴² A népbíróságok és a perek sajátos tükrét jelentették a helyi lapok, amelyek rendszeresen beszámoltak a tárgyalásokról. A perek a helyi közvéleményt élénken foglalkoztatták. A Kecskeméti Lapokból értesülhetünk arról, hogy a helyi nyilvánosságban, amelyben a kommunista párt nézőpontja volt a domináns, hogyan értelmezték a pereket.

Néhány elittag elleni per főbb vádpontjait és népbírósági ítéleteit mutatom be röviden a továbbiakban és az 1. számú táblázatban.

Dr. Szabó Iván felsőházi tagként, bankelnökként és gazdasági egyesületek elnökeként sokat tett annak érdekében, hogy Kecskemét gazdasági életét fejlessze. Szabó Ivánt 1938-ban másodszer választotta meg a város közgyűlése a felsőház tagjának, ahová Kecskemét egy főt küldhetett. A népgyűlés szerint Szabó felsőházi tagként nem tiltakozott a Szovjetunióval történő hadba lépés ellen és a zsidótörvények ellen sem. 1945. április 9-én tartóztatta le a rendőrség, a helyi népbíróság két év fegyházra és birtokai felének

---

elkobzására ítélte, majd a NOT felmentette és szabadlábra helyezte. Gesztelyi Nagy László országgyűlési képviselőt – az előzőhöz hasonlóan – azért ítélte el a Kecskeméti Népbíróság, mert a képviselőház döntéseiben részt vett, amikor az háborús és népellenes döntéseket hozott és nem tiltakozott azok ellen. Ugyanakkor Gesztelyi a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatójaként és szakíróként sokat tett Kecskemét és az ország gazdasági életének a fejlesztéséért. Őt másfél év börtönre ítélték, végül a NOT hat hónapra csökkentette büntetését, amit az ítélelhirdetésig jórészt letöltött.⁴³

Dr. Garzó Béla nyugalmazott gimnáziumi igazgatót és dr. Dezső Gyulát, a jogakadémia dékánját háborús hírveréssel vádolták, mert előadásai a háború ideje alatt szovjetellenesek voltak és Horthyt dicsőítették. A helyi népbíróság mindkettőjüket felmentette. Dr. Halmi Lajos a pénzügyigazgatóság vezetője volt 1944-ben, ő kezelte a zsidóktól elvett ingóságokat, ezzel összefüggésben több vádpontot hozott fel ellene a népügyész. A népbíróság jogszerűen tárgyalta az ügyét és felmentette, ami a többi ügy ítéleteihez képest „enyhe” eljárásnak tűnik.

Több üzemvezető ellen is népbírósági eljárásokat indítottak. Egyrészt azért, mert kizsákmányolták munkásaikat és rosszul bántak velük, másrészt, mert a háború alatt a termelés fokozására biztatták őket. A perekből rendszerint kiderül, hogy nem bántak rosszul embereikkel, és nekik, mint vezetőknek, hadi üzemek esetén, kötelességük volt a növekvő háborús szükségletek kielégítésére való törekvés. Ghiczy Pál a városi villanytelep igazgatója volt, akit több vádponttal is megvádolt a népügyész. A legfőbb vádpont az volt ellene, hogy a németeknek átadta a városban működő üzemek villamos berendezéseit és a munkásaival rosszul bánt, amiért első fokon hat év börtönbüntetésre ítélték. A per irataiból azonban kiderült, hogy a vádlott jól bánt munkásaival, az elektromos berendezéseket csak kényszer hatására adta át, és igyekezett azokat a városból történő elszállítása után is nyomon követni. Ennek ellenére mégis elítélték, a NOT mentette fel. Dr. Mendik István a gyufagyár igazgatója volt, őt azzal vádolták, hogy kizsákmányolta a munkásait és rosszul bánt velük. Ezért öt év börtönre, foglalkozástól való eltiltásra és nyugdíjigényének elvesztésére ítélték. A NOT egy év börtönbüntetésre változtatta az ítéletet. A vállalatok egyes vezetőin a pozícióba kerülő korábbi alkalmazottak igyekeztek megtorolni egykori valós vagy vélt sérelmeiket. Kecskeméti László a Platter János-féle konzervgyár személyzeti vezetője volt. Peréből kiderül, hogy a helyi internálótábor parancsnoka kényszerítette

az általa fogva tartottakat, hogy valljanak ellene, ami alapján ő feljelentette, és kérhette az eljárás megindítását ellene a politikai rendőrségen. Kecskeméti felmentette a népbíróság, ennek ellenére a rendőrség internálta.

Kovács László elítélése és vagyonának elkobzása azért volt fontos, mert így az MKP megszerezte a moziját, amiből a párt egyik legfontosabb bevétele származott 1945-ben. A gazdasági elit többi tagja esetében is jelentős szerepet kapott a személyes bosszú.

A keresztény-nemzeti szakmai szervezetek célja a zsidók kiszorítása volt az adott szakterületről. Ezeket a szervezeteket fajvédő céllal hozták létre a Tanácsköztársaság bukása után. A Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete (MÜNE) helyi elnökének Márkus Ferencet, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE) kecskeméti elnökének Matolcsy Károly nőgyógyászt választották meg. Mindketten tekintélyes, jelentős befolyással rendelkező emberek voltak és a perek tanúvallomásai alapján nem voltak antiszemiták, inkább védtek zsidó kollégáik érdekeit. A népbírósági tanúvallomások alapján megállapíthatjuk, hogy nem akarták ezeket a tisztségeket elvállalni, szabadkoztak, kényszer hatására vállalták, illetve nem vettek részt azok munkájában sem. Matolcsy ellen, elsősorban kormányzati kapcsolatainak köszönhetően ejtették a vádat, Márkust elítélték, de esetében hiányosak a levéltári iratok.

Kecskemét gazdasági életében az élelmiszeripar, a zöldség-, gyümölcs-, baromfi- és tojáskereskedők meghatározó szerepet játszottak. A zsidók kiszorítása mellett a helyi gazdasági élet prominens képviselőit a város főispánja igyekezett „meggyőzni” arról, hogy vállaljanak vezető szerepet a kecskeméti Baross Szövetség vezetésében. A kereskedők általában ebben nem akartak közreműködni, de Kiss Endre főispán különféle gazdasági pressziókkal általában elérte, hogy a kívánt személyek elvállalják a szövetség vezető tisztségeit. A perek alapján megállapíthatjuk, hogy többen is a helyi lapból értesültek arról, hogy ők lettek a szövetség tisztségviselői, és annak ellenére, hogy többségükben nem végeztek érdemi munkát, majd hamarosan lemondtak a tisztségükről, a népbíróság első fokon elítélte és csak a NOT mentette fel őket. Ezért állították népbíróság elé dr. Bende Sándor bankelnököt, a helyi Baross Szövetség volt elnökét, majd az alelnököt Simala János kereskedőt és Réthey Gyulát, a szövetség pénztárosát is.

A volt polgármester, dr. Liszka Béla és családja nyugatra menekült Kecskemét kiürítését követően, fia, Liszka György azonban 1945-ben visszatért Kecskemétre. A politikai rendőrség hamarosan letartóztatta, majd még az évben népbíróság elé állították a fiút, aki még nem töltötte be ekkor a 18.

életét.⁴⁴ Liszka Györgyöt, miután a rá kiszabott büntetését letöltötte, nem engedték szabadon, hanem a politikai rendőrség internálta. A következő évben hazatért dr. Liszka Béla felesége is, akit szintén népbíróság elé állítottak. Liszka Béláné ügyét a Kecskeméti Népbíróság 1946. július 3-án tárgyalta, ekkor már három hónapja volt előzetes letartóztatásban. Liszkanét népellenes büntetssel vádolták: azzal, hogy Kalmár Imrét akadályozta abban, hogy 1944. szeptember 2-án fasiszta és németellenes véleményét szabadon kinyilvánítsa, így egy év börtönbüntetést szabtak ki rá, ami alól a NOT felmentette, de így is közel nyolc hónapot töltött ott el a börtönben.

Összegzés

A népbíróság szerepe Kecskeméten elsősorban az volt, hogy az új berendezkedés az igazságszolgáltatáson keresztül is megmutassa erejét és azt, hogy nem kímélik a régi elitet. A Horthy-kori helyi elit tagjai, akik rendszerint megjárták Bánó Mihály börtönét és személyesen is megtapasztalták vagy csak hírét hallották vallatási módszereinek, miután a NOT felmentette őket és kiszabadultak – ha a politikai rendőrség ennek ellenére sem internálta – visszavonultak a közéleti szereptől, és örülhettek, hogy a helyi, első ítélethez képest „olcsón” megúszták.⁴⁵

Összességében megállapíthatjuk, hogy a Kecskeméti Népbíróság nem volt független igazságszolgáltatási szerv, mindvégig politikai, hatalmi céloknak volt alárendelve. A népbírák, a népügyészek, a politikai nyomozók sem személyükben, sem céljaikban nem a pártatlan igazságszolgáltatás érdekében tevékenykedtek. Ezt többek között az is bizonyítja, hogy a helyi hatalmi szerv, a nemzeti bizottság elsősorban politikai szempontok alapján értékelt a népügyészek és a tanácsvezető bírák munkáját. A népügyészség, a rendőrség és a politikai rendészeti osztály vezetői mellett, hogy MKP tagok voltak, nyíltan nyomást gyakoroltak a népbírákra a szigorúbb ítélezés érdekében. Az is előfordult, hogy a nemzeti bizottságban támadást intéztek dr. Nagy László ügyvéd ellen, mert népbíróság elé állított vádlottakat védett, majd le is tartóztatták.⁴⁶ Véleményem szerint az egyes népbíróságok sajátosságai, funkciói csak a helyi politikai, hatalmi viszonyokkal összefüggésben érthetőek és ismerhetők meg. Nem vizsgálhatjuk a népbíróságokat önálló, igazságszolgáltatási szervként, mert ebben az esetben nem derül ki valós szerepük a helyi hatalmi harcban és a társadalmi rendszerváltásban: az elit lecserélésében és látványos meghurcolásában sem.

1. táblázat: Kecskemét Horthy-kori elitjének tagjai a népbíróságon

Név (szül. év)	Posztciók	Végzettség	Az adó összege 1942. (pengő)	Legnagyobb adófizetők listáján elfoglalt hely, 1942.*	Politikai rendőrség/ Kecskeméti Népbíróságon vád	Kecskeméti Népbíróságon a tárgyalás időpontja, ítélet	NOT ítélet, perújra-felvétel,
Multipozicionális elittagok elleni perek							
Dr. Szabó Iván (1874)	Kecskeméti Leszámloló és Pénzváltó Bank elnöke, Kecskeméti Gazdasági Egyesület elnöke, Kecskeméti Szőlőgazdák Egyesületének elnöke, felsőházi tag, a város törvényhatósági bizottságának örökös tagja 1935-től, ügyvéd	jogász	3 650	17	1945. április 9-én tartóztatta le a politikai rendőrség. Nem tiltakozott a Szovjetunióval szembeni hadba lépés és a zsidótörvények ellen.	1945. 05. 18. 2 év fegyház, 5 holdon felüli birtokait elkobozták. (48 holdas birtokából 24 hold szőlő volt)	1945. 10. 31. felmentették és szabacilábra helyezték.
Dr. Gesztelyi Nagy László (1890)	Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója, országgyűlési képviselő (kiskőrösi mandátum)	jogász, egyetemi magán-tanár	2 390	34	1946. szeptember elején tartóztatták le, Ausztriából 1945. nov. végén tért vissza. Csatlakozott a Nemzeti Szövetséghez, nem emelte fel a szavát Szálasi ellen.	1946. 10. 09. 1 év 6 hónap börtön. Sokan kiálltak mellette.	1947. 02. 07. A háborús bűntett alól felmentették, népellenes bűnért 6 hónap börtönre ítélték.
Dr. Garzó Béla (1875)	Gimnázium-igazgató (nyugalmazott)	tanár	670		MOVE elbocsátásán háborús hirtverés.	felmentették	

Ghiczy Pál (1898)	A városi villanytelep igazgatója 1940-től memók	okl. gépész- memók	617		1945. 05. 11-én helyezték előzetes letartóztatásba. A rendőrségen megfellemlítették ezért vallott maga ellen. Háborús bűn: átadta a németeknek a gyárak villamos berendezéseit. Nyilas, németbarát.	1945. 07. 12. 6 év börtön, állásvesztés.	1945. 10. 03. megszüntette előzetes letartóztatását, 1946. 05. 10. felmentette.
Dr. Horváth Ödön (1901)	Főispán 1944. ápr. 26-tól, előtte a Kecskeméti Köziöny laptulajdonosa, főszerkesztője, a Kecskeméti Ipargyesület elnöke, a Kecskeméti Gazdasági Vasút igazgatósági tagja.	jogász	1 990	52		Hiányzik a perirat.	1 év börtön (Pétemé)
Dr. Dezső Gyula (1887)	Jogászprofesszor, a Jogakadémia dékánja 1936-tól	jogász	1 502	84	1945. 05. 05-én tartóztaták le. Eltámadásai szovjetellenesek, a finneket dicsőítette, Horhtyt méltatta és példaként állította a hallgatók elé.	1945. 06. 25. Szabadlára helyezték, felmentették.	

Folytatás az előző oldalról.

Név (szül. év)	Pozíciók	Végzettség	Az adó összege 1942. (pengő)	Legnagyobb adófizetők listáján elfoglalt hely, 1942.*	Politikai rendőrség/ Kecskeméti Népbírószágon vád	Kecskeméti Népbírószágon a tárgyalás időpontja, ítélet	NOT ítélet, perújrafelvétel,
Dr. vitéz Matolcsy Károly (1892)	Kórházi főorvos, nőgyógyász	orvos	4 250	14	1945. 04. 27-én tartóztatták le a rendőrség. A MÖNE elnökeként a zsidó orvosok kizorítására törekedett.	1945. 10. 11. A Kecskeméti Népbírószágon ejtette a vádat. Jelentős kapcsolati tőkével rendelkezett.	
Dr. vitéz Márkus Ferenc (1889)	Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnöke 1937. 10. 10-től, ügyvéd, árvászkéi ügyész	jogász	1 639	71	1946. 03. 29. letartóztatták. A MÖNE helyi elnöke, népelelves, fasiszta-barát.	Hiányosak az iratok.	
Dr. Hegedűs Ferenc (1879)	ügyvéd	jogász	2 780	32	MÖNE tag, zsidóellenes.	1946. 05. 13. Hiányosak az iratok.	
Gazdasági elit ellenes perek							
Simala János (1901)	Gyűmölcskereskedő	Okl. gépészmérnök	22 840	2	1945. 05. 20-án tartóztatták le. A Baross Szövetség alelnöke , németbarát, zsidó kereskedők kizorítása.	1945. 05. 08. 4 év börtön, ház, szántó, szőlő elkobzása. 1945. 07. 28. perújrafelvétel, felmentették.	

Dr. Bende Sándor (1893)	Kecskeméti Népbank elnöke, ecetgyár- tulajdonos	5 341	10	1945. 06. 05-én tartóztal- ták le. Baross Szövetség helyi elnöke (1943. 01.-1944. 05.) a zsidó kereskedők kiszorítása.	1945. 05. 28. 5 év börtön, ház, szóló, szántó elkobzása.	1945. 07. 30. 1 év börtön, a vagyonelkob- zást mellőzték. 1946. 10. 18. perújrafelvétel a KN felmentette, de leíjlötte az egy évet.
Ifj. Réthey Gyula (1911)	Porcelán és üvegke- reskedő	1 333	102	A Baross Szövetség pénztárosa.	1945. 09. 06. 6 hónap börtön.	1948. 06. 07. NOT hely- benhagyta az ítéletet. 1948. 10. 11. perújrafelvétel során felmen- tették.
vitéz Kovács László (1890)	Árpád mozi tulajdo- nosa, üzemvezetője	3 296	25	1945. 03. 23-án helyez- ték előzetes letartóztá- lásba. Zsidóellenes német pro- paganda film lejtátszása, híffekezeti elleni izgatás.	1945. 03. 29. 1 év börtön, 1 év internálás, 3 év hivatalvesztés, vagyonelkobzás (a moziját akarta megszerezni az MKP).	1945. 05. 25. az ítéletet helybenhagyta, de mellőzte az internálást és a hivatalvesztést. 1945. 11. 16. KN perújrafel- vétel, szabad lábra helyezték. 1946. 05. 14. KN 8 hónap börtön, amit már kitöltött.

Folytatás az előző oldalról.

Név (szül. év)	Pozíciók	Végzettség	Az adó összege 1942. (pengő)	Legnagyobb adófizetők listáján elfoglalt hely, 1942.*	Politikai rendőrségi/Kecskeméti Népbírósságon vád	Kecskeméti Népbírósságon a tárgyalás időpontja, ítélet	NOT ítélet, perújrafelvétel,
Dr. Mendik István	Gyufagyár-igazgató	okl. gépészmérnök	1 596	72	1945. 06. 25-én helyzetük előzetes letartóztatásba. Bántalmazták a rendőrségen. Munkásait kizsákmányolta, szidalmazta, nem engedte orvoshoz őket ezért népelelmes, fasisztabarát.	1945. 09. 04. 5 év börtön, állásvesztés, foglalkozástól való eltiltás, házát elkobozták, nyugdíjigényét elvesztette.	1946. 02. 16. 1 év börtön.
Szakértelmiségi, kulturális elit ellenes perek							
Dr. Batka Ferenc (1898)	Országos Tisztviselő Betegápol ellenőrző orvosa (Dr. Dobák István tisztifőorvos jelentette föl)	orvos			1945. 04. 05. letartóztatták. A Magyar Megújulás Párt helyi alapítója, nyilas, a zsidó betegeket nem kezelte.	1945. 06. 19. és 09. 15. Felmentették, mert kiderült, hogy ahol tudta segítette a zsidókat.	
Dr. Halimi Lajos (1885)	Pénzügyigazgató, miniszteri tanácsos	jogász		budapesti lakos	1945. 04. 24-én tartóztalták le. Minden bizonnyal megfélemlítették. Mászt mondott a rendőrségen és mászt a bíróságon. Szovjetellenes, zsidóellenes kijelentéseket tett. Zsidó javakat lopott és osztogatott.	1945. 06. 28. felmentették és szabadlábra helyezték.	

Kecskeméti (Kaiser) László (1896)	A Platter Konzervgyár személyzeti vezetője	Kereskedelmi érettségi	1945. október 27-én tartották le. Németbarát, a munkások érdekei ellen dolgozott. A termelés fokozására szóltotta fel a munkásokat a német győzelem érdekében.	1945. 12. 20. Felmentették, szabadlábra helyezték, de a rendőrség internálta.	1946. 11. 23. Nem bűnös, a bíróság korábban szabadlábra helyezte.
A korábbi városirányítási elit hozzátartozói ellenes perek					
Liszka Béláné (1905)	A volt polgármester felesége		1946. márc. 25-én tartották le. Népellenes bűntett, mert Kalmár Imrét akadályozta abban, hogy fasiszta és németellenes véleményét szabadon elmondja.	1946. 07. 03. 1 év börtön	1946. 11. 11. felmentették, szabadlábra helyezték.
Liszka György (1927)	A volt polgármester, Liszka Béla fia	Gimnáziumi tanuló	1945. aug. 17-én tartották le. Zsidóellenes, háborús bűnös, mert belépett az SS-be.	1945. 09. 15. 6 hónap börtön	1946. 05. 13. helybenhagyta az ítéletet, de 8 hónapig tartották fogva a börtönben, majd internálták Kalocsára.

* Az 1942-es virilislista nem tartalmazza a zsidókat.

Forrás: A Kecskeméti Népbíróság áttekintett perrei: BKMÖL XXV. 18., továbbá BKMÖL IV. 1905. Kecskemét Város Igazoló Választmányának iratai. 1935–1944/45.

- 1 A Kecskeméti Népbíróság működésének sajátosságait és több korábbi elittag periraitainak összefoglalását egy korábbi tanulmányban mutattam be részletesen. Ebben a tanulmányban négy elitsoportot különítettem el az ellenük folyó vádák és korábbi társadalmi gazdasági szerepük alapján. RIGÓ Róbert: Ügyek és következtetések a Kecskeméti Népbíróságról. In: Bács-Kiskun megye múltjából XXIV. Szerk.: Gyenesei József. Kecskemét, 2010. 360–409. o.
- 2 ROMSICS Ignác (szerk.): Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. Budapest, 2000. I. k. 380. o.
- 3 A népbíróságokat az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. számú rendelete a népbíráskodásról alapján állították fel, ezt módosították az 1440/1945. M. E. rendelettel, amelyeket később 1945. szeptember 16-án törvényerőre emeltek az 1945. évi VII. törvénnyel.
- 4 TÁNCZOS-SZABÓ Ágota: Népbíróságok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között. In: Bács-Kiskun megye múltjából XX. Szerk.: Szabó Attila. Kecskemét, 2005. 316. o.
- 5 A Kecskeméti Lapok 1945. január 11-i számában arról tudósítottak, hogy a KNB Sztraka József indítványára elhatározta, hogy felállítja az ideiglenes népbíróságot, „*a város elfajult állapotának rendezésére.*” Azt is bejelentették, hogy ez a népbíróság a kormány hivatalos rendezéséig működik, azután átalakul a rendezésnek megfelelően. Ha a „*régi bírák nem állanak rendelkezésre akkor a pártok jelölik ki*” őket. Kecskeméti Lapok 1945. január 11. – A Kecskeméti Lapok január 21-i számában arról írtak, hogy a KNB elhatározta, „*hogy a már felállított népbíróság a munkáját azonnal megkezdi a politikai vonatkozású ügyekben és azon bűnügyekben, amelyek e rögtönítélő bíróság elé tartoznak.*” Először a Bankós- és a Deák-ügyeket tárgyalja a népbíróság. Elhatározták, hogy a népbíróság tagjainak számát 5-ről 11-re emelik. Addig működik, míg a törvény meg nem jelenik erről.
- 6 A törvényszék elnöke 1946. február 4-én javasolta a nemzeti bizottságnak, hogy a két népbírósági tanács mellé állítsanak fel egy harmadikat is, mert nagyon sok ügyet kell tárgyalniuk. Erre azonban ekkor még nem került sor. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) XVII. 46. A Kecskeméti Nemzeti Bizottság iratai (a továbbiakban: XVII. 46.). 41/1946.
- 7 Az 1945-ös választáson az FKgP 73%-ot a PDP 2%-ot kapott, így összesen háromnegyedes többséget kaptak a jobb oldalon elhelyezkedő pártok. Az 1947-es választáson lényegében ugyanez az eredmény ismétlődött meg, csak a pártok közötti szavazatarányok változtak: FKgP 38%, Demokrata Néppárt (DNP) 31%, Magyar Függetlenségi Párt (MFP) 2,89%, Független Magyar Demokrata Párt (FMDP) 3,78%, PDP 0,18%, Keresztény Női Tábor 1,37%. RIGÓ Róbert: Elitváltás Kecskeméten (1938–1948). PhD-értekezés, kézirat. PTE-BTK, Pécs, 2011. 248., 287. o.
- 8 BKMÖL XVII. 46. 59/1945.
- 9 Kecskeméti Lapok, 1945. május 31.

-
- 10 Gruder János és Gereben János feltehetően egy és ugyanazon személy. L.: a 31. lábjegyzetet!
- 11 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (szerk): Dokumentumok Kecskemét történetéből I. Kecskemét, 1975. 220–221. o.
- 12 Dr. Ságghi Mihály 1898. június 2-án született Beje községben. A középiskolát Rimaszombatban végezte, az egyetemet Budapesten. Kecskeméten kezdett dolgozni 1922 őszén, mint joggyakornok, 1929-ben járásbíróvá nevezték ki Nagyállóba, innét 1931-ben helyezték vissza a kecskeméti járásbíróvához. 1938-ban a törvényszékhez helyezték át, bírói minőségben. 1941-ben a zilahi törvényszékhez nevezték ki tanácselnökké, 1943-ban a nagyváradai ítélőtáblához táblabíróvá. „1944 őszén Nagyváradról eltávoztam, Kecskemét kiűritésekor Budapestre utaztam, ahonnan 1945. február 3-án tértem vissza ide s szolgálattételre a kecskeméti törvényszéknél jelentkeztem.” Nem volt párttag. BKMÖL XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróság iratai (a továbbiakban: XXV. 18.). 4/1945.
- 13 BKMÖL XVII. 46. 40/1946.
- 14 BKMÖL XVII. 406/a. A kecskeméti igazoló bizottságok iratai. Az I. sz. Igazoló Bizottság iratai. 912/1945.
- 15 Dr. Révész Zoltán 1945. szeptember 12-én levelet írt az államügyészség elnökének, melyben pénzt kért a népbírói tanúk útiköltségére és a népbírók napidijára, mert 1945. július elseje óta a népbírók „egy fillér napidíjat sem kaptak”. Később, 1945. december 6-án is megjegyezte, hogy a népbírók hónapok óta nem kaptak napidíjat. BKMÖL XXV. 18. 4/1945. Az is igaz, hogy a rohamosan növekvő infláció miatt ebben az időben a pénz egyre inkább elvesztette funkcióját. – A nemzeti bizottság 1946. szeptember 20-án az igazságügy-miniszterhez írt levelében kifejtette, hogy a népbírók és az igazoló bizottság tagjai „hosszú ideje nem kapnak napidíjat és így a delegáltak és családjaik nem tudnak megélni, ezért kérik a napidíjat.” BKMÖL XVII. 46. 822/1946.
- 16 Az MKP-nak 15 népbírója, az FKGP-nek 12, az SZDP-nek 6, az NPP-nek 8, a PDP-nek 11 és a szakszervezeteknek 9 volt, adataim alapján.
- 17 Dr. Révész Zoltán 1895. február 10-én született Nagybányán. 1944. október 7-én hagyta el Kecskemétet, mert beutalták Budapestre, az idegklinikára. Kecskemétre nem tudott visszatérni, mert a szovjetek elfoglalták a várost, ezért az igazságügy-minisztériumban jelentkezett szolgálattételre. Állítása szerint kényszer miatt esküt tett a Szálasi kormányra, mert ha nem tette volna le, nem kapott volna fizetést. Az igazolóbizottság 1945. április 24-én tárgyalta ügyét. A bizottság ekkor megfeddte. Egy újabb tárgyalás keretében 1945. augusztus 3-án igazolták, és a feddést hatályon kívül helyezték. Ezt követően II. számú népbíróság vezető bírója lett. BKMÖL XVII. 406/a., 815/a/1945.
- 18 BKMÖL XXV. 18. 4/1945.
- 19 Dr. Tabakovits Endre törvényszéki bíró, a népbíróság I. számú tanácsának vezetője 1945. október 2-től 1946. február 6-ig, bűnpártolás miatt folytattak ellene eljárást, majd B-listázták. TÁNCZOS-SZABÓ Ágota, 2005. 318. o.

- 20 Erre az ügyre Tánczos-Szabó Ágota is kitér tanulmányában. Ezt kiegészíti egyéb források alapján azzal, hogy a zavargás 4–5 órán át tartott, majd a tömeg a polgármesterhez vonult. A beszámoló szerint már korábban is voltak rendzavarások a városban. A népbíróság működése ellen 1946 elején is tüntettek Kecskemét főterén, és röpcédulákon is kritizálták a népbíróság tevékenységét. TÁNCZOS-SZABÓ Ágota, 2005. 319–320. o.
- 21 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 1.1 Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának iratai (PRO) (a továbbiakban: 1.1.) 1945–1946. (5. d.)
- 22 BKMÖL XXV. 18. 4/1945.
- 23 BKMÖL XVII. 46. 211/1945.
- 24 BKMÖL XVII. 46. 558/1945.
- 25 BKMÖL XVII. 46. (22. d.)
- 26 BKMÖL XVII. 46. 558/1945.
- 27 BKMÖL XVII. 46. (22. d.)
- 28 BKMÖL XVII. 46. 642/1945.
- 29 BKMÖL XVII. 46. 698/1945.
- 30 BKMÖL XVII. 46. 48/1946.
- 31 Gereben Jánost Gruden Jánosként anyakönyvezték születésekor. Apja a bejegyzés szerint: Gruden Adolf ügyvéd. Az 1938-as kecskeméti címtárban Gruder Adolf és János ügyvédek szerepelnek. Gereben nevű ügyvéd nem. Valószínűsítjük, hogy a fentebb már említett Gruder János néppügyész és Gereben János ugyanaz a személy.
- 32 XXV. 18. Nb. 4/1945.
- 33 Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban: PIL) XI. Az MSZMP Pest megyei Bizottsága Archivuma 34. f. A Magyar Kommunista Párt Dél-Pest Megyei Bizottságának iratai (a továbbiakban: XI. 34. f.). 6.
- 34 Gereben testvére az Angolkisasszonyoknál érettségizett Kecskeméten. Párizsban is tanult, majd apja kecskeméti ügyvédi irodájában dolgozott. Ezután Budapesten francia nyelvet tanított. 1939-ben ment hozzá őrnagy férjéhez, 1951-ben az ÁVH letartóztatta, majd 1951. június 25-én telepítették ki Zsákára. Július 16-án szökött vissza két gyermekével együtt Budapestre. PIL IX. 34. f. 6.
- 35 Ellentmondás van a két időpont között arra vonatkozóan, hogy Gereben mikor lépett ki az MKP-ból és, hogy kilépett-e vagy kizárták. Véleményem szerint az, hogy 1946 nyarán Gereben másodszor is lemondott a néppügyési tisztségről, arra utal, hogy nem volt elégedett az MKP irányvonalával, ezért szerintem a pártból való kilépés és a Magyar Szabadság Párthoz való közeledés tűnik a hihetőbb változatnak, és ez magyarázatot adhat a későbbi kitelepítési szándéokra és bebörtönzésre is. Meg kell jegyeznünk ugyanakkor azt is, hogy ebben az időszakban nem igazán kellettek racionális érvek az ilyen intézkedésekhez.
- 36 ÁBTL 3.1.9. Vizsgálati dossziék. Gereben János és társa V-85116.
- 37 ÁBTL 2.2.1 Operatív nyilvántartások. Kecskeméti személyekre vonatkozó iratok. I/13. 4./1241.

-
- 38 RIGÓ Róbert, 2011. 49. o.
- 39 Uo. 59–76. o.
- 40 BIBÓ István: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. Budapest, 1994. 19. o.
- 41 RIGÓ Róbert, 2011. 226–238. o.
- 42 1945-ben Kecskeméten nem volt biztonságban sem a magántulajdon, sem az emberélet. 1945 karácsonyának két napjában 14 embert gyilkoltak meg a szovjet katonák a rablások következtében. ÁBTL 1.1. 1945–1946. (3. d.) Kovács Bálint is megjegyezte lelkészi jelentésében, hogy 1945 karácsonya és az újév között 26 embert öltek meg a városban. Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára. Kovács Bálint lelkészi jelentése, 638/1945.
- 43 A NOT gyakran hozott olyan ítéletet, hogy a vádlottra annyi büntetést szabott ki, amit az ítélet kihirdetéséig már letöltött.
- 44 Liszka György ügyét részletesebben a Forrás 2010. februári számában mutattam be. RIGÓ Róbert: A Kecskeméti Népbíróság néhány ügye. In: Forrás, 2010/2. szám. 60–78. o.
- 45 Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk az áttekintett periratok alapján, hogy az elit tagjait nem bántalmazták a politikai rendőrségen, legfeljebb megfélemlítették őket, miközben a kevésbé közismert embereket szinte minden esetben brutálisan megverték és megkínozták. RIGÓ Róbert, 2010. 360–406. o. (Ügyek és következtetések...)
- 46 RIGÓ Róbert, 2011. 138–141. o. Dr. Nagy László ügyvéd a helyi PDP elnöke volt.

A ZSIDÓTÖRVÉNYEK VÉGREHAJTÁSA A KAPOSVÁRI NÉPBÍRÓSÁG PERIRATAINAK TÜKRÉBEN

Az 1848-as áprilisi törvények a rendi különbségek megszüntetésével és a legfontosabb szabadságjogok deklarálásával jelentős lépést tettek az állampolgári jogegyenlőség megteremtése érdekében. Igaz, a rendi különbségek felszámolását már a liberális reformellenzék által kiharcolt törvények megkezdték, amelyek ezáltal megteremtették az 1848-as polgári átalakulás jogszabályi alapjait.¹ A dualizmus kori jogalkotás a forradalom során kivívott eredményeket megőrizve, szerényebb mértékben ugyan, de tovább bővítette az egyenjogúság kereteit. A hazai zsidóság tagjai is ebben az időszakban válhattak magyarhon teljes jogú tagjaivá.² Eltekintve a szabadságjogok egy részének rendeleti szintű szabályozásától és azok érvényesíthetőségének problémájától, azt mondhatjuk, hogy a kiegyezés utáni korszakban kiépült polgári jogrendszer keretében a jogegyenlőség kérdésének szabályozása a XIX. század végére elfogadható módon történt meg. Fentiekkel ellentétben az 1920–1945 közötti időszakot azonban egy jogkorlátozó, jogfosztó korszakként kell jellemeznünk. A harmincas évek végétől ugyanis egyre nagyobb számban láttak napvilágot az olyan diszkriminatív jellegű jogszabályok, amelyek a magyarországi zsidó közösség tagjait végeredményben az élet minden területén ellehetetlenítették. E rendelkezések megalkotói és végrehajtói tetteikről a második világhégest követően, a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonására létrehozott népbíróóságok előtt kellett felelniük. Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy a Kaposvári Népbíróóság fennmaradt iratanyaga alapján felvázoljak legalább egy mozaikszerű képet, amely a Somogy megyében élő zsidóság kálváriájának fejezeteit tárja elénk. Mindenekelőtt azonban röviden szólni kell ma-gukról a zsidóellenes rendelkezésekről.

Magyarországi zsidótörvények és rendeletek

Az 1938–1945 közötti antiszemita rendelkezések megalkotásával a magyar politikai elit – a zsidókérdés napirenden tartásával a valódi társadalmi-gazdasági reformok hiányát elkendőzve – a társadalmi elégedetlenséget kívánta csillapítani. E diszkriminatív törvények és rendeletek meghozatalában szerepet játszott fő szövetségeseinknek, a Harmadik Birodalomnak és Olaszországnak való megfelelés szándéka, valamint a szomszédos államokkal, Szlovákiával és Romániával folytatott versenyfutás is.³ A numerus clausus megalkotásával a zsidó ifjúságnak csak a művelődéshez való joga szenvedett csorbát, az úgynevezett első zsidótörvény elfogadása azonban – az 1946. évi XXV. törvénycikk⁴ miniszteri indoklásának szavait idézve – elvi letérést jelentett a jogegyenlőség útjáról. Az első zsidótörvény korlátozó rendelkezéseit még aránylag szűkebb területeken érvényesítette. Mindazonáltal a „magyar faj” polgárosodásának előmozdítása érdekében, valamint a szélsőjobboldal leszerelésének szándékával megalkotott paragrafusok veszélyes jogalkotási lavinát indítottak el. Az 1938. évi XV. törvénycikk kihirdetésétől 1945 márciusáig 22 olyan törvényt és több mint kétszázötven kormány- és szakminisztériumi rendeletet tettek közzé az Országos Törvénytárban, valamint a Magyarországi Rendeletek Tárában és a Budapesti Közlönyben, amely a magyarországi zsidóságot hátrányosan érintette.⁵ A zsidóellenes rendelkezések körébe kell sorolnunk a fentiekén kívül még az izraeliták életére negatív hatást gyakorló bizalmas rendeleteket, miniszteri leiratokat, körleveleket is, ezek számát azonban pontosan nem ismerjük.⁶

A legtöbb jogszabály – nem érintve a zsidó nagytőke döntő részét – a zsidóság gazdasági hatalmának csökkentésére, majd a későbbiekben e pozíciók teljes megsemmisítésére irányult. A foglalkozási korlátozások következtében zsidó orvosok, ügyvédek, mérnökök, újságírók, színészek ezrei váltak állástalanná.⁷ Zsidót nem lehetett kinevezni közjegyzőnek, tolmácsnak, állandó bírósági szakértőnek⁸, zsidók nem léphettek közszolgálatba⁹, nem lehettek házfelügyelők, házgondnokok¹⁰, szabadalmi ügyvivők¹¹, magándetektívek¹², sőt még prostituáltak sem¹³, továbbá nem árusíthattak állami egyedárúság alá tartozó cikkeket¹⁴, nem foglalkozhattak dohánytermeléssel¹⁵, italméréssel¹⁶. A zsidóságot megfosztották mező- és erdőgazdasági ingatlanaitól.¹⁷ Különösen pusztító hatású volt az 1600/1944. M. E. számú rendelet, amely a zsidó vagyonok összeírását és zár alá vételét írta elő. E

diszkriminatív szabályok gazdasági hatásait ma még nem ismerjük pontosan, de a körülbelül 800 ezres zsidó vagy zsidónak minősített népességből körülbelül 250 ezer ember életét érintette hátrányosan.¹⁸

A törvények és rendeletek másik csoportjának célja a zsidóság közéleti-politikai befolyásának visszaszorítása volt. Az itt megfogalmazott rendelkezések többek között kizárták a zsidók választott felsőházi tagságát¹⁹, korlátozták képviselőházi és önkormányzati választójogukat.²⁰ Állampolgári jogaik sérültek az egyetemi felvételnél visszaállított korlátozásokkal²¹, ugyancsak a nyilvános szórakozóhelyek²², fürdők²³ látogatásától való eltiltással, egyesületeik feloszlásának kimondásával²⁴, az izraelita vallás „elismertté” tételével²⁵, mozgásszabadságuk korlátozásával.²⁶ Az előírások a zsidó férfiak katonai szolgálati kötelezettséget fenntartották, de a katonaszkodás révén korábban szerzett érdemeiktől megfosztották őket. A magyar zsidók civil ruhás, fegyver nélküli kisegítő szolgálata történelmünk dicstel- len fejezetei közé tartozik.²⁷ A hazai zsidóságnak a nemzetből való végleges kitesztését pedig nyilvánvalóan a sárga csillag viselését előíró 1240/1944. M. E. számú rendelet jelentette. A nürnbergi törvények mintájára megalko- tott fajvédelmi rendelkezések jelentik a zsidóellenes jogszabályok harmadik csoportját, az ebben megfogalmazottak (a vegyes házasság, illetve a zsidók és nem zsidók közötti nemi érintkezés tilalma) pedig már a legrosszabbakat vetítették előre.²⁸

Zsidóellenes bűncselekmények elkövetői a Kaposvári Népbíróság előtt

A zsidóságot hátrányosan érintő jogi rendelkezések Somogy megyei végrehajtásában résztvevők népbírósági periratainak ismertetése elé néhány megjegyzés kívánkozik. Valamennyi fent említett diszkriminatív jogszabály formai értelemben vett jogszerűségéhez nem fér kétség, hiszen azokat az arra jogosult jogalkotó szervek az erre vonatkozó eljárási szabályok betartásával alkották meg. Más kérdés, hogy ezek az előírások tartalmilag igazságtal- nok és erkölcsbe ütközőek voltak. Ezért a népbírósági jog visszaható jellege ellenére is – amint ez az ismertetett népellenes bűncselekmények törvényi tényállásából is kitűnik – zsidóellenes cselekményekért csak abban az eset- ben emelhetett az ügyészség vádat, hozhatott elmarasztaló ítélet a bíróság, ha a gyanúsított személy a zsidókat negatívan érintő jogszabályokat nem

---

megfelelően hajtotta végre. Más szóval, ha a zsidókkal szembeni eljárás a törvény betűjéhez híven történt, az elkövető jogi felelősségre vonására nem volt lehetőség. Így a periratokból viszonylag gyakran szerzünk tudomást a zsidóüldözéssel kapcsolatos eseményekről, de a forrásokban ezek a történetek nem mint büntetendő cselekmények jelennek meg.²⁹ Az átélt test-lelki kínok következtében „jöhíszemű tévedésben” lévő vagy bosszútól vezérelt sértettek, életben maradt hozzátartozók feljelentése alapján indult eljárások általában felmentéssel végződtek.³⁰

A kutatómunka során a Kaposvári Népbíróság fennmaradt 2,9 iratfolyóméternyi anyagából ötvennyolc, témánk szempontjából relevánsnak ítélt per iratait vizsgáltuk. Az elkövetett cselekmények jellege és súlya eltérő. Az egyik tárgyalási jegyzőkönyvben arról olvasunk, hogy egy vasúti dolgozó nem adta ki a menetjegyet egy utas számára, mert az zsidó származású volt³¹, másutt arról értesülünk elborzadva, hogy honvédségi keretlegények érthetetlen okból fakadó kegyetlenkedéseik során munkaszolgálatosokat bántalmaztak, végeztek ki.³² E bűncselekmények tettesei legtöbbször hivatalos minőségükben eljárva váltak elkövetőkké.³³ Az elmarasztaló ítéletekben a népbíróság leggyakrabban szabadságvesztést, elsősorban börtönbüntetést szabott ki a terheltekre, amelynek időtartama hat hónap és öt év között mozgott. A fegyházbüntetés és a kényszermunka alkalmazására csak ritkán, a súlyosabb eseteknél került sor.³⁴ Halálos ítélet pedig csak egy perben született.³⁵

Hivatali hatáskör túllépésével elkövetett bűncselekmények

A fejezetben szereplő perek terheltei által elkövetett bűncselekmények különfélék, a közös bennük csupán annyi, hogy tettesaik hivatalos minőségükben eljárva, tevékenységi körük túllépésével hajtották azokat végre. A zsidóság vásárlásának a nap két órájára történő korlátozását 1944 júniusától az 1990/1944. M. E. számú rendelet rögzítette. A barsi zsidóságot azonban már egy évvel korábban sújtotta ez a rendelkezés, ők e tevékenységüket csak délelőtt 10 óra utáni időpontban, tehát gyakorlatilag a piac végén kezdhették meg. 1943 májusában ugyanis egy konkrét panasz kapcsán a belügyminiszter utasította az ottani fősztolgabíró³⁶, hogy akadályozza meg, hogy az izraeliták felvásárolhassák az árukészleteket a keresztények elől. A miniszteri leirat érvényesítése során a fősztolgabíró túlteljesítette feladatát, hiszen lényegében lehetetlenné tette a barsi zsidók élelmiszerbeszerzését.³⁷

Egy somogyzobi csendőrormestert a zsidó családok összegyűjtése és értékeik elkobzása során tanúsított túlzó, brutális eljárása miatt ítélte el a Kaszovári Népbíróság. A szárnyparancsnokság az akció végrehajtásra kiadott utasításban felsorolta, mely értéktárgyakat kell az érintettektől elvenni, akár személymotozás útján, amely azt is engedélyezte, hogy a nőkkel szembeni motozást maguk a csendőrök foganatosíthassák. A vádlott és járőrtársa, valamint a két bizalmi személy megérkezésükkor még ágyban találták a sértettet és családját, akiknek az ő jelenlétükben kellett felöltözniük. Ezután a terhelt utasítására a sértett feleségének és húgának újra teljesen meztelenre kellett vetkőzniük, amely során a tanúként kirendelt két levente is elfordította a tekintetét. A vádlottnak mint csendőrnek – olvashatjuk az ítélet indokolásában – nagyon jól kellett ismernie a büntető perrendtartás XII. fejezetében foglalt törvényes rendelkezéseket, különösen pedig azt, hogy mind a házkutatást, mind a személymotozást a legnagyobb kíméléssel kell foganatosítani, illetőleg azt is, hogy nők megmotozására és az eljárásnál tanúként való közreműködésre csak nők alkalmazhatók, illetve, hogy a motozás az egyénen lévő ruhák átvizsgálására terjed csupán ki. A vádlottnak tudnia kellett azt, hogy feletteseinek utasításai a fenti rendelkezésekbe ütköznek, következésképpen azok rá nem kötelezőek, és végül azt is, hogy tisztességes nők nyilvános levetkőztetése nemcsak a női szeméremérzetnek, hanem az emberi méltóságnak is olyan mély megalázása, amely a legnagyobb és esetleg az egész életre kiható lelki kínok kiváltására alkalmas.³⁸ A büntetés kiszabásánál ugyanakkor enyhítő körülményként vette figyelembe a népbíróság, hogy a vádlottat a parancs feltétlen teljesítésére nevelték, ebből kifolyólag nem bírt azzal a kritikai képességgel, amely a fajgyűlölet atmoszférájában, a konkrét esetben e humanizmus irányába motiválhatta volna.³⁹

Akadtt olyan eset is, amikor a megyei napilapok híryanagáért felelős, túlbuzgó cenzor került a vádlottak padjára, aki ellen az egyik vádpont az volt, hogy egy elhunyt zsidó munkaszolgálatos emlékét és hozzátartozóinak kegyeleti jogát sértette meg. Az erre vonatkozó tényállás rövid, de annál sokkalóbb, mindamellett, hogy jól érzékelteti a vizsgált korszakban széles körben uralkodó, zsidósággal kapcsolatos közfelfogást is. Az említett család a fronton fiatalon elesett hozzátartozójának kívánt emléket állítani egy gyászjelentés közzétételével az Új-Somogyban, amelyben többek között az is szerepelt volna, hogy a haza védelme során veszítette életét. A vádlott ezt a sort kihúzta és mellé a következő megjegyzést írta: „*zsidónak nincs hazája*”.⁴⁰

Zsidó személyek feljelentői a vádlottak padján

A Kaposvári Népbíróság vizsgált anyagában találhatunk olyan pereket, amelyeknek az alapját az eljárás alá vont személyek zsidó honfitársaik ellen korábban tett feljelentései képezték. Az emberi rosszindulat megnyilvánulását jól példázza az alábbi eset is. Az 1945-ben lefolytatott népbírósi per terheltje korábban egy zsidó származású állatkereskedő alkalmazásában állt hosszú éveken át. A baráti jó viszony az alkalmazott felszabadulását követően is megmaradt köztük, amit az is jelez, hogy a főnök egykori beosztottjának a házvásárlási kölcsönéhez kapcsolódó jelzalogot saját ingatlanára terhelte. Az üzleti verseny következtében ez a helyzet azonban rövidesen megváltozott. A vádlott, kihasználva a zsidóságot sújtó diszkriminatív rendelkezések adta lehetőségeket, a negyvenes évek elejétől kezdődően sorozatosan tette meg feljelentéseit a mosdósi csendőrőrsön egykori gazdája ellen, ezzel kívánva ellehetetleníteni annak kereskedelmi tevékenységét.⁴¹ Egy másik eljárás, szintén állatkereskedéssel foglalkozó terheltje feljelentette zsidó konkurensait a hatóságoknál, azzal az indokkal, hogy azok a tiltó rendelkezések ellenére üzik mesterségüket.⁴² Vannak olyan perek is, amelyek terheltjei a vagyonbejelentési⁴³, illetve a csillagviselési kötelezettség megszegésével⁴⁴, valamint tervezett tiltott határátlépéssel⁴⁵ kapcsolatban szolgáltatott adatokat zsidó személyekről a hatóságoknak.⁴⁶

A zsidóság vagyona elleni bűncselekmények

A zsidóság ingó és ingatlanvagyonának megkaparintására számos jogszabályi előírás biztosított törvényes lehetőséget. A legalizált rablások végrehajtása során sokszor nemcsak a zsidó személyek megélhetése, hanem az életük is veszélybe került. A kaposvári gettóban történt szörnyűségek túlélői által csak „gyilkos”-nak nevezett őrmester annak a különítménynek volt az egyik tagja, amely előzőleg a Hőgyészen és Dombóváron összegyűjtött zsidóságot fosztogatta. A tanúvallomásokból megállapítást nyert, hogy a vádlott egy vödörrel járta végig a tábort, abba gyűjtve a deportálásra várók megmaradt csekély kis használati tárgyait. Közben pedig folyton azt hangoztatta, hogy adjanak csak le bátran mindent, mert nekik már úgysem lesz szükségük semmire, hiszen megsemmisítő táborba viszik őket. A kihallgatások során a táborlakók olyan súlyos bántalmazásokat szenvedtek el a terhelttől,

hogy egy kaposvári szabómester megőrült, egy másik bántalmazott személy pedig behalt sérüléseibe. Az egyik irodai alkalmazott egy alkalommal megkérdezte az őrmestert, miért verik a zsidókat, ő erre azt válaszolta: „mert a rohadt zsidók megkárosítják az államot”. A népbíróság tényként állapította meg, hogy a megkínzott emberek túlnyomó része olyan rossz fizikai állapotban érkezett meg az auschwitz-i deportáló táborba, hogy teljesen munkaképtelenek voltak, őket a németek a kivagonírozás követően azonnal kivégezték, ezért azonban okozati összefüggés híján a vádlottat nem lehetett felelősségre vonni.⁴⁷

Keretlegények, munkafelügyelők pere

A hadműveleti területen és a hátszágban munkaszolgálatot teljesítő zsidó férfiak testi és lelki szenvedéseiről a népbírósági forrásokban sok helyütt olvashatunk.⁴⁸ 1942 májusában, Szekszárdon három munkásszázadot vagoníroztak be, amelyeket egészen Resicabányaig szállított a vasúti szerelvény. A csapatokat ezt követően a tizedik könnyűhadosztály menetoszlopához állították be. Csenikov után egy zsidó munkaszolgálatos, akinek a bakancs feltörte a lábát, elmaradt alakulatától, kezdetben egyik bajtársa próbált segíteni neki a továbbhaladásban, de végül ő is kénytelen volt magára hagyni. A menet mellett hírvívő szolgálatot teljesítő motoros honvédek hamarosan azt észlelték, hogy a 104/6. számú század parancsnokának tiszti küldönce az út szélén ülő embert lelőtte. Az eset nagy feltűnést keltett, hiszen ezekben a századokban ez volt az első ilyen gyilkosság. A vizsgálatot követő hadbírószági tárgyaláson a vádlottat bizonyítékok hiányában felmentették, a népbíróság előtt azonban újra felelnie kellett tettért.⁴⁹

A népbíróság a mohácsi IV. számú munkaszolgálatos zászlóalj túlnyomórészt lábadozókkal feltöltött ötödik századánál szolgálatot teljesítő keretlegény pere kapcsán elvi éllel leszögezte, hogy általánosságban a keretlegények népbírósági bűnügyeiben a súlyos bántalmazásokat szenvedett munkaszolgálatosok vallomásai – kizárólag azon az alapon, hogy a vádlottal szemben külső jelekből is felismerhetően rendkívül nagy ellenszenvvel, esetleg gyűlölettel viseltetnek – nem hagyhatók figyelmen kívül. Az emberi fogalmakat sokszor szinte meg is haladó lelki és testi megpróbáltatásokon, szenvedéseken keresztülment munkaszolgálatosoktól nem várható olyan emberfeletti jószág és megbocsátás, hogy megkínzóikkal szemben állva elfelejtsék a velük történt szörnyűségeket, és hűvös tárgyilagossággal visel-

---

kedjenek. Másrészt pedig jogpolitikai okok is alátámasztják a népbíróság e felfogásának helyességét, hiszen amennyiben ezeket a vallomásokat rendszeresen figyelmen kívül hagyná, úgy az esetek túlnyomó nagy részében a rendkívül súlyos bűncselekmények megtorlatlanul maradnának, nagyon sok esetben ugyanis a keretlegénység kegyetlenkedéseinek nincsenek is más tanúi, mint a munkaszolgálatosok.⁵⁰

* * *

A somogyi zsidóság megpróbáltatásait elénk táró források áttekintése után felmerül a kérdés, hogy vajon e diszkriminatív jogalkotási időszak tekinthető-e a magyarországi vészidőszak előzményének. E törvények és rendeletek ugyan súlyos kihatással voltak az érintettek életére, de ezek egyike sem teremtett törvényes jogalapot a hazai zsidóság fizikai megsemmisítésére. A Belügyminisztérium 1944. április 7-én kiadott 6163/1944. számú bizalmas rendelete azonban, amely a zsidók gettóba zárásáról és deportálásáról rendelkezett, már nem előzmény volt, hanem maga a holokauszt.

JEGYZETEK ■

- 1 L.: pl. 1836: XI. tc., 1836: XIII. tc., 1844: IV. tc., 1844: V. tc.
- 2 Az izraeliták egyenjogúságát polgári és politikai jogaik gyakorolhatóságának tekintetében az 1867. évi XVII. törvénycikk mondta ki.
- 3 KARSAI László: A magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1920–1944. In: Századok, 2004. 6. sz. 1285. o.
- 4 L.: az 1946: XXV. tc. a magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményeinek enyhítéséről.
- 5 KARSAI László, 2004. 1286–1288. o. A szerző e tanulmányának I. számú táblázatában 22 zsidótörvényt (1938: XV. tc., 1939: IV. tc, 1939: VIII. tc., 1939: XVIII. tc., 1939: XIX. tc., 1940: IV. tc., 1940: XVII. tc., 1940: XIX. tc., 1940: XVII. tc., 1940: XXXI. tc., 1940: XXXIX. tc., 1941: XI. tc., 1941: XIII. tc., 1941: XV. tc., 1941: XIX. tc., 1942: IV. tc., 1942: VIII. tc., 1942: XI. tc., 1942: XII. tc., 1942: XIV. tc., 1942: XV. tc.) sorol fel, ideszámítva az 1920. évi XXV. törvénycikket, a numerus clausus törvényt is.– A zsidóellenes rendeletekre vonatkozóan l.: Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Összeállította: Vértes Róbert. Budapest, 1997.
- 6 KARSAI László, 2004. 1289. o.
- 7 1939: IV. tc. 9. §.
- 8 Uo. 6. §.

- 9 1939: IV. tc. 5. §.
- 10 3530/1942. M. E.
- 11 24.200/1944. Ip. M.
- 12 90.000/1940. B. M.
- 13 Uo.
- 14 1939: IV. tc. 12. §. Állami egyedárúság alá eső termék volt pl. a só, a dohányjövődéki cikkek vagy a szesz.
- 15 7700/1944. P. M.
- 16 2455/1939. P. M.
- 17 Lásd az 1939: IV., 1940: IV., 1942: XV. törvénycikkeket és a 8360/1939. M. E., 9140/1939. M. E., 3350/1940. M. E., 4990/1940. M. E., 89.430/1941. F. M., 99.000/1940. F. M., 174.400/1941. P. M., 279.000/1941. F. M., 280.000/1941. F. M., 190/1942. M. E., 390/1943. M. E., 970/1943. M. E., 124.000/1943. F. M., 537.800/1943. F. M., 78.810/1944. H. M.-F. M., 1141/1944. P. M., 163.792/1944. P. M. számú rendeleteket.
- 18 KARSAI László, 2004. 1297. o.
- 19 1939: IV. tc. 4. §.
- 20 1939: IV. tc., 1939: XVIII. tc., 1939: XIX. tc., 1940: XXXI. tc., 1941: XIX. tc.
- 21 1940: XXXIX. tc.
- 22 510/1944. B. M.
- 23 444/1944. B. M.
- 24 1520/1944. M. E.
- 25 Az 1942: VIII. tc. hatályon kívül helyezte a zsidó vallást bevett vallásfelekezetté minősítő 1895: XLII. tc-t.
- 26 1990/1944. M. E. sz. r. a zsidók bevásárlásainak a nap meghatározott szakára korlátozásáról, illetve 1270/1944. M. E. sz. r. a zsidók utazásának korlátozásáról.
- 27 1942: XIV. tc.
- 28 1941: XV. tc.
- 29 A perek ismertetéséhez a tárgyalási jegyzőkönyveket és a jogerős népbírósi ítéleteket használtuk fel, mivel ezek forrásértékét ítéltük a legmegbízhatóbbnak.
- 30 Somogy Megyei Levéltár (a továbbiakban: SML) XXV. 1. A Kaposvári Népbírósi iratai (a továbbiakban: XXV. 1.) Nb. 246/1947.
- 31 SML XXV. 1. Nb. 212/1946.
- 32 Ezen ügyek közül talán a legsúlyosabb volt az úgynevezett szekszárdi halálszázad ügye (Nb. 59/1946.), amelynek szinte valamennyi tagja életét vesztette a legénység kegyetlenkedései következtében. A per eredeti iratai azonban nem maradtak fenn a Kaposvári Népbírósi anyagában. Az eseményekről a korabeli sajtótudósítások tájékoztatnak, amelyek részletesen beszámolnak a fenti munkásszázad irányítóinak felelősségre vonásáról. – L.: Somogyvármegye, 1946. május 25. 3. o., 1946. május 27. 4. o., 1946. július 5. 1. o., 1946. július 10. 1. o., 1946. július 11. 1. o., 1946. július 13. 1. o., 1946. július 15. 1. o.

-
- 33 A népbírói jog személyi hatálya egyaránt kiterjedt a polgári egyénekre és a fegyveres erők tagjaira, ideértve a rendőrséget és a csendőrséget is.
- 34 Lásd pl. SML XXV. 1. Nb. 204/1945., Nb. 61/1948.
- 35 Lásd a 47. jegyzetet!
- 36 Dr. Boronkai Károly: A Barcsi járás főszolgabírója, 1943 júliusában azonban Nagyatádra helyezik át ugyanebbe a tisztségbe. A Kaposvári Népbíróóság egyévi börtönbüntetésre ítélte.
- 37 SML XXV. 1. Nb. 152/1945.
- 38 A népbíróóság értelmezése szerint a megkínzás fogalmába nemcsak a testi bántalmazás, hanem a lelki megszegényítés is beletartozik, hiszen esetenként a súlyos fizikai fájdalomnál nehezebb elviselni a pszichikai terheket, nevezetesen az emberi méltóság megsértését, amely a sértettekben maradandó, terhes lelki élményként él tovább. SML XXV. 1. Nb. 172/1945.
- 39 Uo. 258/1946. – Egy nemzetőrpáncsnoknak a gettósítási rendelet végrehajtása során véghezvitt szükségtelen eljárási cselekményeire lásd: SML XXV. 1. Nb. 89/1945.
- 40 Uo. 205/1946. – A népbíróóság periratokban másutt is fellelhető a zsidóellenes publicisztika a vádpontok között: „...*egy olyan ember vonult vissza, – olvashatjuk egy Imrédy Bélát méltató inkriminált cikkben – aki legjobb meggyőződése szerint törvényes eszközökkel akarta biztosítani a magyar fajvédelmet a beözönlött, idegen fajú zsidósággal szemben és aki a magyar föld verejtékező, becsületes népének szántóföldet, munkaalkalmat és emberhez méltó életet akar szerezni. Ezért két irányba elindították ellene a legkíméletlenebb aknamunkát: egyrészt a zsidóság dolgozott ellene, mely görcsösen ragaszkodik a magyar élet zsírosan jövedelmező pozícióihoz, másrészt a magyarság egy elenyésző kisebbsége, mely vélt vagy tényleges egyéni haszonból ragaszkodva vakon vállalata a nemzetközi zsidóság sakkjátláján a megszegényítő diszgoj szerepet.*” SML XXV. 1. Nb. 109/1946. – A témával kapcsolatban lásd még az Új-Somogy és a Somogyi Újság szerkesztőinek az Nb. 9/1945-ös számú periratát, amelyből azonban csak a Kaposvári Népbíróóság ítéletnek egy fogalmazati példánya maradt fenn.
- 41 Uo. 240/1945.
- 42 Uo. 209/1946.
- 43 Uo. 75/1945.
- 44 Uo. 33/1946., Nb. 69/1946.
- 45 Uo. 174/1946.
- 46 A Kaposvári Népbíróóság Nb. 100/1946-os számú ügyének terheltje az üldözések elől Budapestről Balatonlellére menekült zsidó újságíró és családját jelentette fel, a vád bizonyítottságának hiányában azonban felmentették.
- 47 SML XXV. 1. Nb. 61/1948.
- 48 L.: SML XXV. 1. Nb. 4/1945., Nb. 196/1945., Nb. 28/1946., Nb. 86/1946., Nb. 160/1946., Nb. 164/1946., Nb. 300/1947. számú periratait.
- 49 Uo. Nb. 325/1946.
- 50 Uo. 181/1947.

A MAGYARORSZÁGI NÉPBÍRÁSKODÁSRÓL – A XXI. SZÁZADBÓL VISSZATEKINTVE¹

1. Jogtörténeti előzmények

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Politikai Bizottsága 1989. február 7-ei határozatát követően ülést tartott az MSZMP KB is, ezt követően hozta meg a Minisztertanács 3063/1989. és 3118/1989. számú határozatait a vélhetően törvénysértő elemeket tartalmazó büntetőügyeket feltáró (két – jogász és történész – albizottságokból álló) tényfeltáró testület, illetve az ennek munkáját elemző bizottság felállításáról. Ennek első eredménye az 1989. évi XXXVI., az első semmisségi törvény elfogadása lett 1989. október 20-án.

1990. februárban a történész tényfeltáró albizottság elnökének, dr. Zinner Tibornak javaslatát elfogadva dr. Kulcsár Kálmán, az igazságügyi tárca vezetője újabb kormányhatározatot fogadtatott el. A 3059/1990. számú határozat tartalmazta azt is, hogy „3./ a Minisztertanács megbízza a Jogász – Történész Bizottságot, hogy a konkrét büntetőügy vizsgálatot terjessze ki az 1945–49. közötti évekre is – különös tekintettel egyes háborús és népellenes bűncselekményekre –, valamint az 1962. utáni azon ügyekre, amelyekben a lefolytatott eljárás és az ítélet ellentétben állt a belföldön kihirdetett, emberi és polgári szabadságjogokkal kapcsolatos nemzetközi egyezményekre.”

A felgyorsult belpolitikai események közepette készült el az albizottságok munkájára támaszkodó újabb felsőszintű jogszabály, az 1990. évi XXVI., a második semmisségi törvény, amit az Országgyűlés 1990. március 14-én fogadott el. A bizottságok folytatták tevékenységüket, amíg az Antall-kormány meg nem szüntette ezeket 3095/1991. számú határozatával, 1991. március 6-án. Ezt követően a dr. Balsai István igazságügyi miniszternek

---

és dr. Solt Pálnak, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága elnökének együttműködése hozta létre az ún. Tanácsadó Munkabizottságot, tagjainak jelentései végül megalapozták az 1992. évi XI., a harmadik semmisségi törvényt, amelyik így utóbb a 3059/1990. minisztertanácsi határozat második felének is eleget tett. Mi lett azonban az egykori kormányhatározatba foglalt feladatok másik felével, amely a háborús és népellenes ügyek feltárására vonatkozott?

A volt történész tényfeltáró albizottság elnöke, dr. Zinner Tibor levéllel fordult az igazságügyi tárca egyik főosztályvezetőjéhez, dr. Kahler Frigyeshez 1991. június 24-én. Ebben jelezte, hogy nem volna célszerű – amennyiben a tárca felvállalná a még el nem végzett munka elvégzését –, hogy a vizsgált időszak az 1945–49. évekre korlátozódjon. Egyfelől, mert az anomáliák a kezdetektől, 1945. februártól tetten érhetők, és a négy minisztertanácsi rendeletet törvényerőre emelő 1945. évi VII. törvénycikket csupán szeptemberben fogadták el a honatyák. Másfelől nem csupán a kezdetekkel, hanem a záró időponttal is gondok vannak. Ugyanis e törvény alapján ezeket ítélték még el a későbbiekben is (1953 nyara után a törvénytelenül internáltak meghatározó hányadát e felsőszintű jogszabály alapján marasztalták el). Így az a tény, hogy a magyarországi népbíráskodás első periódusa lezárult az első- és másodfokú népbíróság esetében 1950. április 1-jén, ez semmit sem jelent, mert a jogutódok hasonlóképp ítéleztek (ha nem törvénytelenebbül), mint elődeik a későbbiekben.

Felvetette továbbá dr. Zinner, hogy a kerettörvény jellegből fakadt a szabad mérlegelés lehetősége – a közismert pártpolitikai csatározásokból fakadó anomáliák mellett. Ez egyrészt abban jelentkezett, hogy az „utca” által is befolyásolt népbírói tanácsok elnökei az elsőfokú eljárások záróakordjaként a valóságosnál sokkal súlyosabb mértékű ítéleteket hirdettek ki. Másrészt abban is, hogy számos alkalommal a népügyészségek, a törvényt szabatosan értelmezve, a terheltek esetében a súlyosabb joghátránnyal járó paragrafusok alapján vádolták meg az eléjük állított, beismerő vallomások megtételére kényszerülteket, jobbára ártatlanokat. Utalt itt azon esetekre, amikor izgatást – a Szovjetunió s az idő tájt közismert legfőbb állami- és pártvezetőinek a becsmérlését – a népek háború utáni együttműködésének akadályozása címén az 1945. évi VII. tc. alapján minősítették. Nem hallgatta el a levélíró azt sem, hogy miközben az 1944 decemberében létrejött politikai berendezkedés különbíróságainak jogsértéseit jórészt orvosolta mind a

hatalomból távozott, mind az újabb politikai erőcsoport – kivéve a később, 2000-ben konszenzussal elfogadott „lex Tóth Ilona” hatálya alá tartozó büntetőeljárások ártatlanul elítélteit –, addig napi bel- és külpolitikai okok miatt húzódik a népbírók ítéletei által okozott sérelmek reparálása. Félévszázaddal a történetek után mindezt egyfajta bűnisméltésként élhetik meg az ártatlanul elmarasztaltak vagy őket túlélő hozzátartozóik. Okkal mutatott rá arra, hogy ha a tényfeltárók az Államvédelmi Hatóság (és bármely jogelődje és jogutóda) tevékenységét mennyire negatíve értékelték a köztársaság és demokratikus államrend védelmére alkotott 1946. VII. tc., az ún. hóhértörvény alapján eljáró népbírói különutólaták, a BHÖ-ben, majd a Btk-ban megfogalmazott államellenes és politikai jellegű ügyeket tárgyaló büntetőtanácsok ítélező munkáját érdemben befolyásoló gyakorlata miatt,² ugyanazon nyomozók tevékenysége makulátlan, mindenféle beismerést ki nem kényszerítő volt akkor is, midőn az 1945. évi VII. törvénycikk vagy azzal törvényerőre emelt miniszterelnöki rendeletek (81/1945. és az 1440/1945. M. E. szám) alapján jártak el? Nem utolsósorban így fejezte be levelét: „*a fent közltekkel a Legfelsőbb Bíróság elnöke, dr. Solt Pál egyetértett, amikor szóban jeleztem mindezeket neki!*”³

Közben újabb, mindmáig ható s a jövőben is várható anomália következett be (ha nem orvosolja a törvényhozó). Nem kis mértékben azért, mert a háborús és népellenes ügyekben nem történt meg felsőszintű jogszabállyal a kisebb súlyú elmarasztalások semmivé tétele sem a rendszerváltás előtt, sem közvetlenül utána.⁴ Miután a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának Büntető Kollégiumára hárult a korábbi büntetőperekben, főként a népbírói ügyekben ártatlanul meghurcoltak kérelmeinek orvoslása a korábbiakban, a munkateher jelentősen megnőtt a rendszerváltást követően. Ráadásul 1992. január 1-jétől a törvényességi óvás helyett állampolgári jogon lehetővé vált és bevezették rendkívüli perorvoslatként a felülvizsgálati eljárást. Ez azonban – szemben a polgári s a közigazgatási ügyszakkal – nem tette lehetővé a tényállásokban rögzítettek megtámadását a büntetőeljárások esetében. Miért? A törvénysértések meghatározó, túlnyomó hányada nem az ítéletek rendelkező részében, hanem azok garmadája itt, a tényállásban érhető tetten. Ha azt gondolnánk, hogy ezért bárminő szakmai megfontolás húzódott meg e tilalom elfogadásánál, nagyot tévedünk. Kizárólag azért történt mindez, hogy a legfelsőbb bírósági büntetőbírák munkaterhe ne növekedjék, hanem csökkenjen. Nem több jogász munkába állításával orvosolták a valós problémát – az akkor is lehetséges munkaszervezési megoldások elemzése

---

nem ezen írás feladata –, hanem a jogalkotó – amelyik nem opponálta, nem pellengérezte ki a legfőbb ítélőszék büntetőbíráinak ezen alapvetően nem szakmai álláspontját, hanem munkához való hozzáállását – ekképp újabb, immár hosszútávon érzékelhető tömeges kvázi törvénysértést alapozott meg betervezett törvényjavaslatával, majd ennek elfogadásával a félrevezetett törvényhozók.

Ez a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának belső helyzetével összefüggő s a népbíráskodás során keletkezett törvénysértések helyrehozatalát elodázó jogpolitikai „megoldás” kiegészült egy külső, határokon túlról érkező jelzéssel. Már levelem vételét követően jelezte dr. Kahler, hogy azt vélhetően elfektetik a tárcánál. Megjegyzését idősebb Georg Bush amerikai elnöknek a litvániai rehabilitációkkal kapcsolatos, azokat elmarasztaló megnyilatkozására alapozta. Tény, hogy az újból függetlenné vált Litvániában nem csupán az országot egykor bekebelező sztálini birodalommal szemben fegyvert fogó s ezért a megszállók által utóbb „népellenes” bűnősként elítélteknek, hanem olyanoknak is bekövetkezett a rehabilitálása, akik a náci eszmékkel szimpatizáltak. Az USA elnöke ezért ismét a győztesek vitathatatlan, a feltétel nélküli kapituláció elvén nyugodó gyakorlatára alapozta mondandóját, és a világpolitika színpadán – mintha nem a jaltai rendszernek, hanem épp kiváltójának, a második világégésnek lenne csupán vége – az egykori kérlelhetetlen, utóbb sem kritizálható bírósági gyakorlat mellett voksolt (a moszkvai illetékesek kérésére).

Miután a honatyák elfogadták a harmadik semmisségi törvényt, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága – mondhatni a Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészsége egyes munkatársainak, főként dr. Gál Attila főosztályvezetőnek töretlen aktivitására, indítványaira alapozva – egyes kiemelkedő tábornokok, törzstisztek rehabilitálását könnyedén elvégezhette a felülvizsgálatok során, mert a „kisemberek” ügyétől a törvényhozás jórészt megszabadította. Így nem következhetett az be, amit dr. Kulcsár Kálmánnal szorgalmaztunk 1990. februárban, elmaradt a törvénytelen népbírói eljárások elmarasztaló határozatait által sújtott áldozatok ügyében felsőszintű jogszabállyal, egy újabb semmisségi törvénnyel történő megalapozott jóvátétel (mindmáig). Sőt, épp ellenkezőleg, a közvélemény, köztük számos jogvégeztet szakember előtt is okkal úgy tűnt, hogy 1992 után (miként történt egyes kiemelkedő, nem háborús és népellenes vádakkal elmarasztalt személy esetében 1989-ben) – most jelesül néhány egykori népbírói elmarasztalt, főképp

közismert volt tábornok esetében –, hogy ismét egyfajta ellen-kirakatperek zajlanak a legfőbb ítélőszéken. A büntetőbírák ezekkel esetenként az egykor volt törvénysértéseket ugyan orvosolták immár törvényes eljárással, de ez közel sem elégséges.

Minderről tájékoztattam a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnökét, segítségét kérve a háborús és népellenes bűncselekmények „elkövetése” miatt történt korábbi tömeges elmarasztalások helyrehozatala ügyében. Újabb érveléssel is segíteni igyekeztem neki levelemben. Utaltam arra, hogy az 1947. évi XXXIV. tc. mind az első-, mind a másodfokú népbírói tanácsok korábbi szervezetét átalakította az 1945. és az 1946. évi VII. törvény szerint megalakult tanácsok összetétele azonossá vált.⁵ Am 1948. június 13-án új helyzet állt elő: a megszűnt két munkáspártból egy lett, a Magyar Dolgozók Pártja. A jogalkotó azonban nem nyújtott be a törvényhozásnak törvénymódosítást sem a „fúzió” előtt, sem utána, hogy az új párt, az ítéletekben a népbírák neve után rövidítve, immár nem MKP-ként és SZDP-ként, hanem MDP-ként jelzett jogutód két népbírót delegálhat a népbírói tanácsokba, azaz mind az 1945, mind az 1946. évi VII. törvény alapján ítélkező tanácsok alaki törvénysértéssel voltak megalakítva az első- és másodfokú ítélkező fórumok esetében, ez viszont abszolút semmisségi ok. Ráadásul az 1946. VII. törvény alapján ártatlanul meghurcoltak esetében a második semmisség törvény biztosította az orvoslást, ex lege.⁶ Ez a helyzet 1949. március 28-ig állt fenn, ekkor fogadták el az 1949. évi XI. törvényt, „a népnek az igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről”. Ebben már nem a népbírákról, hanem a népi ülnökökről határoztak, akiket az első- és másodfokú bíróságokhoz nem a koalíciós pártok, hanem a jogszabályban kijelölt szervek fognak delegálni. Ez a jogi rendezés – szemben az elmaradt 1948 nyári intézkedéssel – már megelőzte az 1949. május 15-én tartott országgyűlési választások után kialakult helyzetet, annak megfelelt, mert a koalíció elhalt.⁷

Nem tudom, hogy a két elnök, a Legfelsőbb Bíróság és az Alkotmánybíróság elnöke között volt-e megbeszélés tárgya írásom – mert kértem a legfőbb ítélőszék első emberét, „*hogy a Te hivatali lehetőségeidet használva próbáld fellépni az ártatlanok érdekében, mert a helyi »csoportvezetők«, illetve az ottani [tárcabeli – Z. T.] »főosztályvezetők« pozitív hozzáállás – eddig – nem volt elégséges*”.⁸ Egy tény, hogy „*a Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága 2/1994. (I. 14.) AB határozatában állást foglalt »jogszabály alkot-*

---

mányellenességének utólagos vizsgálatára irányuló indítvány tárgyában», s megállapította, hogy »az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt, az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel, valamint az 1947. évi XXXIV. törvénnyel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 11.§-ának 1–4. pontja és 6. pontja, továbbá 13. §-ának 1. és 3–7. pontja alkotmányellenes, ezért azokat a határozat közzétételének napjával megsemmisíti«. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Btk.-ról szóló 1978. évi IV. törvény 33. § (2) bekezdés a) pontja a 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 11. §. 5. pontjában és 13. §. 2. pontjában meghatározott büntetésekre vonatkoztatható.”⁹ Am a népbíró-ságok összetételére emlékeztető, pártok által javasolt és a honatyák által megválasztott tagokból álló testület dodonai megoldással fűszerezte határozatát: a korábban kihirdetett háborús bűncselekmények elkövetését tartalmazó bírósági határozatokat nem nyilvánította, mert nem nyilváníthatta semmissé. Azaz, a meghurcoltak oldaláról minden maradt a régiben. A korábbiakban, 1990-ben az Alkotmánybíróság még túlterjeszkedett jogkörén és a törvény-előterjesztés jogával felruházott végrehajtó hatalom jogalkotói és az előterjesztéseket szentesítő törvényhozók helyett módosított, lényegében alkotott új jogszabályt akkor, midőn a halálbüntetés eltörlésénél maga alkotta meg a kiszabható büntetési tételek hierarchiáját. Most azonban ezt nem tette meg, nem vonta el a harmadik hatalmi ág letéteményeseitől az új határozathozatal lehetőségét – miként tette a törvényhozó a korábbiakban az első két semmisségi törvénynél az annak idején kihirdetett törvénysértő bírósági határozatok ex lege megsemmisítésével –, hanem az Alkotmánybíróság most „csupán” irányt szabott, vezérfonalat biztosított az egyes büntetőügyekben eljáró ítéseknek a népbíró-ságokra vonatkozó törvény jelzett paragrafusainak semmissé nyilvánításával. Így teremtett feltételeket az ezzel élni kívánó még élő egykori elmarasztaltak vagy az elhunytak hozzátartozói részére korábbi jogsérelmeik orvoslására. Összegezve múltat és jövőt: „a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága a semmisségi törvények hatálya alá nem tartozó ügyekben az ártatlanul elítélteknek a perújítások, a törvényességi óvások vagy a felülvizsgálati eljárások adta keretek között adott és nyújthat elégtételt”.¹⁰ Dr. Kende Péter számításai szerint a benyújtott felülvizsgálati kérelmek 96%-át a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága elfogadta s az egykor elítélt személyeket felmentette. Száz olyan ítéletet vizsgált meg az 1992 és 2006 között keletkezett kb. 500 büntetőügyből, amelyeknek terhelteit a népbíró-ság 1945–1950-ben háborús és népellenes bűnök miatt ítélte el.¹¹ Szemben a szerző felháborodásával – aki előtt csupán a felülvizsgálati indítványok és a hozott határozatok ismeretesek, mert az alapeljárások

dokumentációját a felülvizsgálatok lefolytatásában eljáró ítések mindig visszaszámaztatták az illetékes levéltáraknak – több évtizedes kötődő kutatásaim (és közel egy évtizeden keresztül ezen iratokkal való hivatali, levéltárosi foglalataskodásom) alapján ezeknek a felmentő határozatoknak a tartalmával rokonítható tudományos következtetésekhez jutottam.

Az előbbieken vázoltak szükségessé teszik annak megvizsgálását, hogy hol helyezkednek el a népbíróságok a honi igazságszolgáltatás történetében, miként értékelhetjük a magyar népbíróságok szerepét és tevékenységét?¹²

2. A sztálini előzmények és a hazai kezdetek

A tételes jog rendszerében két tendencia érvényesült a második világhégés után. A hagyományos formalizált jog (törvények, rendeletek) alkalmazása a szokott magánjogi, peres és közbüntényes esetekben. És a politikai ítékezés új körülményeknek megfelelő felhasználása. Kezdetben még ez utóbb említetttnél is nagymértékben támaszkodtak az előző évtizedekben és a világháború idején keletkezett „tétéles” jogszabályokra. Ugyanakkor az Ideiglenes Nemzetgyűlés elvi felhatalmazására külön rendelkezéseket, törvényerejűnek számító ún. miniszterelnöki rendeleteket léptettek életbe olyan tettek (pl. a háborús és népellenes bűncselekmények stb.) szankcionálására, amiket korábban jogszabály nem rendezett. Az 1945-ben a hitlerizmus és támogatói felett feltétel nélküli diadalt aratott nagykoalíció politikai büntetőkoncepciójával azonos elvek érvényesültek a második világháború utáni magyarországi jogpolitikában, de azt megelőzve! A gyakorlat pedig azt mutatta, hogy már a kezdetektől nem csupán a kivételes, hanem a tömeges politikai ügyek is e büntetőpolitikai koncepció napi jogszabályainak hatálya alá estek.

Ez a kettősség követhető nyomon a joggyakorlat személyi, szervezeti és intézményi feltételeiben. Jelezte ezt a régi bírói kar eltávolítása, azaz (1956 őszéig 1100 főnek) az ítékezésből való kiiktatása, s ezzel párhuzamosan a laikus, „megbízható” – eufemisztikusan népinek nevezett – elemek bevonása, a régi – törvényszéki – szervezet mellett az új, különbírói szisztéma, a népbírói rendszer bevezetése stb. A szovjet–angolszász büntetőpolitikai elképzelések gyakorlati megvalósítása a Vörös Hadsereg megszállta országokban a korabeli sztálini eljárási módokkal egyezett meg: a mérlegelés nélküli, megfellebbezhetetlen „ukáz”-oknak megfelelően. A hírhedt Visinszkij-

---

féle formula – „*minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja*” – nem csupán a rendszer átalakítása, hanem a népbíráskodás, az ún. „fasiszta maradványok felszámolása” során is érvényesült. Az 1930-as évek Szovjetuniójának legfőbb államügyésze, A. J. Visinszkij vélekedése szerint a bírói tevékenység egész tartalma és formái elkerülhetetlenül az uralkodó osztály – ott a „munkásosztály” – meghatározott politikai céljait és törekvéseit szolgálják. Ám – mint köztudott – a Szovjetunióban, majd az ott történtek után Magyarországon is ez nem a „munkásosztály”, hanem a sztálini rendszer hatalmi elitjének céljait juttatta érvényre, főként a koalíciós berendezkedés likvidálása után.

Ugyanakkor a korábbi időszakból öröklött jogrendszer és -gyakorlat számos ellentmondást hordozott. A századfordulóra megszilárdult struktúrát csorbították az első világháborút megelőző időszaktól elfogadott és hatályossá vált antidemokratikus, klasszikus elvekkel szakító jogszabályok és -intézmények. Noha számos liberális elv egyfajta kettősséget eredményezett, azaz a büntetőbíráskodásban érvényesülő rendkívüli szigor alkalmazása nem vált általánossá, az igazságszolgáltatás egészét a szélsőséges hatások kevéssé hatották át, mégis – egyúttal jelezve a napi politika primátusát – az annak idején alkalmazott, ún. „horthysta kétfrontos harc” gyakorlatából a közvélemény inkább megismerhette a kommunisták, mintsem az 1919–1923 közötti, valamint a nyilaskeresztes szélsőjobboldal elleni eljárások következményeit. E mozzanatok elhallgatása pedig kihatott nem csupán a perek iránt fogékonnyak gondolkodásmódjára, hanem az ítélkezés deformálhatóságára is.

A népbírószági tanácsok megfélemlítését, a közvélemény esetleges kritikájának megakadályozását is célozták a korábbi periódus igazságügyi vezetőivel,¹³ bíráival¹⁴ szembeni (esetenként távollétükben lefolytatott) eljárások, amelyek kiegészítették az igazolási¹⁵ és „B”-listás¹⁶ eljárásokat, az internálásokat stb. 1946 közepéig az igazságügyi tisztviselők, jogalkalmazók 15%-át elbocsátották, a „B”-listázottak 2%-át tették ki a bírák, ügyészek, igazságügyi alkalmazottak.¹⁷ Okkal tette szavá az igazságügyi államtitkár a belügyminiszternél, hogy „*nap-nap mellett tapasztalom, hogy a politikai rendőrség népbüvészeket, államügyészeket, bírákat letartóztatásba helyez [...] A fenti jogszabályellenes gyakorlat az igazságszolgáltatás tekintélyét súlyosan sérti, a népbíráskodást pedig valósággal megbénítja*”. A dr. Kovács Kálmánt követő dr. Pfeiffer Zoltán igazságügyi államtitkár hiába hívta fel a bírák és ügyészek figyelmét arra, hogy „*kilencmillió magyarnak ítélkeznek. A*

bírói és ügyészi testület maradjon távol a politikai élet hullámveréseitől.” A két megnyilatkozás – 1945. augusztus 31. és 1946. november 7. – között a határokon kívül, és főként belül a jogszolgáltatás során történtek ismeretében rögzíthető, hogy dr. Pfeiffer szavainak nem volt fogantaja.

3. A népbíráskodás Magyarországon 1956 őszéig¹⁸ (és után)

A különleges helyzetben kiadott jogszabályok keretrendeletek voltak, és ezek széles lehetőséget biztosítottak a különbíróóságok számára, beleértve az esetlegesen kiszabható, megtorló jellegű, kivételesen súlyos ítéleteket is. A pártpolitikai küzdelmekről befolyásolt bíráskodás számos klasszikus jogelvet sértett meg. A büntetőbíráskodás során a törvények mellett – és esetenként helyettük – a miniszterelnöki rendeletek sajátos buktatókat teremtettek a jogalkalmazóknak, és az adott politikai helyzethez történő alkalmazásuk révén, sértve a „*nullum crimen sine lege*” (nincsen büntetés törvény nélkül) elvét, különböző társadalmi-foglalkozási csoportok stb. megfélemlítésének eszközévé váltak.

A különbíróóságok különböző pártérdekeket kifejezésre juttató tanácsainak létrejöttével az igazságszolgáltatás olyan politikai fegyverré vált, ami nem csupán az elkövetett cselekményekkel szembeni védelmet szolgálta, hanem alapvetően a politikai érdekeknek rendelődött alá. Köztudott, hogy a belügyi és katonai nyomozó szerveknek a Magyar Kommunista Párt általi kisajátítása eleve ellentétes volt az állam védelmével. Kiváltképp azután, amikor az egy külön célú pártvezetésnek rendelődött alá. Ennek függvényében torzult el – még ha lassabban is – és vált a pártérdek „kihirdetőjévé” a „bírói eljárás” azzal, hogy a különböző okokból szervezett ún. külön tanácsok létrejöttét követően egyre kevesebb „büntetni való” maradt a hagyományos, szerves fejlődés során kialakult bírósági szervezetben ítélezőknek. Ez nem csupán a háborús és népellenes ügyekben, hanem az 1946. évi VII. törvényben megjelölt esetekben, a gazdasági rend védelmében, a statáriális perekben is tetten érhető.

A Közép- és Délkelet-Európa országaihoz hasonlóan alakult magyarországi katonai műveleteket követően, az 1944/1945-ös folyamatban lezajló eseménysorozat közepette bontakozott ki – a kor publicisztikai megfogalmazá-

---

sa szerint – a „fasisztamentes Magyarország” megteremtését célzó komplex „számonkérési” rendszer, valamint az egyre fokozódó, problémákkal teli, már annak idején is súlyos kritikákat kiváltó ítélkezés. A „fasiszta maradványok felszámolásá”-nak folyamatában – az igazolási eljárás, az internálás, a német kitelepítés, a népbíráskodás során – nem csupán azokat vonták (vonatták) különböző közigazgatási és bírósági eljárások hatálya alá, akik büntetteket követtek el, hanem azokat is, akik a részben emigrációs, illegális, majd legális körülmények közepette megfogalmazott antifasiszta jellegű, következetes forradalmi átalakulás megvalósításának esetleges vagy vélt ellenzői lehettek. Nem csupán azokat marasztalták el, akik az 1944/1945-ös változásokat megelőző politikai szisztémákban bizonyíthatóan torz, emberellenes politikát valósítottak meg és bűnöket követtek el, hanem azokat is, akiknek háborús és népellenes bűnössé minősítése törvénytelen, elítélés-meghurcolása jogtalan volt.

A budapesti és vidéki politikai rendőrség, valamint a H. M. Katonapolitikai Osztálya 1945 februárjától–márciusától tartóztatta le azokat a személyeket, akiket – ha ügyükben vádemelésére okot adó cselekményeket találtak – átadtak a népügyészségeknek. A „fasiszta maradványok felszámolásá”-nak népügyészségi és népbírószaki szakaszában népügyészek és népbírák vettek részt. A háborús bűnök magyarországi megtorlásáról V. M. Molotov már 1945. január 4-én érdeklődött Moszkvában, nem minden előzmény nélkül.¹⁹ Akkor, midőn dr. Valentiny Ágoston igazságügyminiszter még csupán a népbírószak jogkörének kidolgozásáról nyilatkozhatott Debrecenben. Az e helyütt nem részletezett hazai és külföldi állásfoglalásokat követően, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjának megfelelően, kormányhatározat alapján szerveződtek meg a magyar népbírószakok. A későbbi igazságügyminiszter, dr. Ries István szerint a tételesen megkülönböztetett háborús és népellenes büntettek gyanúsítottjainak felelősségre vonásakor lehetővé válik a gyors és teljes elégtételnyújtás. „*A nemzet pere megrontóival szemben, voltaképpen egy per, mely technikai szempontokból bomlik különböző perekre.*”

Az 1945. január 20-ától érvényes nemzetközi kötelezettségek, a háborús bűnösökként meggyanúsított személyek kiadatási eljárásai is szükségessé tették, hogy a belpolitikai kormányzó erők – koalíciós alapon – fellépjenek mindazokkal szemben, akik felelősek voltak a világháború során történt anomáliákért. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. sz. rendeletével

felállított népbíróóságok külön politikai bíróságként funkcionáltak, és egyrészt a korábbi törvények által is közönséges büntetteknek minősített esetek elkövetőit, másrészt azokat vonták felelősségre, akiknek tevékenységét maga a rendelet minősítette bűncselekménnyé. E két kategória, elsősorban dr. Réczei László kodifikáló tevékenységének következményeként a háborús és népellenes bűnösök megkülönböztetést kapta.²⁰ A halálbüntetést a fiatalok esetében 1945. május 1-jétől, az immár módosításokat tartalmazó 1440/1945. M. E. sz. rendelet tette lehetővé, kimondva, hogy ennek feltétele az, hogy a fiatalkorú a büntett elkövetésekor 16. életévét betöltse.

A „nullum crimen sine lege” elvét – hasonlóan a nyugat-európai népbíróóságokhoz – figyelmen kívül hagyták a kodifikáláskor.²¹ Ennek számos oka volt. Többek között az, hogy a második világháború alatt a hadviselő országok jogszabályai által büntettnek nem minősített, esetenként pedig elvárt vagy megkövetelt cselekményekért felelősségre vonás nem következhetett volna be. A megfogalmazott minősítések politikai színezete komoly jogértelmezési feszültségek forrása lett. A nyomozószervek, a népügyészségek és népbíróóságok összetétele, a második világhéges családokat – különböző okokból – csonkító következményei, a napi politikai csatáknak a népbíróóságok mindkét fokán jelentkező hatása kitörölhetetlen nyomokat hagyott az 1945. évi VII. törvény hatálya alá tartozó ügyekben. A dr. Ries által említett „megrontók” tételes megkülönböztetését a 81/1945. M. E. sz. alaprendelet, módosítása, majd még két további kiegészítő rendelet egységbe foglalt jogszabályaként az 1945. évi VII. törvény tartalmazta. A „fasiszta maradványok felszámolása”-nak folyamatában az e felsőszintű jogszabálynak érvényt szerző népbíróósági tanácsok a rájuk rótt feladatokat végrehajtották.²² Ám nem hagyható az sem figyelmen kívül, hogy e perek elítéltejével szemben az eljárások különböző szakaszaiban számos törvényteleniséget is elkövettek. A fizikai és lelki erőszakkal kicsikart „beismerő vallomások” – „*Beismerem, hogy fasiszta beállítottságú voltam*” kezdetű politikai rendőrségi jegyzőkönyvek stb. – éppúgy ezek sorába illeszkedtek, mint a hamis tanúvallomások stb.

Magyarországon 25 népbíróóság szerveződött, számos helyen ítélezett ezeknek ún. kihelyezett tanácsa. Létrejött, de nem működött a Berettyóújfalui Népbíróóság, míg Makó, Mátészalka, Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye, Salgótarján és Szentest néptörvényezék felállítására vonatkozó kérelmét el-

---

utasították. Az első ítéletet – az akkor még Budapesti Néptörvényszék nevet viselő – Budapesti Népbíróság dr. Major Ákos által vezetett tanácsa hirdette ki 1945. február 3-án. A népbíróságok feladatuk elvégzését követően sorozatosan szűntek meg, legutoljára Szegeden. Tevékenységük három nagy szakaszra osztható: 1945 eleje és 1948 tavasza között végezték el a munka dandárját, amit 1948 januárjában 15 népbíróság megszüntetése is bizonyít. 1949 tavaszáig tart a következő periódus, ekkor azok hagyták abba ítélkezésüket, amik a korábban felszámoltaktól a legkevesebb folyó ügyet vették át, végül 1950 tavaszára a már centralizált népbírósági rendszer utolsó tanácsai is befejezték munkájukat.

A népbíróságok működésének értékelése csak a népügyészségek munkájának áttekintése után végezhető el. A népbíráskodás megszűnésekor rendelkezésre állt adatok szerint 90 551 főt állítottak a népügyészségek elé. 87 417 személy ügye 1950 áprilisáig lezárult. Vádat emeltek 42 066 fővel szemben, a többi esetben – itt nem részletezett okok miatt – az eljárásokat megszüntették. Minden második gyanúsított ügye vádemeléssel zárult. A radikális, szélsőséges nyomozati tevékenységnek nem csupán ez a bírálata, hanem annak megalapozatlanságára utal a 23 939 fő esetében elrendelt pótnyomozás is.

1945. február 3. és 1950. április 1. között, az 1945: VII. tc. alapján népbíróságok elé 59 429 főt állítottak. A népügyészségeknek átadottak 1/3-át, 26 997 főt marasztaltak el. Ebben az időszakban halálra ítélték 477 főt, akik közül kivégeztek 189 személyt.²³

Szabadságvesztés büntetések:

–1 évig terjedő	12 629 fő	46,77%
1–5 év közötti	9 366 fő	34,69%
5–10 év közötti	1 355 fő	5,01%
10–15 év közötti	481 fő	1,78%
életfogytiglan tartó	167 fő	0,61%
internálásra ítélt	16 fő	

Kényszermunka büntetések:

–3 évig terjedő	249 fő	0,92%
3–5 év közötti	548 fő	2,02%
5–10 év közötti	603 fő	2,23%
10–15 év közötti	576 fő	2,15%
életfogytiglan tartó	315 fő	1,16% ²⁴

A pótnyomozási adatok, a gyanúsítottak és az elmarasztaló ítéletek egymáshoz való viszonya jelzi, hogy a koalíciós pártok által delegált népbírák ítélezése, a népbíráskodás a pártpolitikai csatározások színterévé vált. Már 1945 szeptemberében úgy nyilatkozott dr. Ries, hogy a népbíráskodás „*a követelményeknek nem felel meg*”. Proponálta, ha a tettes „*értelmiségi*”(!), a népügyészek szerezzék be életrajzát, derítsék ki személyi körülményeit, műveltségét, osztályhelyzetét, mutassák be a szélsőjobboldali mozgalmakkal való kapcsolatát. A kétkézi munkások, földművesek, törpebirtokosok, kisiparosok stb. – mint tettesek – esetében, ha a nyilaskeresztesek mozgalmával kapcsolatuk csupán alkalmoszerű volt, a „*fasiszta demagógia*” hatását emelte ki az igazságügyi tárca szociáldemokrata vezetője. Azoknál pedig, akik közülük „*népellenes nézeteiket revideálták*”, meg kellett szüntetni a nyomozást. (A választások előtt megnyilatkozó miniszter állásfoglalása annak a munkáspárti politikának volt szerves folytatása, amit már a nyár folyamán elfogadtak az ún. „kisnyilas” kérdésben.)

1945 októberétől kezdve szállították Magyarországra Nyugatról az ún. háborús főbűnösöket. Miként dr. Sulyok Dezső ügyvéd, a neves polgári politikus is megállapította, közülük kettő, dr. Bárdossy László és dr. Imrédy Béla volt jelentős személyiség. Mindkettőt halálra ítélték, és 1946. január 10-én, illetve február 28-án végezték ki őket. A deportáltató „trió” – a két belügyi államtitkár, Baky László és dr. Endre László, valamint miniszterük, Jaross Andor – ügyében szintén halálbüntetést szabott ki a népbíróság. Az államtitkárok sorsa 1946. március 29-én, miniszterüké április 11-én teljessédt be. Az újvidéki vérengzésért is felelős Grassy Józsefet, Zöldi Mártont 1946. január 11-én ítélték halálra, kiadatásuk után, 1946 őszén, Jugoszláviában végezték ki őket (miként Feketehalmy-Czeydner Ferenc tábornokot és az őket felelősségre vonni kívánó vitéz Szombathelyi Ferencet is). Az 1946.

---

március 1-jén halálra ítélt Szálasi Ferenc és társai ügyében március 12-én és 19-én voltak az akasztások: a nemzetvezetőt, Beregfy Károlyt, Gera Józsefet és Vajna Gábort, illetve Csia Sándort, br. Kemény Gábort és Szöllösi Jenőt ekkor kísérték bitó alá. A Sztójay Döme vezette ún. Quisling-kabinet tagjai közül 1946. augusztus 24-én végezték ki a volt kormányfőt, Reményi-Schneller Lajost és Szász Lajost. A 2. magyar hadsereg tragédiája miatt bűnössé kikiáltott Jány Gusztáv élete ítéletének végrehajtásával zárult le 1947. november 28-án, Budapesten.²⁵

Annak idején az ún. főbűnös perek nagyobb politikai viharokat nem váltottak ki. Sőt, az amerikaiak által Magyarországra visszaszállítottak bűnpereivel szemben sokkal komolyabb problémát okozott az első, elítélt háborús főbűnös, Meskó Zoltán ügye. Őt nem azért marasztalták el, amit tett, hanem azért, amit nem tett. Nevezetesen: nem tiltakozott Bárdossy parlamenti, a Szovjetunióval a háborús állapotot bejelentő megnyilatkozásával szemben. Nem azért ítélték el, mert ő volt az első, ún. Hitler-típusú párt megalapítója Magyarországon, hanem mert nem volt eléggé demokrata. Az Országgyűlésben, 1941-ben jelen volt honatyák közül 1944 decemberében többen ismét képviselők lettek. A Népbíróságok Országos Tanácsának ítélőbírái – apolitikusan, az utca hangjára hallgatva – akarva-akaratlan felettük is „ítéletet” hirdettek midőn Meskót elmarasztalták.

Az ún. tömegperekben ítélező népbírói tanácsokról a társadalomban kialakult képet jelentősen befolyásolta, hogy (az erőszakszervekben lévő volt deportáltak és munkaszolgálatosok gyakorta fizikai erőszakkal párosult nyomozásai után) eljárásaikban számos zsidó vallású népügyész és népbíró tevékenykedett. Ennek láttán terjedt el: 1945-ig a zsidók felett a magyarok, most a magyarok felett a zsidó ítéleznek. A vagyoni vitákkal még csak éleződött a helyzet. A megaláztatásokból, meghurcolásokból visszatértek antifasizmusának érvényesülésekor nem mindig a korábbi jogi képzettségből fakadó tudás volt a meghatározó. Az egykori diszkrimináltak közül sokan a törvény szellemével ellentétesen vádoltak, ítéleztek. S a feljelentők, valamint a vád és a védelem tanúi között sokszor a valóságot meghaladóan a bosszúvágy volt érzékelhető.

Nem kis nehézséget okozott az is, hogy pl. az ország legjelentősebb népbíróságán, a Budapesti Népbíróságon szolgálatot teljesítő laikus népbírák felkészültsége eltérő volt. A munkáspártok alacsonyabb képzettségű népbí-

rái pártjaik álláspontjának elfogadtatására törekedve kevésbé voltak figyelemmel a ténylegesen megtörténtek minden tekintetben jogszerű lezárására. Minderről számos példát hozott a népbírószági ítélkezést bíráló sajtó.

A problémákat fokozta, hogy az első- és másodfokú népbíráskodás fórumai számos alkalommal kerültek szembe egymással. A NOT bírái mind szakképzettek voltak, és tudásuk alapján joggal minősíthetők az objektivitás mércéjének a „pártbírószág”-ként aposztrofált elsőfokú népbírószágokkal szemben. Mégis dr. Ries úgy jellemezte a NOT-nál folyt bíráskodást, hogy ott „[...] *nem ítélkezés, nem megtorlás, hanem nagyon szép formában való háborús és népellenes bűnösmentés folyik*”. E súlyos, elmarasztaló álláspont elfogadhatatlan, alapját a népbírószági rendeletek, valamint az 1945. évi VII. tc. ellentmondásai képezik. Ugyanis amíg az elsőfokú ítéleteket kihirdető tanácsok a legszélsőségesebb határozatokat hozhatták meg annak tudatában, hogy majd a népügyész és a védő/elítelt mindenképp fellebbez súlyosbításért vagy enyhítés miatt, mert tudott volt, ha döntésük nem egyhangú, akkor fellebbezvéssel lesz (ráadásul öt év alatti ítélet esetében a népügyészt erre a törvény kötelezte), addig a NOT bárminő, jogerős döntése a per kimenetelében érdekeltet maga ellen uszíthatta. Így amíg a laikus népbírák és tanácselnökök ítélete a „*fasizmus felett aratott győzelem*”-nek számított, addig a NOT enyhítő határozata miatt a „*hivatásos fasisztamentők gyülekezőhelye*” címkét kapta. Sőt, ha a „kisnyilasok” esetében nem enyhített, hanem súlyosbított, az csak fokozta a munkáspárti bírálatot.

Az a tény, hogy a NOT az általa tárgyalt ügyekben, 1946 végéig a súlyosbításokhoz képest háromszor annyi enyhítést hozott, sőt 1947-ben 3,7-szerest, 1948-ban viszont már csak 1,1-szerest, míg 1949-ben közel kétszerest (1,8), egyúttal jelzi a laikus népbírákkal működő népbírószágok számának csökkenését. A NOT-ot ért bírálat azért is megalapozatlan, mert bírái csak minden második népbírószági ügyben jártak el. A perek alapján megállapítható, hogy a pártpolitikai döntésektől behatárolt elsőfokú népbírószági radikalizmussal szemben a NOT – sokszor a SZEB, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság kényszerítő jellegű beavatkozási kísérletei ellenére is – a körülményekhez képest a törvénykezés tisztaságát igyekezett védeni.

A népbírószági fórumok egyfajta „depolitizálását”, tehát a munkáspárti elképzelések valóra váltását jelentette az 1947. évi XXXIV. törvény. Ennek 12, illetve 14. paragrafusai módosította mind a népbírószágok, mind a NOT

ítélkező tanácsainak szervezetét. A laikusokkal ítélkező fórumokból kimaradtak a szakszervezeti és polgári demokrata párti népbírák. Ezzel az intézkedéssel azonossá vált az 1945. évi VII. törvény alapján és az időközben, más célokból, az 1946. évi VII. törvényben foglaltak védelmére megalakított tanácsok összetétele, a továbbiakban a népbíróságok háborús és népellenes ügyekben ítélkező tanácsai is a különtanácsai gyakorlatnak megfelelő összetételben ítélkeztek. A NOT-nál a négy, koalíciós párti népbíró mellé tanácselnököket jelölt ki a tárca vezetője, megbízatásuk hat hónapra szólt.

Számos, Magyarország által kikért, háborús bűntettek elkövetésével gyanúsított személyt nem adtak ki az eljáró magyar hatóságoknak. Ugyanakkor a románok és jugoszlávok kéréseinek a magyar kormányzat eleget tett. Ezekben az országokban – a magyar népbíróságok korábban hozott ítéleteinél – sokszor súlyosabb megtorlásban részesültek a kiadottak, és halálbüntetést szenvedtek el. Többször hivatalos „kiadatási kérelem” nélkül, illetéktelenül adtak ki magyar állampolgárokat a belügyi, államvédelmi – és nem az arra feljogosított igazságügyi – hatóságok. Közülük is kiemelendő vitéz Szombathelyi Ferenc, a honvéd vezérkar volt főnöke, akit a baloldali sajtó szélsőséges uszítása ellenére sem ítéltek halálra a NOT.²⁶ Életútjára (mint utaltunk rá) – egyfajta „harmadfokon” – Jugoszláviában tettek pontot.

A tíz államvédelmi osztály (ÁVO) 1946. őszi létrejötte után a felmentett gyanúsítottakat vissza kellett kísérni a politikai rendőrséghez – ahol folytatva a korábban kialakított, törvényellenes gyakorlatot – internálhatták a felmentetteket, kommunista kritikáját adva a népbírászkodásnak.

Miután a háborús és népellenes bűnök nem évülhetnek el, ilyen vádak alapján az 1950–1956 októbere közötti ítélkezés során 1469 főt marasztaltak el. Az '56-os forradalmat és szabadságharcot követően azonban nem csupán az ezek alatti, illetve későbbi, utóvédharc jellegű eseményekben részt vett személyekkel szembeni megtorló jellegű ítélkezés folyt, hanem a számonkérés egyrészt a második világháború előtti s alatti²⁷, az egykor történetekben bűnösnek tekinthető tevékenységet kifejtőkkel szembeni eljárásokban is tetet öltött. Ugyanis „*van a kivégzettek között egy jól körülírható politikai csoport is. 1958 májusától Biszku Béla belügyminiszter utasítására*” eljárás indult 385 olyan személy ellen, akik háborúsnak vagy népellenesnek minősülő bűncselekményeket követtek el. Közülük végül 69 (mások szerint 66) főt tartóztattak le 1959. január 21–22-én. A megindult bírósági eljárások után

a halálos ítéleteket végrehajtották.²⁸ Később, a hatvanas évtizedben az ilyen büntettek elkövetése miatt indított ügyek száma sem volt elenyésző, volt, ami halálbüntetéssel zárult.²⁹ A legismertebb közülük az 1967-ben tárgyalta ún. zuglói nyilas per volt, három kivégzéssel.³⁰

A honi népbíróságok ítélkező tevékenységét jogerős ítéleteik ismeretében – szemben számos kutató kemény jelzőkkel ellátott, szakmai, tárgyyszerű elemzésre alapított bírálatával – nem ítélnénk „vérekező”-nek.³¹ Nyilvánvaló, hogy különösképp a visszafordíthatatlan, életutak drámai végét eredményező joggyakorlatuk nem állhatja, és nem állhatta ki sem a kortársak, sem az utókor kései elmarasztalását, a kihirdetett ítéleteik megkérdőjelezését, a hatályon kívül helyezéseket. A második világhégés utolsó hónapjaitól rájuk rótt feladatot – adott, állandóan változó, fokozatosan radikalizálódó politikai mozgástérben és személyi összetétellel – nem szabotálták el, így-úgy, de végrehajtották, mi több, gyakorta túlteljesítették. Nem kis mértékben azért, mert a politikai erőtenyezők a csenevész magyar antifasiszta erők helyett rájuk oktrojálták olyan feladatok elvégzését is, amelyeket a világháború során másutt másképp „oldottak meg”.

Másfelől az ország lakosságából a különböző viszontagságokat, szenvedéseket túlélők, és a halálesetek összefüggéseit feltárók épp ellenkező álláspontot képviselnek: ők keveslik a felelősségre vonás nagyságát és mértékét, főképp a népellenes cselekedetek kitervelőinél, hatályba léptetőinél és a végrehajtóknál. Azért, mert egyrészt a korabeli közigazgatásban tevékenykedőkkel szemben főképp adminisztratív eljárásokat foganatosítottak, és nem vették igénybe a népi igazsgszolgáltatást – erről sem a népbíróságok, sem a népbírák nem tehetnek –, másrészt a két világháború közötti magyarországi, utóbb szélsőjobbaldali és fasiszta szerveződéseknek minősített politikai erők korabeli és utóbb ismertté vált adataihoz, létszámához viszonyítva a népbíróságok kb. minden 15–17 személyt büntették meg.³²

A valóság valahol e két álláspont között húzódik. A népbírósi tanácsokba delegáltak pártjuk álláspontját képviselték. Ez a mindennapos gyakorlatban azt jelentette, hogy a pártpolitikai csatározások színterévé vált a népbíróságok működése, hol a koalíción belüli baloldali radikalizmus, hol az ezzel ellentétes „mentőakciók” érhetők tetten. A megszálló erők siettetten baloldali fordulat fokozatosan rányomta bélyegét a népbíráskodásra. A ’45-ös voksolások után a munkáspártok, elsősorban a kommunisták, és hasonlóképp az

---

igazságügyi területet felügyelő szociáldemokraták, főként az igazságügyi tárcát vezető dr. Ries közreműködésével a „fasiszta maradványok” elleni harc mellé az ún. népi demokratikus forradalom győzelméért folytatott küzdelmet a népbírósági tárgyalótermekbe is betelepítették, oda, a múlt bűneinek felszámolása mellé ekképp egyre gyakrabban a mindennapos politikai harc is beszüremkedett. Az antifasizmust cégerül felhasználva igyekeztek lehetőséget keresni és találtak is egyfelől a „gyűjtőpárt”, azaz a Független Kisgazdapárt és a mögötte meghúzódó politikai erők „felszámolására”, másfelől a baloldali térnyerésre. Így következhetett be, hogy a törvénysértő eljárások szinte a kezdetektől jelen voltak. A koalíciós alapon hozott ítéletek lehetőséget teremtettek a pártatlan, „pártharcokon felüli” népbíróság csalfa nimbuszának kialakulásához, és elterelték a figyelmet azokról a folyamatos törvényszegésekről, amelyeknek jelei mind a nyomozati, mind a népügyész-ségi fázisban tettenérhetők a kezdetektől. Mindez egyúttal gátja lett annak, hogy a népbíróságok azt a tevékenységet folytassák, amiért létrehozták őket. A hibáik, torzulásaik, törvénysértéseik nem választhatók el a működésüket meghatározó korszak belső és külső összetevőitől. Az „*ítél a nép*” szellemét ekképp torzították el.

4. A magyarokkal szembeni népbíráskodás adatai Európában³³

Az európai népbíráskodás során kihirdetett ítéletek összefüggték – szinte kivétel nélkül valamennyi országban – az adott állam ellenállási mozgalmának hatóerejével. A számonkérést meghatározta az ellenállók tevékenysége, a szélsőjobboldali politikai erők, a helyi „fasizmus” felszámolásának eltérő módja. Ugyanis több országban már a partizánharcok során életükkel fizettek a kollaboránsok, a helyi Quislingek, al- és fővezérek stb. Mi történt ott, ahol magyarokat is felelősségre vontak?

A jugoszláviai, helyi egyre jobban ismertté váló, semmivel sem igazolható féktelen magyarelles terror adatai mellett a délszláv államnak kiadott magyarokkal szemben a felelősségre vonásban nem beszélhetünk népbírák által elítéltekről, mert nem volt népbíráskodás. A hadbírák hozták meg az elretentő, utóbb végrehajtott elmarasztaló határozatokat. Romániában 1945 nyaráig a Kolozsvári Népbíróság 481 ítéletet hirdetett ki, zömükben magya-

rokkal szemben, háborús bűntettek elkövetése miatt. A távollévőket kikérték Magyarországtól 1945 ősze és 1950 nyara között, de az átadott, quasi biankó jellegű határozatok, a dokumentumok és fényképek elégtelenek voltak a gyakorta alaptalan vádak tartalmazó kiadatások teljesítéséhez. E rágalmak alapján (és a Sólyom László és társai elleni törvénytörő eljárás „vizsgálati” szakaszában valótlán adatokat tartalmazó tanúvallomásra kényszerítést követően, e „perек” utáni, a vád tanúival szembeni rituálénak megfelelően) végezték ki Kozma István altábornagyot 1951-ben, Budapesten.³⁴ Ugyanakkor Bukarestben megkegyelmeztek a 29 halálra ítélt ogyesszai hóhérnak. Csehszlovákiában az osztrákokkal egy időben működő ún. járási bíróságok elé 19 749, illetve a Szlovák Nemzeti Bizottság elé további 145 fő került. A vádlottak egyharmadát (30%) elmarasztalták, közel felét (47%) felmentették, a többi esetben az eljárást megtagadták. Ezek az eljárások elválaszthatatlanok a magyar–csehszlovák „lakosságcsere”-től. A szlovák népbíráskodásról szóló rendelet 1–4. §-ai alapján „nagy háborús bűnös”-nek minősítettek családtagjaikkal együtt 73 187 főt, áttelepülésre kötelezve őket. Végül 1947/1948 folyamán – miután az említettek ellen, utólagos elítéltetésük érdekében „*semmivel alá nem támasztott vádindítványok*” készültek, és ezek legtöbbször a szlovák járási népbírósi tanácsok elvetették – mindössze 231 „nagy háborús bűnös”-t telepítettek át Magyarországra. A „kis háborús bűnös”-ök számát 1927 főben állapították meg, de ők Csehszlovákiában maradhattak. 1948 augusztusában újabb 1500 háborús „bűnös” és 3500 családtag áttelepítéséről határoztak az illetékesek. Ezek a korántsem teljes, de irányokat érzékeltető nemzetközi adatok mutatják, hogy miként zajlott Európa-szerre a számonkérés. Ahogy Magyarországon a német, úgy másutt a magyarok kitelepítése is szerepel az adatsorok mögött.³⁵

JEGYZETEK ■

- 1 Előadás „A pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás 1945–1950.” című népbírósi-történelmi konferencián, Kecskeméten, 2011. május 23-án. A tanulmány az elhangzottak kiegészített, szerkesztett, sajtó alá rendezett változata.
- 2 Dr. Kónyáné dr. Kutrucz Katalin jelentése, 1989. november. *„Minden olyan büntetőeljárás, amelyben az Államvédelmi Hatóság folytatta le a nyomozást – az ügy tárgyától függetlenül – a büntetőeljárás megcsúfolása, minden szakaszában törvénytelen. (Valószínűleg ugyanez a helyzet a Katonapolitikai Osztály által nyomozott ügyekben is, de ezt a kisszámú vizsgált ügyre tekintettel nem tudom megalapozottan állítani”*. In: Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése. Írták: dr. Zinner Tibor,

-
- dr. Szakács Sándor, dr. Habuda Miklós, dr. Svéd László, dr. Szomszéd Imre, Markó György és dr. Balogh Margit, Budapest, 1991. (A továbbiakban: Törvénytelen szocializmus, 1991.) 361. o.
- 3 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) I. M. iratai (csak annyit tudok dr. Kahler Frigyesről, hogy iktatta levelem. Dr. Zinner Tibor legfelsőbb bírósági csoportvezető levele dr. Kahler Frigyeshez, az I. M. főosztályvezetőjéhez, 1991. június 24. (Másolata a szerző birtokában.)
  - 4 ZINNER Tibor: Adalékok a háborús és népellenes bűncselekményeket „elkövetők” felelősségre vonásához (avagy miért kell a semmisségi törvény). In: Büntetőjogi tanulmányok. 2. 2000. 58. o.
„A közvélemény, valamint a jogásztársadalom jelentős része általában úgy vélekedik, hogy az ún. »súlyos« ítéletek fogalmába az öt éven felüli elmarasztalások tartoznak. A népbíráskodáskor az első fokon, nem jogerősen kiszabott szabadságvesztés- és kényszermunka büntetések 84,4%-a a nem »súlyos« ítéletek közé tartozott. Minden öt elítélt közül négy ilyen mértékű határozatot kapott. Sőt, valamennyi ítéletből minden második elmarasztalás – 12629 fő (46,77%) – egy éven aluli szabadságvesztés büntetés volt. A vádlottak annak ellenére részesültek ebben az ítéletben, hogy az őket elmarasztaló népbírák tudatában voltak ítéletük következményének, annak, hogy ezeket a határozataikat a népbürokrácia hivatalból megfellebbezik, súlyosbítást követelve.”
  - 5 Dr. MAJOR Ákos: Népbíráskodás – Forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései. (Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Zinner Tibor.) Budapest, 1988. 410. o., valamint az 1947. év XXXIV. tc. a népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről (kihirdetve 1947. december 31-én). A 12. §. (2): *„a népbírói tanács öt tagból áll. A tanács elnökét (helyettes elnökét) a bírói (ügyvédi) képesítésű személyek sorából az igazságügyminiszter jelöli ki, egy-egy tagját (póttagját) pedig a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szociáldemokrata Párt helyi szervei küldik ki.”* Továbbá 14 §. (2): *„a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szociáldemokrata Párt országos vezetősége beküld a Népbírói Tanácsnak minden tanácsába egy-egy bírói (ügyvédi) képesítéssel rendelkező, büntetlen előéletű [...] állandó tanácsagot.”* Az 1947. év hatályos jogszabályai, Budapest, 1948. 1. kötet, 109–110. o.
  - 6 Dr. Zinner Tibor legfelsőbb bírósági csoportvezető feljegyzése dr. Solt Pál elnök úr részére, 1992. március 5. (Másolata a szerző birtokában.)
  - 7 Dr. MAJOR Ákos, 1988. 408–409. o.
  - 8 Dr. Zinner Tibor legfelsőbb bírósági csoportvezető feljegyzése dr. Solt Pál elnök úr részére, 1992. március 5. (Másolat csatolva.)
  - 9 ZINNER Tibor, 2000. 41. o.
  - 10 A semmisségi törvények – Büntetőjogi tanulmányok III. – Tudományos ülésszak Veszprémben a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, a Veszprém Megyei Bíróság Büntető Kollégiuma, a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi területi Bizottsága Büntetőjogi Munkabizottsága rendezésében, 2000. év március hó 13. napján. Budapest, 2002. 105. o. Sajtó alá rendezte: Kahler Frigyes.

- 11 Dr. KENDE Péter: Védtelen igazság. Röpirat bírókról, ítéletekről. Budapest, 2007. 321. o.
- 12 Köztudott, hogy a kádári megtorlás idején két alkalommal fogadott el törvényerejű rendeletet a Népköztársaság Elnöki Tanácsa népbírószági jogszolgáltató fórumok, előbb a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Népbírószági Tanácsának, majd a megyei népbírószági tanácsoknak a felállításáról. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. évi 25. számú törvényerejű rendelete a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról. Magyar Közlöny, 1957. április 6. 237–239. o. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. évi 34. számú törvényerejű rendelete a népbírószági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntetőeljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról. Magyar Közlöny, 1957. június 15. 388. o. Ezek vizsgálata nem tartozik előadásunk, illetve tanulmányunk keretei közé.
- 13 Az igazságügyi tárca négy vezetőjét – dr. Zsitvay Tibort, dr. Mikecz Ödönt, dr. Antal Istvánt és dr. Budinszky Lászlót – tartóztatták le. Dr. Budinszkyt a Budapesti Népbírószág (1945. december 12-én) és a Népbírószágok Országos Tanácsa [a továbbiakban: NOT] (1946. február 26-án) halálra ítélte, kivégezték 1946. március 9-én, Budapesten. Dr. Antalt e fórumok (1946. április 5-én és augusztus 31-én) hasonlóképp halálra ítélték, de a köztársasági elnöktől kegyelmet kapott (1946. október 14-én). Dr. Zsitvayt a Budapesti Népbírószág (1946. június 1-jén) 2 év hat havi, majd – immár távollétében – a NOT (1948. június 15-én) 8 évi fegyházbüntetésre ítélte. A Legfelsőbb Bíróság felmentette a vádak alól 1992. november 9-én. Dr. Mikecz „ügye” a politikai rendőrségen maradt...
- 14 A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa 1992. november 9-én, a törvényességi óvast követően mentette fel a Sallai Imre és Fürst Sándor perének Horthy-korszakbeli tárgyalása miatt a népbírószági fórumok által elítélt jogászokat. A Nyugaton maradt, távollétében meg nem vádolt tanácselnökön, dr. Töreky Gézánn kívül az 1932. július 29-én ítélkező tanács tagjait, dr. Krayzell Miklóst, dr. Méhes Ignácot, dr. Paulay Gyulát és dr. Pálffy Eleket, valamint a korabeli igazságügyminisztert, dr. Zsitvay Tibort felmentette első fokon a Budapesti Népbírószág 1946. június 1-jén, másodfokon a NOT 1948. június 15-én rájuk írott elmarasztalása alól.
- Dr. Krayzell Miklóst, a Budapesti Ítéletábla tanácselnökét letartóztatták 1945. május 9-én. Több vidéken tartózkodó ítész igazoló nyilatkozatával együtt továbbították az övét is Szombathelyről a Budapesti Ítéletábla elnökéhez 1945. június 6-án. Az Igazságügyi Igazolóbizottság nyugdíjazta. A Budapesti Népbírószág 1946. június 1-jén, a NOT 1948. június 15-én kétévi fegyházbüntetésre ítélte. 1949. június 14-én szabadult.
- Dr. Méhes Ignácot, a Magyar Királyi Kúria bírójának ügyét nem tárgyalta az Igazságügyi Igazolóbizottság, mert már őrizetbe vették a Vörös Hadsereg katonái 1945. március 23-án. 1946. június 1-jén szabadult, ezen a napon a Budapesti Népbírószág kétévi fegyházbüntetésre ítélte. A kúriai elnök állásából ideiglenesen felfüggesztette június 15-én, és erről értesítette az Országos Legfőbb Fegyelmi Bíróságot. Július 8-án dr. Csorba János, a Közigazgatási Bíróság elnöke kijelölte a négy-négy kúriai és közigazgatási bírósági ítészt és egy-egy póttagot, és a felfüggesztés miatt tartandó zárt ülés ügyének előadóját július 11-ére. A fegyelmi bíróság az elsőfokú népbírószági ítélet meghozatala után az állásától felfüggesztett dr. Méhes ügyében egyetértett ezzel a kúriai elnöki határozattal. Holott a törvény értelmében a felfüggesztésnek *„csak abban az esetben van helye, ha nyereségvágyból elkövetett, vagy olyan bűntett vagy vétség miatt*

---

hozták a bűnösséget megállapító ítéletet, amely hivatalvesztéssel, vagy a viselt hivatal vagy állás elvesztésével jár”, és a népbíróági elmarasztalásból kitűnően egyik eset sem forgott fenn. Am – egyezően a Legfőbb Államügyészség indítványával – az Országos Legfőbb Fegyelmi Bíróság úgy találta, hogy „a szóban forgó bűnügy közérdeklődés tárgya, a meghozott, habár még nem jogerős ítélet a legszélesebb körökben nyilvánossá vált, ezért a kiszabott büntetés súlyosságára is tekintettel közérdekből nem kívánatos, hogy az ügy jogerős befejezéséig a nevezett bíró szolgálatot teljesítsen”. Az igazságügyi tárca vezetője – miután dr. Méhest „B”-listázták – 1946. augusztus 17-én határozott felmentéséről, a kúriai elnök ezt követően, mindennemű ellátási igény kizárásával úgyszintén felmentette állásából 1946. augusztus 26-án. A Magyarországról elmene-kült dr. Méhest a NOT másodfokon háromévi és hat havi fegyházbüntetésre ítélte 1948. június 15-én.

Dr. Paulay Gyula kúriai bírót igazolták 1945. június 3-án. Négy hónappal később, október 2-án tartóztatták le, amint az e napon erről tájékoztató dr. Ferencz Tibor népbíróész prejudikálva fogalmazott: a nevezettek, Fürst és Sallai, „törvénytelen kivégzése” miatt indított eljárásban. 1946. június 1-jén a Budapesti Népbíróóság kétévi fegyházbüntetésre ítélte. Június 15-én a kúriai elnök állásától ideiglenesen felfüggesztette, és erről értesítette az Országos Legfőbb Fegyelmi Bíróságot. E fórum az elsőfokú ítélet meghozatala után az állásától felfüggesztett dr. Paulay ügyében is egyetértett – miként dr. Méhes esetében is tette, hasonló indoklással – ezzel a kúriai elnöki határozattal. Miután „B”-listázták, dr. Paulay illetményét megszüntették 1946. november 30-ától. A NOT 1948. június 15-én háromévi és hat havi fegyházbüntetésre marasztalta el.

Az 1945. június 28-án lefogott budapesti ítélőtáblai bíró, dr. Pálffy 1946. június 1-jén kihirdetett elsőfokú elmarasztalása kettőévi, másodfokú ítélete háromévi és hathavi fegyházbüntetés volt. 1952. április 30-án szabadult.

Dr. Zsitvay Tibort dr. Pálffyval egyező napon fogták le, de szabadlábra helyezték 1946. június 1-jén, a Budapesti Népbíróóság elsőfokú ítéletének kihirdetése napján. Külföldre menekült, ő kétévi és hat havi fegyházbüntetést kapott, másodfokon a NOT nyolcévi fegyházbüntetésre súlyosbította ítéletét.

Az egykori, statáriális per ügyészeknek, dr. Széchy Istvánnak sorsa másképp alakult, őt – noha 1946. március 29. és június 1. között letartóztatásban volt – nem találta bűnösnek a főváros népbíróósága 1946. június 1-jén. Az ÁVH letartóztatta a főállamügyész-helyettest ezzel szemben 1952. november 20-án, a Budapesti Megyei Bíróság ötévi börtönre ítélte 1953. június 14-én, a határozat jogerőssé vált november 19-én.

A nemzetvezetőre felesküdt kúriai elnököt, dr. Szemák Jenőt – távollétében – a Budapesti Népbíróóság 15 évi fegyházbüntetésre ítélte 1948. május 29-én.

- 15 ZINNER Tibor – Kahler Frigyes, Koczka Éva, Pálvölgyi Ferenc és Tóth Béla közreműködésével –: Megfogyva és megtörve. Évtizedek és tizedelések a jogász világban 1918–1962. Budapest, 2005. 200. o. – Az igazolási eljárások során az igazságügyi alkalmazottak kb. 5,7%-át (kb. 530–540 főt) érték különböző jellegű joghátrányok 1946. április 24-ig. Közülük bíró és ügyész 3,5% volt.
- 16 Uo. 328. o. – A „B”-lista során az igazságügyi apparátusból minden ötödik személyt, 1616 főt elbocsátották. A második világháborút megelőző és a „fordulat évének” végén meglévő létszámhoz képest 16,24%-kal, illetve 18,8%-kal voltak kevesebben.

- 17 Uo. 328–329. o. – 80 041 személyt távolítottak el állásából az országban. A 2116 fős bírói és ügyési testületből a 390 eltávolított jogvégezt 17,95%-ot jelentett.
- 18 Előadásunk, illetve írásunk nem taglalja az 1946. évi VII. tc. hatálya alá tartozó népbírói különtanácsok által tárgyalt ügyeket, mert azokat vagy a korábbiakban a bíróság vagy utóbb az 1990. évi XXVI. törvény ex lege megsemmisítette.
- 19 V. M. Molotov, szovjet külügyi népbiztos A. J. C. Kerr, moszkvai brit nagykövethoz levelet írt 1943. június 7-én. Ebben – többek között – kifejtette, hogy „*azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott, valamint azokért a gyilkosságokért és erőszakos cselekményekért, fosztogatásokért és gyalázatoságokért, amelyeket a megszállt területen követtek el, a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem nagyobb vagy kisebb mértékben a magyar népnek is*”. Az 1942. januári délvidéki s újvidéki razziák során történtek miatti felelősségre vonás ügyénél oly sokat emlegetett Kállay Miklós miniszterelnököt 1943-ban lépésre kényszerítő angol nyomás háttérét Molotov levele alapozta meg. ZINNER Tibor: Adalékok az antifasiszta számonkéréshez és a népi demokrácia védelméhez, különös tekintettel a Budapesti Népbíróságra. In: Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84, Budapest, 1985. 138. o. A szerző idézetének helye: Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban. Összeállította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Juhász Gyula, Budapest, 1978. 158–159. o.
- 20 Az amerikai, angol és szovjet külügyminiszter moszkvai háromhatalmi értekezletén, 1943 októberében elfogadott deklaráció nem hagyott kétséget, hogy a világháború lezárultával számon kéri a hitlerista bűnöket. Mégpedig ott, ahol azokat elkövették. A moszkvai elveket a londoni egyezményben véglegesítették 1945. augusztus 8-án. A magyar joggyakorlat hamarabb keletkezett, mint a londoni. A jogszabály Magyarországon a háborús és népellenes bűntetteket, a londoni ún. Charter, a felállítandó nemzetközi büntetőbíróság szabályzata a béke elleni, a háborús és az emberiség elleni bűntetteket kodifikálta. A „népellenes” kategória esetében nem árt utalni a szovjet előzményekre, különösképp a '30-as évek hírhedt törvénysértő pereiből ismert „nép ellensége” (впар народов) fogalomhasználatra...
- 21 A Magyar Köztársaság volt legfőbb ügyésze, dr. Györgyi Kálmán is elolvasta tanulmányom kéziratát. Köszönettel vett észrevétele: „*a nullum crimen sine lege elvének a sérelmére utalsz. Ez a belső jogra nézve igaz. Sokak szerint a nemzetközi jogra nézve: nem.*”
- 22 Egyes történészek és publicisták szerint a felelősségre vontak száma, és a jogerőssé vált ítéletek mértéke eltérőpül a különböző mértékű sérelmek okozásában bárminő szerepet vállalt és ezért felelőssé tehető számához képest.
- 23 1950. április 1-jét követően már nem a népbírák, hanem a rendes bíróságok népi ülnökei elé állították az 1945: VII. tc. alapján megvádoltakat. A halálra ítélték számát – szemben a népbíróságoknak a másodfokú fórumokhoz megküldött (és a szerző által összegyűjtött) adataival (MOL Jelenkori Gyűjteménye. NOT iratai. Ügyforgalmi kimutatások 1945–1950.) – egy 1951 februárjából származó I. M. TÜK összefoglalás 315 főben rögzítette, tartalmazva egyúttal azt is, hogy 227 főt kivégeztek, míg 88 fő meggyelmet kapott. Feltűnő, és nincs rá magyarázat, hogy az ún. '50-es évek radikalizálódó, fokozatosan

---

megtorlóbb jellegűvé váló ítélkezése ellenére további 162 halálos ítélet miatt maradt ki a statisztikából. (MOL Jelenkori Gyűjteménye. Igazságügyminisztérium iratai. TÜK iratok. 0090/1951. Feljegyzés)

- 24 Törvénytelen szocializmus, 1991. 44. o.
- 25 A Legfelsőbb Bíróság felmentette a vádak alól 1993. október 4-én.
- 26 A Legfelsőbb Bíróság felmentette a vádak alól 1994. március 16-án.
- 27 Kivégezték Francia Kis Mihályt 1957. augusztus 13-án, Budapesten, Gulyás Sándort 1957. november 6-án, Győrött, Szabó Józsefet 1959. október 3-án, Veszprémben és Noé Jánost 1959. november 4-én, Pécssett.

- 28 ZINNER Tibor: Halálos évtized a „Népköztársaság nevében!”. A Legfelsőbb Bíróság halálos ítéletei 1957. január 14. és 1966. október 13. között, in: „A Köztársaság nevében!”. Pálinkás György emlékkönyv. Budapest, 2007. 203–314. o.

A büntetőeljárások alapját képző cselekmények: az alagi, Andrassy-laktanyai, csillaghegyi, délvidéki, erdélyi, felvidéki, fővárosi, kárpát-ukrajnai, orosházi és soroksári nyomozások; a délvidéki razzia (a boldogasszonyfai, az óbcesei, az újvidéki és a zsabylai razzia); a fehérterrorban való részvétel, a felvidéki Tótmegyeren elkövetett gyilkosságok, a Nemzeti Számonkérő Szervezet tagjaként és nyilas pártszolgálatosként, valamint a nagyváradi és a nyíregyházi gettóban elkövetett bűntettek, valamint gyilkosságok Kispesten, Ságvári Endre elfogása, végül vállaltó berendezések készítése.

Szemben a szakirodalom képviselőivel, akik számos esetben azért tévedtek, mert adataik nem a Legfelsőbb Bíróság hivatalos okmányain alapultak, kutatásunk alapján az 1959–1961 között kivégzett csendőrök száma 25 fő. Név szerint: Bárdos János, Bori János, Farkas Gáspár, Félegyházi Meggyesi Ágoston dr., Gonda András, Horváth Sándor, Ignéczi Károly, Izsó András, Joó Lajos, Juhász András, Karabélyos Imre, Kómár József, Kristóf László, Major János, Monostori Lajos, Nagy Mihály, Ökrös Vince, Patlós Ferenc, Patkó István, Pesti István, Pongrácz János, Sipos István, dr. Sótónyi Jenő, Szabó József és Török Ferenc. A feltártak szerint a Nemzeti Számonkérő Szervezet tagjai, a vele együttműködők és egyéb bűnelkövetők közül kivégzettek száma nyolc fő. Név szerint: Barabás László, Hrabák István és Mikulich Tibor hivatásos katonatisztek, Molnár Mihály politikai detektív, Hegedűs Géza, Kalapos János, Rasztik Péter és Talló Mihály polgári egyének.

Az 1959. november 28-án kivégzett Kristóf Lászlót a Legfelsőbb Bíróság felmentette a vádak alól 2006. március 6-án.

- 29 Jánosi Imrét kivégezték 1964. május 13-án, Budapesten.
- 30 A Legfelsőbb Bíróság jogerőre emelte Kröszl Vilmos, Németh Lajos és Sándor Alajos elsőfokú eljárásban halálra ítélték büntetését 1967. április 18-án.
- 31 ZINNER Tibor: Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. Történelmi Szemle, 133. o. 122. sz. jegyzet. Néhai Gosztonyi Péter vélekedett ekképp, mert – szerinte – „*a fasizmus tulajdonképpen 1944. márc. 19-cel kezdődött...*” Magyarországon.
- 32 ZINNER Tibor, 1985. 152. o.
- 33 A magyar és európai népbíráskodás adatait Karsai László vetette egybe előadásában, előadásunk, illetve írásunk ezért tekintett el ettől.

- 34 A Budapesti Katonai Törvényszék 1951. május 2-án, a Katonai Főtörvényszék egyaránt halálra ítélte. Kivégezték 1951. október 2-án. A Legfelsőbb Bíróság felmentette a vádak alól 1990. április 3-án.
- 35 A nemzetközi adatok a korabeli és későbbi hazai, illetve külföldi szakirodalomból és sajtóból származnak, és gyakorta ellentmondanak egymásnak. Külön említést érdemel: dr. BEREND György: A népbíráskodás, Szeged, 1948. 149–177. o., SZABÓ Károly–É. SZÓKE István: Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere történetéhez. In: Valóság, 1982. 10. szám, 90–94. o és MOL Igazságügyminisztérium iratai, Törvényelőkészítő osztály, 648/1945.

Nánási László

A magyarországi népbíráskodás joganyaga 1945–1950 6

Karsai László

A magyarországi népbíráskodás nemzetközi összehasonlításban..... 56

Soós István

A háborús és népellenes büntettek elkövetőinek
felelősségre vonásával kapcsolatos iratok
az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában 66

Tánczos-Szabó Ágota

„*Ennek a tisztnek a viselése nagyon tövises...*”
Tanácsvezető bírók, népügyészek és laikus bírák
a háború utáni felelősségre vonás folyamatában..... 78

Farkas Csaba

A Szegedi Népbíróság működésének politikai körülményei
és jellegzetességei 88

Rigó Róbert

A Kecskeméti Népbíróság a helyi hatalmi küzdelmekben
és szerepe az elitváltásban..... 100

Gyenesei József

A zsidótörvények végrehajtása
a Kaposvári Népbíróság periratainak tükrében 126

Zinner Tibor

A magyarországi népbíráskodásról – a XXI. századból
visszatekintve 136

www.fornetti.hu

15 éves a Fornetti!

